

Vlaams Actieplan Armoedebestrijding

Goedgekeurd door de Vlaamse regering
op 12 maart 2004

Inhoud

INLEIDING	8
HOOFDSTUK 1 - Het armoedebeleid in Vlaanderen	9
1. Het decreet van 21 maart 2003 betreffende de armoedebestrijding	9
1.1 Het belang van een gestructureerd armoedebeleid	9
1.2 De krachtlijnen van het Vlaamse armoedebeleid	11
1.3 De doelgroepen en structuren	12
1.4 Een structureel kader op Vlaams niveau	13
1.4.1 Het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding	13
1.4.2 Het Permanent Armoedeoverleg	14
1.4.3 De congressen	15
2. Het Vlaams armoedebeleid als deel van het geheel	16
2.1 In partnerschap met de lokale overheden	16
2.1.1 Het Gemeentefonds	16
2.1.2 Het Vlaams Stedenfonds	17
2.1.3 Het actieprogramma Stedenbeleid	17
2.1.4 Lokaal Sociaal Beleid	17
2.2 In partnerschap met de federale overheid	20
2.3 In partnerschap met Europa	21
3. Opvolging van het beleid aan de hand van dataverzameling en indicatoren	22
HOOFDSTUK 2 - Armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen	24
Inleiding	24
1. Participatie	25
2. Maatschappelijke dienstverlening	26
3. Gezin	27
4. Rechtsbedeling	28
5. Cultuur	29
6. Inkomen	30
De ongelijke verdeling van inkomen en vermogen	30
Bestedingen	30
Schulden	31
Relatieve inkomensarmoede	31
Onderaan de inkomensladder	32

7. Onderwijs	33
8. Werkgelegenheid	34
9. Huisvesting	35
10. Gezondheidszorg	36
HOOFDSTUK 3 - Concrete beleidsmaatregelen	37
1. Het recht op participatie	37
1.1 Participatie van mensen in armoede: opleiding en tewerkstelling van ervaringsdeskundigen en verenigingen waar armen het woord nemen	37
1.2 BuurtSport	38
1.3 Ondersteuning jeugdwerk met maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren	39
1.4 Beurzen om deel te nemen aan internationale initiatieven	39
1.5 Steunpunt Vakantieparticipatie	39
1.6 Het recht op informatie: pilootproject Vlaanderen Interactief	40
1.7 Project 'uitwerking en concretisering van de rechtstreekse participatie van mensen in armoede aan het ontwikkelingsproces van de integrale jeugdhulpverlening'	41
1.8 Participatie van minderheden	42
1.8.1 Beleid t.a.v. woonwagengebouwen	42
1.8.2 Minderhedenbeleid	44
2. Het recht op maatschappelijke dienstverlening	48
2.1 Uitbouw van het zorgwonen voor oudere en/of zorgbehoevende thuislozen	48
2.2 Verruiming van het begeleid wonen	48
2.3 Recht op minimumlevering	49
2.4 Recht op basismobiliteit	50
3. Het recht op gezin	52
3.1 Integrale jeugdhulpverlening: participerende leerervaring in het kader van inzagerecht in dossiers	52
3.2 Bijzondere jeugdbijstand	52
3.2.1 Preventie-initiatieven ten behoeve van de maatschappelijk meest kwetsbare kinderen en jongeren	52
3.2.2 Hulpverlening	53
3.3 Kind en Gezin: kinderopvang	53
3.3.1 Ontwikkelen van een Europese videoproductie over 'omgaan met diversiteit'	53
3.3.2 Onderzoek naar uitsluitingsmechanismen in kinderopvangvoorzieningen	54
3.4 Kind en Gezin: preventieve gezinsondersteuning	54
3.4.1 Prenatale werking voor kwetsbare groepen	54
3.4.2 Evaluatie van de eerste werkingsperiode van de INLOOP-teams (2002-2003)	55
3.4.3 Ondersteuningsbehoefte en middelendifferentiatie	55
3.4.4 Actieplan kansarmoede provincie Limburg	55
3.4.5 Evaluatie nieuwe ouderbijdrageregeling in de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning	56
3.4.6 Pictografisch materiaal voor anderstaligen	56
3.4.7 Vertaalde folders	56

4.	Het recht op rechtsbedeling	57
5.	Het recht op cultuur	58
5.1	Verhoging van de cultuurparticipatie van armen	58
5.2	Sociaal-artistieke projecten	58
6.	Het recht op inkomen	59
6.1	Schuldoverlast	59
6.2	Financiële armoede op het platteland	59
6.2.1	Subsidiëring van begeleiding van de land- en tuinbouwers in moeilijkheden bij hun bedrijfsvoering en de uitbating van hun land- en tuinbouwbedrijf	59
6.2.2	Aandacht voor kwetsbare bewonersgroepen op het platteland	59
6.3	Een sterk economisch beleid als voorwaarde voor duurzame armoedebestrijding	60
7.	Het recht op onderwijs	62
7.1	Wegnemen financiële drempels basisonderwijs, secundair onderwijs en hoger onderwijs	62
7.2	Verduidelijken van het principe van de kosteloosheid in het onderwijs en analyse van de schoolreglementen in het Vlaamse basis- en secundair onderwijs	63
	De VZW Schulden op School	63
7.3	Afwezigheden van leerlingen in het basisonderwijs	64
7.4	Gelijke onderwijskansenbeleid in het basis- en secundair onderwijs	64
7.5	Waardering van het technisch en beroepssecundair onderwijs: experiment modularisering van beroepsgerichte opleidingen	65
7.6	Onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers in het basis- en secundair onderwijs	66
7.7	Project scholen voor jongeren – jongeren voor scholen (Jo-Jo)	66
7.8	Afwijkende toelatingsvoorwaarden in het hoger onderwijs	66
7.9	Strategisch plan geletterdheid	67
8.	Het recht op werkgelegenheid	68
8.1	Ervaringsdeskundigen	68
8.2	Ontwikkelingen in de meerwaardeneconomie: sociale economie, maatschappelijk verantwoord ondernemen en de nieuwe diensteneconomie	68
8.2.1	Meerwaardeneconomie en invoegbedrijven	68
8.2.2	De uitbouw van de nieuwe diensteneconomie	69
8.2.3	De sociale werkplaatsen	69
8.2.4	Arbeidszorg	69
8.3	Werk en arbeid aantrekkelijker maken	70
8.3.1	Regularisatie van de traditionele tewerkstellingsprogramma's	70
8.3.2	Wegwerken van werkloosheidsvallen	70
8.4	Evenredige participatie en non-discriminatie	71
8.4.1	Diversiteitplannen en beste praktijken, structurele projecten en diversiteitprojecten, sectorconvenants	72
8.4.2	Kansengroepenbeleid	73
8.5	Sociale investeringen in opleiding en vorming	75
8.6	Het recht op geïntegreerde basisdienstverlening	76
8.6.1	De lokale werkwinkels	76
8.6.2	Trajectwerking	76

9. Het recht op huisvesting	77
9.1 Uitbreiding van het aanbod sociale woningen	77
9.2 Sociale verhuurkantoren (SVK's)	77
9.3 Verbeteren toegankelijkheid en bereikbaarheid van de dienstverlening van de huurdersbonden	78
9.4 Aanpassen van het besluit op de huursubsidie	79
10. Het recht op gezondheidszorg	81
10.1 Toegankelijkheid van de zorg	81
10.2 Preventie	81
10.2.1 Georganiseerde borstkankerscreening in Vlaanderen	82
10.2.2 Seksuele gezondheid	82
10.2.3 Gratis vaccinaties in het algemeen en tegen meningokokken van serogroep C in het bijzonder	83
10.3 De eerstelijnsgezondheidszorg	84
BIBLIOGRAFIE	85

LIJST MET AFKORTINGEN

AVA: Algemeen Verslag over de Armoede
BJB: Bijzondere jeugdbijstand
CAW: Centrum voor Algemeen Welzijnswerk
CLB: Centrum voor Leerlingenbegeleiding
DBO: Dienst voor Beroeps Opleiding
DIVA: Dienst Informatie Vorming en Afstemming
DAC: Derde Arbeidscircuit
EU: Europese Unie
GDT: Geïntegreerde Diensten voor Thuisverzorging
GESCO: Gesubsidieerde Contractuelen
GIB: Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
HIVA: Hoger Instituut Voor de Arbeid
IBO: Individuele Beroepsopleiding in een Onderneming
ICT: Informatie- en Communicatietechnologie
IGO: Inkomensgarantie voor Ouderen
IJH: Integrale jeugdhulp
ITG: Instituut voor Tropische Geneeskunde
LSB: Lokaal Sociaal Beleid
NAPincl.: Nationaal Actieplan sociale insluiting
NIS: Nationaal Instituut voor de Statistiek
NWWZ: niet-werkende werkzoekenden
PAO: Permanent Armoedeoverleg
PSBH: Panel Studie van Belgische Huishoudens
OASeS: Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad
OCMW: Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
PBW: Programma ter Bevordering van de Werkgelegenheid
PCB: Prenatale Consultatiebureaus
PDPO: Programmadocument voor Plattelandsontwikkeling
POS: Problematische Opvoedingssituatie
RISO: Regionaal Instituut voor Samenlevingsopbouw
SEL: Samenwerkingsinitiatieven Eerstelijnsgezondheidszorg
SERV: Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SIT: Samenwerkingsinitiatief Thuiszorg
SVK: Sociaal Verhuurkantoor
UVW: uitkeringsgerechtigde werkloze

VAD: Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen
VAP: Vlaams Actieplan Armoedebestrijding
VDAB: Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VESOC: Vlaams Economisch-Sociaal Overleg Comité
VIBOSO: Vlaams Instituut ter Bevordering en Ondersteuning van de Samenlevingsopbouw
VIZO: Vlaams Instituut voor Zelfstandig Ondernemen
VOI: Vlaamse Openbare Instelling
VREG: Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VTE: Voltijds Equivalent
VVM: Vlaamse Vervoersmaatschappij
VVSG: Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
WEP: Werkervaringsprogramma

Inleiding

Het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding is nu aan zijn vierde uitgave toe. Zoals de vorige edities, biedt dit plan u een overzicht van een hele reeks doelstellingen en maatregelen voor 2004 die gegroepeerd werden rond de tien basisrechten uit het Algemeen Verslag over de Armoede. Op deze manier zorgt het Actieplan jaarlijks voor een beeld van het bos, waarvan de bomen verspreid over de verschillende departementen staan geplant. Het vormt een werkdocument voor iedereen die van dichtbij of van veraf bij het armoedebeleid betrokken is, in het bijzonder voor de verenigingen waar armen het woord nemen.

Het Actieplan vormt tegelijkertijd ook de Vlaamse inbreng in het Nationaal Actieplan Sociale Insluiting, dat België opmaakt om tegemoet te komen aan het engagement van de Europese top van Lissabon. Op deze top beslisten de Europese leiders om de sociale uitsluiting in Europa aan te pakken en hiertoe concrete Actieplannen op te stellen.

2004 is een bijzonder jaar voor de armoedebestrijding in Vlaanderen en in België. Niet alleen wordt het Algemeen Verslag over de Armoede dit jaar tien jaar oud, maar ook het langverwachte armoededecreet trad in werking op 1 januari 2004. Voor het Actieplan houdt dit onder meer in dat al na het aantreden van de nieuwe regering begonnen zal worden met de opmaak van een volgend Actieplan Armoedebestrijding. Dit vernieuwde Actieplan zal tot stand moeten komen met participatie van de doelgroepen, maatregelen op korte én op lange termijn bevatten en ook voorzien hoe de evaluatie ervan kan gebeuren. Op 9 mei 2003 werd ook het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen opgericht, dat de armenverenigingen in hun werking ondersteunt en een brugfunctie vervult tussen de armenverenigingen en de overheid.

Zo vormt het voorliggend Actieplan de aanvang van een jaar waarin op het gebied van armoedebestrijding veel op stapel staat.

HOOFDSTUK 1

Het armoedebeleid in Vlaanderen

In dit hoofdstuk worden in een eerste punt de krachtlijnen van het decreet betreffende de armoedebestrijding toegelicht.

In een tweede punt wordt het Vlaamse armoedebeleid bekeken als deel van een ruimer armoedebeleid dat ook het lokale, federale en Europese niveau omvat.

Tot slot richten we de blik op de dataverzameling en indicatoren als middel om het beleid op te volgen.

1. Het decreet van 21 maart 2003 betreffende de armoedebestrijding

De goedkeuring van het armoededecreet op 21 maart 2003 en van het bijbehorende uitvoeringsbesluit op 10 oktober 2003 legde voor een lange tijd het beleidskader vast voor het Vlaamse armoedebeleid. Het besluit van de Vlaamse regering trad in werking op 1 januari 2004.

Het decreet vond zijn oorsprong in de nood aan een juridische en decretale verankering voor het armoedebeleid. Om dit tot stand te brengen, werden jarenlang zware inspanningen geleverd en werd een maatschappelijke en beleidsmatige dialoog gevoerd.

Dit hoofdstuk situeert het Vlaams armoededecreet in zijn ruimere context. Het legt de krachtlijnen van het decreet uit en bespreekt de doelgroepen en de verschillende beleidsinstrumenten die het decreet voorziet.

1.1 Het belang van een gestructureerd armoedebeleid

Het is welbekend dat armoede in de West-Europese samenlevingen van vandaag een relatief en een multi-aspectueel fenomeen is. Dit betekent dat armoede niet alleen een kwestie is van overleven en dat het evenmin alleen een inkomensprobleem is. Om het met de woorden van de Europese Commissie te zeggen: armoede is een toestand van “personen of gezinnen van wie de middelen zo ontoereikend zijn dat zij uitgesloten worden van de minimaal aanvaardbare leefpatronen in de lidstaat waarin zij leven”. Bij deze leefpatronen gaat het niet alleen om het inkomen en de consumptie, maar om alle mogelijke aspecten van het burgerschap: gezondheid, huisvesting, onderwijs, cultuur, rechtsbedeling, politiek, enzovoorts.

Ook Vlaanderen ontsnapt niet aan de kloof tussen de wenselijkheid van welvaart voor iedereen en de werkelijkheid van uitsluiting voor velen. Het streven naar een hoge mate van levenskwaliteit, welvaart, welzijn, kennis en communicatiemogelijkheden staat er centraal. In werkelijkheid delen een aantal mensen niet in deze groei en bloei. Problemen manifesteren zich nog steeds op tal van domeinen.

Het Vlaamse armoedebeleid moet ertoe bijdragen dat de armen meer kansen krijgen om uit de armoede te geraken en dat hun levensomstandigheden verbeteren. Maar armoede is niet van vandaag op morgen opgelost. Belangrijk om op het vlak van armoedebestrijding vooruitgang te boeken, is dat dezelfde beleidslijnen voor langere tijd worden gevolgd. De visie van beleidsverantwoordelijken, onderbouwd door de wetenschap, getoetst bij de armen zelf en meegedragen door de particuliere sectoren, moet voldoende garantie bieden om vast te leggen hoe armoede de volgende decennia deskundig moet worden bestreden.

De verenigingen waar armen het woord nemen hebben jarenlang gepleit voor erkenning en subsidiëring van hun werking. Zij engageerden zich al vanaf de verschijning van het Algemeen Verslag over de Armoede (1994), tezamen met beleidsverantwoordelijken, om een regelgeving in werking te laten treden. Daarnaast waren ze vragende partij voor een inhoudelijk, gecoördineerd armoedebeleid waaraan zij mee vorm willen geven. Het nieuwe decreet biedt een antwoord op deze verzuchtingen.

Ook het Vlaams Parlement zette haar schouders onder een degelijke regelgeving voor een Vlaams armoedebeleid. Meerdere debatten en documenten bewijzen dit. Voorbeelden zijn: het positieve onthaal van het Algemeen Verslag over de Armoede (1994), de Maatschappelijke beleidsnota inzake armoede en sociale uitsluiting van het Vlaams Parlement (1998), het themadebat in het Vlaams Parlement van 19 februari 1998 en de daaruit voortvloeiende Motie van het Vlaams Parlement (maart 1998) en de Motie van het Vlaams Parlement (juni 2000).

De Vlaamse regering keurde op 23 februari 2001 het eerste Vlaamse Actieplan Armoedebestrijding goed. Op 29 maart 2002 werd het tweede Actieplan goedgekeurd, op 20 januari 2003 het derde. Het decreet maakt een deel van deze engagementen hard en afdwingbaar.

Het decreet zorgt ook voor een verankering van verschillende initiatieven die met betrekking tot armoedebestrijding door de Vlaamse regering genomen worden. Deze zijn uiteraard ook te plaatsen binnen een ruimer beleidskader. De Vlaamse regering tracht immers afstemming te vinden met de andere overheidsniveaus.

Europa bepaalt meer en meer de politieke agenda in haar lidstaten. Waar tot voor kort de Europese bekommernissen enkel van economische aard waren, wordt het blikveld nu verruimd. Nieuw is de sociale dimensie die de aandacht opeist. De concrete invulling van dit beleid wordt bepaald door wat de lidstaten belangrijk vinden. De invloed die Vlaanderen kan uitoefenen, is niet te verwaarlozen. Een goede aanzet is het behandelen van de tien rechten uit het Algemeen Verslag over de Armoede in de Vlaamse bijdrage aan het Nationale Actieplan Sociale Insluiting. Ook het verankeren van de belangrijkste beleidsprincipes voor een armoedebeleid in een decreet, biedt Vlaanderen meer armslag in de Europese discussies. Met dit decreet wordt Vlaanderen een voorbeeld in Europa.

Armoedebestrijding is een beleidsthema dat in België beleidsinitiatieven vraagt van zowel de gemeenschappen, de gewesten als de federale overheid. Voor hun bevoegdheden nemen zij ten volle de verantwoordelijkheid voor het ontwikkelen en uitvoeren van hun beleid inzake armoedebestrijding en voor het voeren van de dialoog met de armen. Zij hebben er zich in het "Samenwerkingsakkoord" (Samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de gemeenschappen en de gewesten betreffende de bestending van het armoedebeleid, 1998) allen toe verbonden dergelijk beleid te voeren en dit beleid op elkaar af te stemmen. Om te zorgen voor samenhang, uitwisseling en bundeling (ook naar het Europees niveau) werd ondermeer een Interministeriële Conferentie "Maatschappelijke Integratie en Sociale Economie" en het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting opgericht. Dit samenwerkingsakkoord biedt dus mee het kader voor dit decreet.

Tenslotte is armoedebestrijding ook één van de beleidsdomeinen waarrond een samenwerking tussen de Vlaamse en lokale besturen werd opgezet.

1.2 De krachtlijnen van het Vlaamse armoedebeleid

Het armoedebeleid is een werk van lange adem. De Vlaamse samenleving wordt blijvend geconfronteerd met reeds bestaande en nieuwe vormen van armoede en sociale uitsluiting.

Binnen de Europese contouren stippelt Vlaanderen haar eigen regionaal armoedebeleid uit. De leidende principes in dit Vlaamse armoedebeleid zijn preventie, inclusie, activering, het realiseren van sociale grondrechten, aandacht voor de territoriale invalshoek en dialoog en participatie.

Met **preventie** wordt gestreefd naar de effectieve realisatie van dezelfde rechten voor elke burger. Dit betekent dat instrumenten worden ontwikkeld die bestuursverantwoordelijken in staat stellen uitsluitingmechanismen op te sporen en tegen te gaan.

Preventie gaat hand in hand met een **geïntegreerde** aanpak. Gecoördineerde initiatieven vanuit verschillende beleidsdomeinen en over meerdere beleidsniveaus heen moeten bijdragen tot een globaal beleid ter bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. De uitdrukkelijke keuze voor een integraal en preventief beleid vereist een versterkte samenwerking tussen alle partners.

Preventief en integraal werken vormen samen de essentiële bestanddelen van een **inclusief** beleid. Daarbij komen nog het partnerschap met de doelgroepen en andere actoren en een wetenschappelijke onderbouwing. Dit alles moet gebeuren vanuit een structurele visie op armoede.

Het **activeringsdiscours** verlegt het accent van inkomenszekerheid naar actieve maatschappelijke participatie. Een hoge mate van bescherming dient samen te gaan met een creatieve bijdrage aan de samenleving zonder de kwaliteit van het persoonlijk leven van de betrokkenen in het gedrang te brengen. Dit veronderstelt een pro-actief (of preventief) beleid, met een sterke klemtoon op het investeren in mensen, maatwerk en de eigen verantwoordelijkheid. Het centrale aandachtspunt bij activering is het wankele evenwicht tussen rechten en plichten, tussen de rol van het individu en die van de maatschappelijke instituties, tussen disciplinerende en emanciperende maatregelen.

De **sociale grondrechten** vormen de toetsteen van het beleid. Hoewel de sociale rechten in 1994 grondwettelijk verankerd zijn, is hun afdwingbaarheid zwak. Nochtans is de logica van de sociale grondrechten er één van onvoorwaardelijkheid, gebaseerd op het burgerschap, de menselijke waardigheid en de realisatie van basisbehoeften. De verdere verwezenlijking van de sociale grondrechten, in het bijzonder voor de meest kwetsbare groepen, vereist gerichte inspanningen.

Een **territoriale aanpak** biedt het wederwoord aan de ruimtelijke concentratie van bepaalde vormen van armoede en sociale uitsluiting. Hierbij wordt de aandacht zowel op de grotere steden als op het platteland gericht. In elk van deze territoria manifesteert de problematiek zich op een specifieke wijze. Beleidsantwoorden moeten dus gedifferentieerd zijn.

Inzake het stedelijk armoedebeleid moet een goed evenwicht worden gevonden tussen verschillende uitdagingen, waarvan die tussen het algemeen armoedebeleid en een ruimtelijk armoedebeleid, tussen een herstellend en een dynamiserend stedelijk beleid de belangrijkste zijn.

Wanneer het Vlaamse armoedebeleid het resultaat wil zijn van partnerschap met alle relevante maatschappelijke actoren, dan moet met deze actoren een **dialogoog** worden aangegaan; in het bijzonder met de armen zelf. Een gestructureerd overleg tussen de verschillende publieke en particuliere actoren (van overheidsdiensten over het werkveld tot het middenveld en het bedrijfsleven), het wetenschappelijk veld en de armen zelf is noodzakelijk. In deze ambitie vormen **participatie** en emancipatie de sleutelbegrippen. Op deze manier vullen de beleidsmatige, organisatorische, methodologische deskundigheid, informatie en ervaringsdeskundigheid elkaar aan.

1.3 De doelgroepen en structuren

De Vlaamse regering kiest expliciet voor het betrekken van de armen bij het beleid. Armen worden, waar mogelijk en gewenst, betrokken bij de voorbereiding en evaluatie van beleidsinitiatieven die hen aanbelangen. Niettegenstaande de goede wil en de grondige analyses, is het moeilijk om als beleidsmakers en veldwerkers de verbinding te leggen met de armen. Oorzaak hiervan is de onbekendheid van de beleidsverantwoordelijken en hulpverleners met het gevoel van schaamte en vernedering, met de ervaring om in armoede te leven. Vandaar dat het nodig is om mensen bereid te vinden om vanuit hun eigen beleving van armoede mee te werken aan het beleid.

Het nieuwe decreet heeft de ondersteuning verankerd die de armen nodig hebben voor hun inbreng. Hiervoor werd op 9 mei 2003 het **Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen** opgericht. In dezelfde context past ook de uitbouw van de werking en regelgeving inzake de opleiding en inschakeling van opgeleide ervaringsdeskundigen in de armoede en de sociale uitsluiting (zie verder).

Het Vlaams Netwerk treedt op als gesprekspartner van de overheid, ondersteunt en coördineert de activiteiten van de verenigingen waar armen het woord nemen op het financiële en inhoudelijk vlak en organiseert overleg en ervaringsuitwisseling tussen de verenigingen. Ook bevordert het Netwerk gemeenschappelijke initiatieven ten behoeve van de verenigingen. Op basis van een meerjarenplan krijgt het Netwerk jaarlijks een subsidie, die aangewend wordt om de verenigingen financieel te ondersteunen en voor de eigen werking. De ondersteuning van de verenigingen en hun onderlinge samenwerking is er op gericht om concrete situaties van armoede en sociale uitsluiting aan te pakken zodat het een verbetering betekent voor het concrete leven van mensen in armoede en sociale uitsluiting. De verenigingen waar armen het woord nemen moeten voldoen aan de volgende zes criteria.

1. *Armen verenigen zich*

Armen en niet-armen samenbrengen in een onafhankelijke vzw met het doel armen uit hun maatschappelijk isolement te halen en hun slagkracht te vergroten. In hun werking zijn de verenigingen gericht op de samenwerking met andere organisaties en instanties die zich tot kansarmen richten.

2. *Armen het woord geven*

Het creëren van de voorwaarden opdat armen het woord kunnen nemen, met als einddoel een volwaardige gesprekspartner in de samenleving te vormen. Daartoe organiseren zij activiteiten die deze vaardigheden ontwikkelen. De armen moeten in de gelegenheid gesteld worden in de eigen vereniging ritme, snelheid en inhoud te bepalen.

3. *Werken aan de maatschappelijke emancipatie van de armen*

De armen helpen groeien om hun burgerrechten volwaardig op te nemen en de maatschappij bewust maken van de gelijkwaardigheid van armen en niet-armen.

4. *Werken aan maatschappelijke structuren*

Zij stimuleren de betrokkenheid van armen bij het beleid en de evaluatie van de maatschappelijke structuren en de rechtstreekse contacten tussen de armen en de verantwoordelijken in de samenleving.

5. *Dialoog en vorming*

Zij streven solidariteit na tussen de armen en de samenleving. Daartoe organiseren zij vormingsactiviteiten en zoeken actief partners in de samenleving om kennis over armoede, vanuit de ervaring van de armen, uit te wisselen en misverstanden, vooroordelen en uitsluitinggedrag bloot te leggen.

6. *Armen blijven zoeken*

De verenigingen moeten een actieve openheid ten toon spreiden naar andere mensen, ook de meest geïsoleerde armen.

Een resultaatgerichte aanpak wordt vereist van de verenigingen om te vermijden dat zij centraal staan in plaats van de armen. Het is evenmin de bedoeling om een parallel circuit te scheppen naast de bestaande organisaties en instellingen. De verenigingen moeten samenwerken met de bestaande organisaties en instellingen en met hen een bijdrage leveren aan de realisatie van de toegang tot de sociale grondrechten voor de armste burgers.

Een **opleiding ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting** stelt armen in staat de nodige inzichten, houdingen en vaardigheden te verwerven om tewerkgesteld te worden zodat ze een brugfunctie kunnen vervullen. Zij kunnen deze functie waarmaken door onder andere ondersteunings- en begeleidingswerk, supervisie en adviesverlening, het duiden van de armoederealiteit en het formuleren van maatregelen ter bestrijding van armoede. Op die manier worden ze een belangrijke schakel in de hulp- en dienstverlening aan armen en kunnen ze een relevante bijdrage leveren aan de armoedebestrijding op alle niveaus.

1.4 Een structureel kader op Vlaams niveau

Het nieuwe decreet voorziet een aantal beleidsinstrumenten voor het armoedebelief: het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding (VAP) en het Permanent Armoedeoverleg (PAO). Daarnaast werden de afgelopen jaren een aantal congressen georganiseerd in het kader van armoedebestrijding.

1.4.1 Het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding

Tijdens deze legislatuur werden in een jaarlijks Actieplan alle inspanningen gebundeld die de verschillende Vlaamse ministers leverden om armoede te bestrijden. Aandacht ging naar maatregelen op korte en langere termijn alsook naar de modaliteiten van evaluatie van het gevoerde beleid. Achtereenvolgens verschenen het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2001 (goedgekeurd door de Vlaamse regering op 23 februari 2001) het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2002 (goedgekeurd door de Vlaamse regering op 29 maart 2002) en het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2003 (goedgekeurd door de Vlaamse regering op 20 januari 2003). Actualisering en opvolging van de Actieplannen verliep via het Vlaams Parlement, het Permanent Armoedeoverleg en het halfjaarlijks forum (een vooruitgangcongres in het voorjaar en een toekomstverkennd congres in het najaar). Op basis hiervan heeft elke minister ook de actualisering voor zijn of haar beleidsdomeinen van het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2004 ingevuld.

Het Actieplan is met het nieuwe decreet ook structureel verankerd. Het decreet bepaalt dat de nieuwe Vlaamse regering binnen de negen maanden na haar aantreden een Actieplan Armoedebestrijding moet opstellen. Dit plan moet tot stand komen met participatie van de doelgroepen (het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen).

Het Actieplan moet tenminste de volgende elementen bevatten:

- de beschrijving van de algemene visie van het Vlaamse armoedebeleid;
- de situering van het Vlaamse armoedebeleid binnen het nationale en het Europese beleid terzake;
- de geformuleerde doelstellingen op lange en op korte termijn binnen elk beleidsdomein;
- de concrete activiteiten;
- het tijdpad, opgesteld voor de uitvoering;
- de opgave van de indicatoren om de vooruitgang te meten;
- de ingezette instrumenten.

Ieder jaar moet het Actieplan geactualiseerd worden. Deze jaarlijkse actualisatie houdt het volgende in:

- een analyse van gewijzigde maatschappelijke ontwikkelingen, relevant voor het armoedebeleid;
- per beleidsdomein, de opgave van de vooruitgang van de activiteiten en de bijsturing;
- de nieuwe initiatieven binnen elk beleidsdomein, met opgave van het tijdpad en de indicatoren van de evaluatie;
- het jaarverslag van de werking van het Permanent Armoedeoverleg.

De coördinerende minister voor het armoedebeleid legt jaarlijks voor 1 maart het geactualiseerde Actieplan voor aan de Vlaamse regering. De Vlaamse regering vraagt advies aan haar adviesorganen die op dit vlak bevoegd zijn. Het geactualiseerde Actieplan wordt door de Vlaamse regering gelijktijdig aan de adviesraden en aan het Vlaams Parlement bezorgd. Iedere Vlaamse minister wijst binnen zijn beleidsdomein één of meer aandachtsambtenaren inzake armoedebestrijding aan, die verantwoordelijk zijn voor de voorbereiding, de uitvoering en de opvolging van het Actieplan. De opvolging en de coördinatie van de maatregelen in het Actieplan behoort tot de taken van het horizontaal PAO (zie verder).

1.4.2 Het Permanent Armoedeoverleg

Met het in werking treden van het uitvoeringsbesluit gaat ook het Permanent Armoedeoverleg officieel van start. Het PAO bestaat uit een horizontaal luik en een verticaal luik.

In het horizontaal luik zitten, samen met vertegenwoordigers van de armen (via het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen), de aandachtsambtenaren van de verschillende Vlaamse departementen die maatregelen nemen in het kader van armoedebestrijding. Deze aandachtsambtenaren werden, zoals het decreet voorziet, door hun minister aangeduid. Het voorbereiden, uitvoeren, coördineren en opvolgen van de maatregelen in het VAP behoort tot de taken van deze aandachtsambtenaren en het horizontaal PAO. Behalve vertegenwoordigers van de armen en de aandachtsambtenaren, zijn ook nog een aantal experts lid van het horizontaal overleg. Het horizontaal overleg gaat vier keer per jaar door.

Het Verticaal Armoedeoverleg is het overleg dat binnen elk beleidsdomein met de vertegenwoordigers van de armen wordt gevoerd. Samen met deze vertegenwoordigers en

de betreffende aandachtsambtenaren kunnen ook derden deelnemen aan dit overleg. Iedere minister bepaalt voor zijn of haar beleidsdomein op welke manier dit verticaal overleg wordt georganiseerd. Het verticaal overleg gaat voor elk beleidsdomein twee keer per jaar door.

1.4.3 De congressen

Voor het creëren van een maatschappelijk en politiek draagvlak is het noodzakelijk het beleid inzake armoedebestrijding ook op een forum te bespreken dat toegankelijk is voor een groter publiek. Vandaar dat er de vorige jaren in het voorjaar en het najaar een congres werd georganiseerd.

De invalshoek van beide congressen was evenwel verschillend. In het voorjaar stond de concrete praktijk van armoedebestrijding centraal. De evaluatie van die concrete praktijk over meerdere jaren moet een indicatie vormen voor de vooruitgang die er al dan niet geboekt wordt. In het najaar werd een brede maatschappelijke reflectie omtrent armoedebestrijding gevoerd en werd een wetenschappelijke, eerder toekomstverkennde aanpak vooropgesteld. De analyse en vooruitblik op lange termijn stond hier centraal.

Op 17 mei 2001 werd het eerste vooruitgangscongres georganiseerd. Tijdens dit eerste vooruitgangscongres stonden drie beleidsdomeinen centraal: huisvesting, tewerkstelling en cultuur (inclusief vrije tijd). Op 27 mei 2002 vond het tweede vooruitgangscongres plaats. Tijdens dit congres werd de vooruitgang rond de thema's gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, participatie in het onderwijs en participatie van jongeren onderzocht. Op 2 juni 2003 werd in Hasselt het derde vooruitgangscongres georganiseerd. Hier kwamen de thema's maatschappelijk dienstverlening (mobiliteit en energie), gezin en huisvesting aan bod.

Naast een evaluatie van het beleid ten aanzien van de huidige actualiteit is er ook nood aan prognoses en toekomstverkenningen met het oog op een beleid op langere termijn. Vandaar dat op 6 december 2001, naar aanleiding van de presentatie van het tiende jaarboek armoede en sociale uitsluiting, het eerste toekomstverkennd congres werd georganiseerd. Op 17 oktober 2002 vond te Brugge het tweede toekomstverkennd congres plaats. Dit keer was de organisatie een samenwerking tussen de Koning Boudewijnstichting, de Vlaamse Gemeenschap en Brugge 2002. Een eerste thema diepte het begrip activering uit en ging hierbij in op het spanningsveld tussen enerzijds economische activering en anderzijds maatschappelijke (sociaal-politiek-cultureel) activering. Het tweede thema, solidariteit, ging in op het spanningsveld tussen aan de ene kant de verplichte en georganiseerde solidariteit en spontane vormen van solidariteit aan de andere kant. Beide thema's werden behandeld vanuit het gezichtspunt van een academicus, een middenvelder en iemand van de verenigingen waar armen het woord nemen.

In het voorjaar van 2004 wordt het laatste congres van de huidige legislatuur georganiseerd. Het congres zal een kans bieden om de voorstellen en verwachtingen van de armen te bundelen en zo een eerste stap zijn naar het nieuw Vlaams Actieplan dat de beleidsverantwoordelijken van de volgende Vlaamse regering samen met de armen moeten opstellen.

2. Het Vlaams armoedebeleid als deel van het geheel

Armoede heeft te maken met problemen op verschillende domeinen tegelijk. Vanuit meerdere beleidsdomeinen moeten maatregelen genomen worden. Er mogen geen maatregelen genomen worden die elkaar tegenwerken of nieuwe problemen veroorzaken.

Een Vlaams armoedebeleid kan pas doelmatig zijn als rekening wordt gehouden met wat zich in deze context afspeelt op andere beleidsniveaus. Overeenstemming is nodig met het Europese, federale, provinciale en lokale beleid. Zo zal Vlaanderen haar doelstellingen en maatregelen inzake armoedebeleid bepalen in de geest van de Europese 'open methode van coördinatie'. Een actieve 'emanciperende' welvaartsstaat is een streefdoel waarmee de Vlaamse en federale beleidskeuzen elkaar aanvullen. Nieuwe provinciale en lokale uitdagingen worden beantwoord in overleg tussen diverse betrokken actoren. De link tussen het Europese, federale, lokale en Vlaamse beleid wordt hier verder toegelicht.

2.1 In partnerschap met de lokale overheden

De lokale besturen, in het bijzonder de steden en de gemeenten, spelen een sleutelrol in de bestrijding van armoede. Zij worden er van nabij mee geconfronteerd. De Vlaamse regering kiest er dan ook voor de lokale besturen te ondersteunen in hun streven naar duurzame en leefbare steden en gemeenten, en in hun strijd tegen dualisering en kansarmoede.

2.1.1 *Het Gemeentefonds*

Het Gemeentefonds is hét instrument, dat de Vlaamse regering hanteert voor de algemene ondersteuning van lokale besturen. Dit instrument is vernieuwd via het decreet van 5 juni 2002 en op 1 januari 2003 in werking getreden. Uitgangspunten bij de vernieuwing waren ondermeer een betere financiële ondersteuning van lokale besturen en het aanbieden van een grotere autonome beleidsruimte.

De betere financiële ondersteuning komt enerzijds tot uiting in het feit dat het nieuwe Gemeentefonds een samenvoeging is van vroegere fondsen met het doel lokale besturen sneller in staat te stellen middelen te bekomen uit de Vlaamse begroting. Het betreft een samenvoeging van de middelen van het oude Gemeentefonds, het Investeringsfonds en het waarborggedeelte van het Sociaal Impulsfonds. Er worden nu ook jaarlijks meer middelen voorzien voor het Gemeentefonds. Hiervoor is in het decreet een groeimechanisme voorzien. De verdeling van de middelen gebeurt volgens bij decreet vastgestelde criteria, waaronder sociale criteria en fiscale armoede. Hiermee toont de regering aan rekening te houden met de aanwezigheid van kansarme burgers in gemeenten en de fiscale draagkracht van gemeenten.

De grotere autonome beleidsruimte komt tot uiting in het feit dat lokale besturen vrij beslissen over de besteding van de middelen. De Vlaamse regering gaat er hierbij echter vanuit dat lokale besturen rekening houden met het bestuursakkoord, dat in het kader van het kerntakendebat op 25 april 2003 is afgesloten. Dit bestuursakkoord bepaalt ondermeer dat lokale besturen het engagement opnemen om een armoedebeleid te voeren in partnerschap met de armenverenigingen. In dit verband kan opgemerkt worden dat verwacht wordt dat OCMW en gemeente onderling overeen komen welk aandeel zij uit het Gemeentefonds ontvangen. Bij ontstentenis van zo'n beslissing stort de Vlaamse regering automatisch 8% van het Gemeentefonds aan het OCMW.

2.1.2 Het Vlaams Stedenfonds

Ten aanzien van 13 steden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie werkt de Vlaamse regering daarnaast met een specifieke financiering, met name het Vlaams Stedenfonds. Deze financiering heeft tot doel hen te ondersteunen bij het voeren van een duurzaam stedenbeleid, waarbij stedelijkheid in al zijn dimensies aan bod kan komen (sociale, culturele, economische, ecologische, fysiek-ruimtelijke enz.). De Vlaamse regering gaat er hierbij vanuit dat in een duurzame en leefbare stad de behoeftevoorziening op een rechtvaardige manier wordt bevorderd en dat men er streeft naar welvaart en welzijn voor zoveel mogelijk leden van de gemeenschap, waarbij prioriteit wordt gegeven aan de zwakkeren. Een duurzame stad is dus een stad waarin tezelfdertijd economische ontwikkeling, sociale rechtvaardigheid en ecologische kwaliteit worden bereikt. Vanuit deze visie op duurzaamheid wil de Vlaamse regering samen met de 13 steden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie bereiken dat de leefbaarheid in de steden verbetert en dat dualisering wordt tegengegaan (Memorie van toelichting decreet). Dit fonds is geregeld via het decreet van 5 juli 2002 en in werking getreden op 1 januari 2003.

In 2003 is een beleidsovereenkomst afgesloten voor een periode van 5 jaar met de Vlaamse Gemeenschapscommissie en alle 13 steden. Dit zijn de grootsteden Antwerpen en Gent en de centrumsteden Aalst, Brugge, Hasselt, Genk, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout. Alle steden besteden in hun beleidsovereenkomst in min of meerdere mate aandacht aan sociale rechtvaardigheid. Over alle beleidsovereenkomsten heen komen vooral het recht op huisvesting, onderwijs, werkgelegenheid, cultuur, vrije tijd en maatschappelijke dienstverlening aan bod (zie www.thuisindestad.be).

2.1.3 Het actieprogramma Stedenbeleid

Naast het partnerschap met de steden maakt de Vlaamse regering ook werk van afstemming van het stedenbeleid op Vlaams niveau. Hiertoe is een actieprogramma Stedenbeleid in werking, waarin alle Vlaamse ministers aangeven welke acties zij inzetten die de steden ten goede komen. Dit actieprogramma bestaat uit 30 acties, waaronder actie nr.13 'Armoede in de stad' (zie www.thuisindestad.be).

2.1.4 Lokaal Sociaal Beleid

Bij de ontwikkeling van het Lokaal Sociaal Beleid, ligt het voor de hand dat alle partijen bij dit beleid betrokken worden. Meer bepaald is het belangrijk dat de hulpverleners op het lokaal niveau, maar ook de doelgroepen en de armen zelf hun inbreng kunnen doen en geraadpleegd worden.

In het Vlaams regeerakkoord werden een aantal opties genomen die aan de basis liggen van het Lokaal Sociaal Beleid, met name de hervorming van het Sociaal Impulsfonds en de introductie van het Sociaal Huis.

Op 13 juli 2001 trok de Vlaamse regering de krijtlijnen voor het kaderdecreet Lokaal Sociaal Beleid. Daarin wordt gesteld dat:

- het Sociaal Huis gekaderd moet worden binnen een globale visie op het Lokaal Sociaal Beleid binnen de gemeente;
- het implementeren van deze visie een gezamenlijke opdracht is van gemeente- en OCMW-bestuur;
- de lokale visie gekaderd moet zijn binnen het globale sociale beleid van de Vlaamse overheid;
- de gemeente- en het OCMW-bestuur een coördinatiefunctie hebben ten aanzien van het globale welzijnsaanbod binnen een gemeente (inclusief de private sector).

De Vlaamse regering keurde dit voorontwerp van decreet inzake Lokaal Sociaal Beleid goed op 20 juni 2003 waarna het als ontwerp van decreet werd ingediend bij het Vlaams Parlement door minister Byttebier en minister Van Grembergen. De bespreking in de Commissie Welzijn werd aangevat op 9 oktober 2003.

In dit kaderdecreet engageert Vlaanderen zich onder meer tot de uitvoering van een **Actieplan Lokaal Sociaal Beleid** ter versterking en ondersteuning van de lokale besturen en de opmaak van een kaderdecreet Lokaal Sociaal Beleid. In april 2002 werd het officiële startsein gegeven voor het Vlaams Actieplan Lokaal Sociaal Beleid op een ontmoetingsdag in het Kaaitheater te Brussel.

Het Vlaams Actieplan Lokaal Sociaal Beleid is opgebouwd rond vier pijlers:

- de **coördinatieopdracht** van de lokale besturen;
- de **samenwerking** tussen het lokaal bestuur en de lokale actoren;
- de **organisatie** van een één loket- en doorverwijzingsfunctie in een sociaal huis;
- **participatie** aan het Lokaal Sociaal Beleid.

Het Actieplan heeft als doel aan de lokale besturen antwoorden te bieden op de reële noden die de lokale besturen ervaren gedurende het gehele implementatieproces van het vernieuwd Lokaal Sociaal Beleid. De detectie van de noden gebeurt aan de hand van ervaringsuitwisseling en overleg met de lokale besturen op verschillende niveaus.

A. De coördinatieopdracht van de lokale besturen

In oktober 2002 werd de werkgroep planning opgericht. Het eindverslag van deze werkgroep werd in januari 2003 door de expertengroep goedgekeurd. Het vormt een discussietekst over de inhoud en vorm van het Lokaal Sociaal Beleidsplan. In 2004 staat de invulling van een traject planning centraal. Hierbij gaat enerzijds aandacht naar het bepalen van een **prototype** van omgevingsanalyse voor het Lokaal Sociaal Beleidsplan, en anderzijds naar het **opzetten van een ondersteuning** naar de lokale besturen omtrent de opmaak van een Lokaal Sociaal Beleidsplan.

Een eerste fase in de ontwikkeling van een prototype, is het maken van een check-up van de beschikbare gegevens binnen de Vlaamse administratie. In 2003 (november) werd een eerste overleg opgezet met de provinciale diensten welzijn om na te gaan welke gegevens vanuit de provincies verzameld worden. Binnen deze eerste fase wil men ook kijken wat de noden zijn op vlak van cijfermateriaal vanuit de lokale besturen. Vanuit de verzamelde gegevens, zal een werkgroep worden opgestart om een verder prototype te ontwikkelen.

Wat betreft de ondersteuning rond planning, werd een eerste ondersteuningsinstrument in 2002 gerealiseerd. De handleiding Strategische planning voor het Lokaal Sociaal Beleid reikt een stappenplan aan voor de uitwerking van een planningsproces. Op basis van dit instrument zal nu verder nagegaan worden wat de specifieke noden zijn van de lokale besturen met betrekking tot een ondersteuning rond planning. Hierbij wordt samengewerkt met de provincies en de gemeenten.

Om het Lokaal Sociaal Beleidsplan aan te sturen zijn coördinatiesystemen nodig. De modellen voor scenario's kunnen gedifferentieerd worden van minimale naar maximale sturing door de lokale besturen versus Vlaamse overheid. Deze scenario's moeten binnen de sectorale regelgeving verder geconcretiseerd worden. Omdat het Lokaal Sociaal Beleidsplan functioneert als een koepelplan waar alle andere sectorale plannen op afgestemd worden, dienen de sectorale regelgevingen aangepast te worden. Dit zowel op het vlak van de planverplichtingen, als op het terrein van de sturingsprocedures (zie hierboven). Deze

aanpassingen worden besproken via overleg (met de bevoegde administraties en met de koepelorganisaties) en mede gebaseerd op de resultaten van het kerntakendebat. De bedoeling is dat de sectoren -naar het voorbeeld van het kwaliteitsdecreet- zelf voorstellen tot aanpassingen aan hun eigen regelgeving uitwerken. Om vanuit de cel Lokaal Sociaal Beleid een beter zicht te krijgen op de sectorale regelgeving en de ontwikkelingen binnen de sectoren, participeren leden van de cel aan overlegtafels binnen verschillende sectoren.

B. Samenwerking lokale besturen onderling en met andere lokale actoren

De commissie lokale besturen is in het Lokaal Sociaal Beleid een belangrijk forum waar er aanzetten kunnen gegeven worden om initiatieven te ontwikkelen rond de samenwerking gemeente-OCMW. De minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen heeft ook middelen vrijgemaakt om aan de VVSG de mogelijkheid te geven een personeelslid aan te stellen die het Lokaal Sociaal Beleid opvolgt. Daarnaast zijn er onder het motto 'CAW & OCMW: partners op de eerste lijn' in oktober 2002 vijf provinciale ontmoetingsdagen doorgegaan. Dit gebeurde op initiatief van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten en het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en in samenwerking met de Vlaamse provincies.

C. De organisatie van een één loket- en doorverwijsfunctie in een Sociaal Huis

De expertengroep heeft in oktober 2002 een werkgroep Sociaal Huis opgericht. Het eindverslag van deze werkgroep werd in januari 2003 door de expertengroep goedgekeurd. Het heeft de status van discussietekst voor overleg met de koepelorganisaties. De eindtekst werd ook teruggekoppeld naar de startersgroep.

Deze startersgroep vormde zich naar aanleiding van de campagne, die in november 2002 werd opgezet naar lokale besturen die reeds ervaring hadden met het plannen en/of organiseren van een Sociaal Huis. Er werden 53 kandidaturen ingediend. Hiervan werden er 21 geselecteerd voor een startersovereenkomst met een premie. De bedoeling was, door middel van het organiseren van startersdagen een ervaringsuitwisseling te organiseren. De beginnersgroep zijn de besturen die een dossier als kandidaat-starter indienden maar die niet werden weerhouden. Ook voor hen werd er een ontmoetingsdag georganiseerd.

Als afsluiting van het eerste starterstraject werd een verslagboek samengesteld. In dit verslagboek werden projectfiches opgenomen van de 21 starters. Daarnaast zijn er allerlei tips en valkuilen opgesomd evenals meer beschouwelijke teksten omtrent planning, samenwerking, coördinatie en Sociaal Huis.

Begin oktober 2003 lanceerde de minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen een tweede oproep aan de lokale besturen om zich kandidaat te stellen voor een nieuw starterstraject. In dit tweede starterstraject worden initiatieven met betrekking tot participatie (zie verder) extra in de kijker geplaatst. Doorheen het traject zal gewerkt worden aan een conceptnota sociaal huis. Met de beginnersgroep -besturen die een dossier als kandidaat-starter indienden maar die niet werden weerhouden- zal eveneens een ondersteuningstraject worden uitgewerkt.

D. Participatie aan het Lokaal Sociaal Beleid

Het traject rond participatie bestaat uit drie fases:

- het aanbieden van smaakmakers;
- het verbreden en uitdiepen van de actie;
- het opzetten van een brede campagne ter ondersteuning van lokale besturen.

Op 9 september 2003 werd het startschot gegeven van het traject 'Onderweg met overleg'. In het provinciehuis van Antwerpen werd tijdens een globale ontmoetingsdag het kader geschetst waarbinnen participatie binnen het Lokaal Sociaal Beleid zich situeert. Daarnaast kwamen ook smaakmakende voorbeelden aan bod.

In een tweede fase (najaar 2003) werd het traject rond participatie verbreed en uitgediept. Er werden twee vormingsmomenten voorzien die inzoomden op participatie met rond armoede en op participatie van etnisch-culturele minderheden. Deze bijkomende momenten moesten lokale besturen een extra stimulans geven om verder werk te maken van lokaal overleg bij het evalueren van het sociaal beleid en de totstandkoming van een Lokaal Sociaal Beleidsplan. Via de website Lokaal Sociaal Beleid (www.vlaanderen.be/lokaalsociaalbeleid) werden er ook virtuele vormingsmomenten -voorbeelden omtrent participatie aan het Lokaal Sociaal Beleid- ter beschikking gesteld van de lokale besturen. Dit gebeurde aan de hand van projectfiches.

Vanaf de opstart van het traject werden de lokale besturen aangesproken om deel te nemen aan de campagne 'Onderweg met overleg'. De bedoeling is om in het voorjaar 2004 -halfweg de gemeentelijke legislatuur- lokaal een evaluatie te maken van het lokaal beleid in samenwerking met de verschillende actoren. Deze campagne is de laatste fase van het traject participatie maar kan evenzeer het begin zijn van een traject om tot een Lokaal Sociaal Beleidsplan te komen.

2.2 In partnerschap met de federale overheid

De coördinatie van het armoedebeleid wordt op Belgische vlak verzekerd

- via de aanstelling in het Koninklijk besluit van 20 juli 1999 houdende vaststelling van bepaalde ministeriële bevoegdheden van de minister van Maatschappelijke Integratie als bevoegd voor armoedebeleid;
- via de Interministeriële Conferentie Sociale Integratie en Sociale Economie;
- via het 'Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting'.

Een belangrijk referentiepunt in het armoedebeleid is het Samenwerkingsakkoord tussen de federale Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten betreffende de bestending van het armoedebeleid (afgesloten op 5 mei 1998). Dit Samenwerkingsakkoord biedt een kader om een geïntegreerd armoedebeleid te voeren. Want gezien de bevoegdheidsverdeling tussen de federale en de Gemeenschaps- en Gewestregeringen en de vaststelling dat tal van beleidsdomeinen een gedeelde bevoegdheid kennen, is samenwerking noodzakelijk om op de vele dimensies van sociale uitsluiting te kunnen ingrijpen. Naast het engagement van alle regeringen in dit land om in de schoot van de Interministeriële Conferentie Sociale Integratie en Sociale Economie inzake armoedebestrijding samen te werken is één van de belangrijkste verwezenlijkingen de oprichting van een 'Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting'.

Dit Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is in de eerste plaats een overlegplatform tussen de armen en hun verenigingen (de verenigingen waar armen het woord nemen) enerzijds en beleidsverantwoordelijken, ambtenaren en onderzoekers anderzijds.

Rode draad doorheen de werking van het Steunpunt is de methodiek van dialoog. De basis hiervoor werd gelegd in de opmaak van het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA - 1994) dat zelf het typevoorbeeld is van een dialoog tussen de mensen die in armoede leven, hun verenigingen en burgers die door hun (beroeps) positie met armoede en sociale uitsluiting te maken hebben zoals hulpverleners en andere specialisten.

Het AVA is en blijft voor de regeringen van ons land een richtsnoer voor specifieke initiatieven op vlak van armoedebestrijding.

Aan de dialoog wordt ondertussen verder gebouwd. Een evenwicht vinden tussen de tijd die nodig is om het vertrouwen te winnen van armen, de tijd om inhoudelijk iedereen voldoende voor te bereiden, ... enerzijds en de politieke dynamiek van besluitvorming anderzijds, blijft een uitdaging. De context evolueert uiteraard ook: er zijn meer verenigingen, meer expertise en meer ervaring. Ook dat is een realiteit die voor een 'modernisering' van de dialoogmethode van belang is.

In het Samenwerkingsakkoord is voorzien dat om de twee jaar een 'Verslag over bestaansonzekerheid, armoede, sociale uitsluiting en ongelijke toegang tot de rechten' wordt opgemaakt. Dit opvolgingsverslag is gebaseerd op overleg met de armenverenigingen, de sociale partners, mensen die beroepsmatig rond armoede werken en wetenschappers. Het plaatst nieuwe problemen op de voorgrond, stelt nieuwe maatregelen voor, evalueert het armoedebeleid en stimuleert de ideeënuitswisseling. Gezien de Europese actualiteit is op vraag van de minister van Maatschappelijke Integratie die termijn voor het eerste rapport ingekort tot anderhalf jaar. Op die manier is er een werkstuk dat naar de Europese collega's kan dienen als voorbeeld van een actuele invulling van de methodiek van dialoog. In december 2003 publiceerde het Steunpunt het tweede tweejaarlijks verslag.

2.3 In partnerschap met Europa

Tijdens de opeenvolgende Europese raden werd geleidelijk het 'sociale Europa' ontwikkeld. In een verder verleden zijn de bijeenkomsten van Maastricht (1992) en Amsterdam (1997) vermeldenswaardig. Recenter waren er Lissabon (maart 2000), Nice (december 2000), Stockholm (juni 2001), Laken (december 2001) en Barcelona (maart 2002).

In Lissabon is de verdere uitbouw van een meer sociaal Europa prominent op de agenda gekomen. De Europese Raad van Lissabon heeft in zijn conclusies gesteld dat het aantal mensen dat in Europa onder de armoedegrens leeft en sociaal uitgesloten is, onaanvaardbaar hoog blijft. De nieuwe kennismaatschappij biedt mogelijkheden om sociale uitsluiting te verminderen door de economische voorwaarden te scheppen voor grotere welvaart, door meer groei en werkgelegenheid en door nieuwe mogelijkheden te creëren voor maatschappelijke participatie. Om het risico van een kenniskloof te vermijden en deze mogelijkheden maximaal te benutten, moet er alles aan gedaan worden om vaardigheden te verbeteren, ruime toegang tot kennis en kansen te bevorderen en werkloosheid te bestrijden. Bovendien moeten stappen worden gezet om de armoede definitief uit te roeien.

De Europese Raad van Nice heeft daarop de lidstaten uitgenodigd om nationale actieplannen op te stellen. Deze actieplannen bevatten concrete beleidsdoelstellingen op het vlak van sociale insluiting en de bestrijding van armoede. Via de open methode van coördinatie moeten acties op beleidsterreinen als werkgelegenheid, onderwijs en opleiding, (publieke) gezondheid en huisvesting voor specifieke doelgroepen (o.a. minderheden, kinderen, ouderen, personen met een handicap) ontwikkeld worden. Er moeten indicatoren vastgelegd worden om de voortgang te kunnen opvolgen. Op 1 juni 2001 diende België, net zoals de veertien andere lidstaten van de Europese Unie, zijn Nationaal Actieplan Sociale Insluiting (NAPincl.) in bij de Europese Commissie. Op 5 september 2003 keurde de ministerraad het tweede Nationaal Actieplan goed, het NAPincl. 2003-2005.

3. Opvolging van het beleid aan de hand van dataverzameling en indicatoren

Ter ondersteuning van de initiatieven, die door de diverse ministers op verschillende beleidsdomeinen genomen (zullen) worden, zal permanent worden geïnvesteerd in een efficiënte dataverzameling.

Hiertoe wordt een beroep gedaan op het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, de Jaarboeken Armoede en Sociale Uitsluiting van Prof. Jan Vranken (OASeS, UA) en de administratie Planning en Statistiek (Vlaamse Regionale Indicatoren - VRIND).

Realisaties van 2003

- De administratie Planning en Statistiek (APS) heeft voor Vlaanderen deelgenomen aan de Werkgroep Indicatoren van het Nationaal Actieplan Sociale Insluiting (NAPincl.) ter voorbereiding van het Plan 2003-2005. De Werkgroep kwam vijfmaal samen in de eerste helft van 2003.
- Binnen de Werkgroep Indicatoren werden vier subwerkgroepen opgericht om de domeinen gezondheid, onderwijs, huisvesting en maatschappelijke integratie en participatie verder uit te werken. Bij de drie eerst genoemde domeinen hebben vertegenwoordigers van de bevoegde administratie hun medewerking verleend.
- Alle gemeenschappelijk overeengekomen indicatoren NAPincl., op de top van Laken goedgekeurd, zijn geactualiseerd, ook voor Vlaanderen.
- Daarnaast zijn voor bepaalde domeinen eigen Belgische indicatoren ontwikkeld en berekend, ook voor Vlaanderen.
- De berekende en betrouwbare indicatoren zijn, in het Nederlands, terug te vinden op de website van de Europese Commissie, Werkgelegenheid en Sociale Zaken, NAPs/incl (http://europa.eu.int/comm/employment_social/news/2001/jun/napsincl2001_en.html). Voor vele indicatoren is een internationale positionering mogelijk van de situatie in het Vlaamse Gewest t.o.v. deze in de landen van de EU15 en het Waalse Gewest.
- Tot 2002 werd voor de berekening van een aantal indicatoren voor het NAPincl., gebruik gemaakt van de ECHP-panelstudie (European Community Household Panel). De Europese Commissie besliste dat er een nieuwe grootschalige Europese bevraging moest komen vanaf 2003 (sommige landen beginnen later) omdat ECHP niet meer volstond om de informatiebehoeften te dekken. De nieuwe survey noemt de European Union - Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC).

APS heeft het hele proces van overgang van ECHP naar EU-SILC op de voet gevolgd. Er werd deelgenomen aan voorbereidende ad hoc werkgroepen waar vertegenwoordigers van de statistische diensten van de 3 gewesten vruchtbaar samenwerkten en synergieën opbouwden. De nieuwe vragenlijst werd in een gebruikerswerkgroep op het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) grondig bekeken. Dit gebeurde op basis van een reeds uitgevoerde proefenquête, de vorige vragenlijsten van de ECHP en de doelstellingen van het armoedebestrijd.

Er werd ook nagegaan of de steekproef voldoende groot is om ook betrouwbare uitspraken te kunnen doen over de armoede in Vlaanderen. Dit is inderdaad het geval voor de grote lijnen. Naarmate men echter meer in detail wil gaan zou een grotere (bij te passen met Vlaamse middelen) steekproef beter zijn. Anders gezegd, wil men tot op meer verfijnd niveau analyses uitvoeren met de voorgestelde steekproef, dan zou dit tot onbetrouwbare uitspraken kunnen leiden.

- De Vlaamse administratie neemt tevens deel aan de vergaderingen van een federaal actieonderzoek (Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting) over indicatoren rond armoede, sociale uitsluiting en cohesie. In dit samenwerkingsverband van wetenschappers, mensen uit administraties, mensen uit sociale organisaties en mensen uit organisaties waar armen het woord nemen gaat men op zoek naar de meest geschikte indicatoren. In 2003 heeft het team Armoedebestrijding deze werkzaamheden opgevolgd. Het eindverslag van het actieonderzoek verschijnt in het eerste kwartaal van 2004.
- Tenslotte werden de gegevens uit de APS-survey 2002 over de opvattingen, houdingen en gedragingen van Vlamingen over armoede en sociale uitsluiting aan een eerste grondige wetenschappelijke analyse onderworpen. De resultaten van deze analyse zijn opgenomen in 'Vlaanderen gepeild!', mei 2003, onder de titel 'Hoe Vlamingen sociale uitsluiting percipiëren' (Breda J., Schoenmaekers D. en H. Van Geel, 'Hoe Vlamingen sociale uitsluiting percipiëren', in Vlaanderen gepeild!, Studiedag 6 mei 2003, Brussel, een initiatief van Administratie Planning en Statistiek).

Maatregelen voor 2004

- APS zal de verdere werkzaamheden opvolgen van de Werkgroep Indicatoren voor het volgende NAPincl. Bij het vormen van subwerkgroepen zal er verder over gewaakt worden dat de betrokken administratieve diensten vertegenwoordigd kunnen worden. De werkzaamheden zullen in 2004 ondermeer de volgende zaken omvatten:
 - nog bestaande hiaten om het geheel van de armoedeproblematiek met indicatoren in kaart te brengen, zoals fenomenen als dakloosheid en migratie;
 - noodzakelijke verduidelijking van het begrip 'sociale insluiting' in vergelijking met begrippen als 'sociale uitsluiting', 'sociale ongelijkheid', 'armoede',...;
 - ook dynamische indicatoren (stroomindicatoren) uitwerken om de insluiting/uitsluitingsproblematiek beter in kaart te brengen;
 - eventueel middelenindicatoren mee opnemen, om zo een idee te krijgen van de omvang van de beleidsinspanningen;
 - de dialoog aangegaan met de mensen die in armoede leven;
 - een aantal methodologische problemen proberen op te lossen.
- APS zal via de vertegenwoordiging in de Hoge Raad voor de Statistiek en als lid van de gebruikersgroep de verdere evolutie van EU-SILC opvolgen.
- APS zal zijn medewerking verlenen zo de vraag gesteld wordt om het Vlaams Actieplan en het Vlaamse armoedebeleid te onderbouwen met indicatoren en om een geïntegreerd monitoringsysteem rond armoede en sociale uitsluiting uit te bouwen.

HOOFDSTUK 2

Armoede en sociale uitsluiting in Vlaanderen¹

Inleiding

Het is belangrijk dat de armen toegang krijgen tot het economisch, sociaal, politiek en cultureel kapitaal van de samenleving (het verdelingsvraagstuk) én dat deze middelen voldoende voorradig zijn (het productievraagstuk). Met het eerste zit het al veel langer verkeerd, met het laatste gaat het de laatste jaren terug fout. De nationale welvaart groeit ternauwernood, het aantal arbeidsplaatsen vermindert, op allerlei sociale en andere publieke voorzieningen wordt bezuinigd.

De gevolgen blijven niet uit. De traditionele indicatoren van de armoede verslechteren, met een eenstemmigheid die we al jaren niet meer meemaakten. Er is de hogere werkloosheid en het aantal mensen dat beroep doet op de sociale bijstand neemt weer toe. Ook de voedselbanken draaien op volle toeren. Op de 'klassieke' domeinen van sociale uitsluiting, zoals hieronder geschetst, zorgen oude maar ook nieuwe mechanismen ervoor dat armen worden gescheiden van de rest van de samenleving en niet op eigen kracht deze beweging kunnen omkeren.

Maar er is meer. Naast de gekende deelproblemen komen ook nieuwere pijnpunten aan het licht. Onder meer het hogere risico op depressie voor wie in armoede leeft, de vaststelling en de gevolgen van een beperkte mobiliteit van armen en het verband tussen detentie en marginalisering.

Maatschappelijke ontwikkelingen en overheidsbeleid brengen ook in het armoededeбат nieuwe thema's op de tafel. Denken we maar aan de gevolgen van de vrijgemaakte energiemarkt of de toenemende aandacht voor het toerisme voor allen.

De armoedeproblematiek wordt dus niet minder complex. Het blijft een noodzaak om de ontwikkelingen op de voet te volgen en ook de antwoorden op nieuwe uitdagingen met de verschillende relevante actoren zorgvuldig uit te tekenen en te screenen op doelmatigheid, complementariteit en duurzaamheid (Vranken, De Boyser, Dierckx, 2003).

¹ Door De Boyser Katrien en Dierckx Danielle - OASeS – Universiteit Antwerpen, December 2003. Op basis van Vranken, J., De Boyser, K. & Dierckx, D. (2003), Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2003, Leuven: Acco.

1. Participatie

Participatie kent vele gedaantes. Het gaat over deelnemen aan de samenleving op tal van levensdomeinen. Maar ook over het deelhebben, over empowerment, over de mogelijkheid om een stem te uiten in het debat dat invloed heeft op de eigen levenssituatie. De knelpunten inzake deelname aan de samenleving worden in de volgende paragrafen gespecificeerd aan de hand van de verschillende domeinen waarop sociale uitsluiting zich manifesteert.

Het deelhebben situeert zich onder meer op het vlak van de talrijke overleg-, inspraak- en dialooginitiatieven die na het Algemeen Verslag over de Armoede (Koning Boudewijnstichting, 1994) het daglicht zagen. Er wordt gezocht naar de gepaste methoden en het detecteren van de noodzakelijke voorwaarden opdat mensen die in armoede leven tezamen met overheden en andere actoren in de samenleving het beleid inzake armoedebestrijding kunnen bepalen.

In het tweede opvolgingsverslag van het Algemeen Verslag over de Armoede stelt het Steunpunt ter bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting (2003) de volgende voorwaarden aan deze dialoog: "Er moet gekozen worden voor een manier van werken die een volwaardige participatie van alle deelnemers mogelijk maakt. De duur van het overleg zal moeten aangepast zijn aan de behandelde vraag en het voorhanden materiaal. Een aangepast tempo moet de verschillende deelnemers in staat stellen het overleg op een goede manier te volgen en de elementen uit de discussie naar de eigen vereniging of organisatie terug te koppelen. Andere voorwaarden stellen zich op het vlak van voldoende informatie, vormingsmogelijkheden, vertaling, ... Er dient op een duidelijke en eerlijke manier gecommuniceerd te worden over hoe het overleg is vormgegeven en op welke manier de mensen die in armoede leven bij het overleg betrokken waren." (Steunpunt ter bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting, 2003:42).

2. Maatschappelijke dienstverlening

Mensen die in armoede leven, vertegenwoordigen een aanzienlijk aandeel van het cliënteel van de organisaties en diensten die hulpverlening aanbieden en opereren in het kader van maatschappelijk welzijn. Niettemin ervaren kansarmen en etnisch-culturele minderheden diverse drempels wanneer zij een beroep willen doen op hulp- en dienstverlening in de welzijnssector. Bepaalde drempels situeren zich bij de voorzieningen zelf: het aanbod van dienstverlening is vaak niet of onvoldoende bekend of er stellen zich problemen in termen van lange wachtlijsten. Ook het gebruik van ingewikkelde formulieren kan hulpvragers afschrikken en in bepaalde gevallen blijft de kostprijs een drempel (Sannen & Demeyer, 2003).

Driessens onderscheidt in deze context een aantal voorwaarden voor een succesvolle hulpverlening aan generatiearme gezinnen. Arme hulpvragers schuiven afstandelijkheid, bureaucratie en paternalisme naar voor als vervreemdende of verafhankelijke elementen in een hulpverleningsrelatie; nabijheid, een gepersonaliseerde aanpak en een emanciperende houding van de hulpverlener ervaren ze dan weer als autonomieverhogend (Driessens, 2003).

Het onderzoek toont ook een duidelijk gebrek aan structurele inbedding voor gespecialiseerde, intensieve en langdurige begeleiding voor (generatie)armen. Het blijkt dat hulpverleners vooral vanuit eigen initiatief en een vrijwillig engagement een langdurige begeleiding opnemen ten aanzien van arme gezinnen met een complexe problematiek. Voor sommige generatiearme gezinnen blijkt zulke aanpak noodzakelijk om op een menswaardige manier te kunnen leven en om enige stabiliteit in hun leefsituatie te krijgen. In elk van de bestudeerde diensten stoten hulpverleners echter op organisatorische beperkingen, die hen uiteindelijk doen afhaken of waardoor ze niet kunnen werken zoals ze het nodig achten.

Daarnaast bemoeilijken ook drempels bij de cliënt of hulpvrager de stap naar de hulpverlening. Het eergevoel en de vrees om opgeslorpt te worden in het hulpverleningscircuit, spelen hierin een belangrijke rol. Andere drempels vindt men in de vrees voor het onbekende, het gebrek aan vertrouwen in bepaalde diensten en de geringere mobiliteit van sommige hulpvragers.

De relatie tussen hulpvrager en hulpverlener genereert hinderpalen, hoofdzakelijk van sociaal-culturele aard. Zo is er het hiërarchische verschil in sociale positie tussen hulpvrager en hulpverlener of kan de hulpverlener te hoge verwachtingen koesteren ten aanzien van de cliënt. Dit resulteert vaak in misverstanden en wederzijdse vooroordelen die het verdere hulpverleningsproces hinderen. Het gebrek aan middelen en personeel weegt bovendien op de werkdruk van hulpverleners waardoor beslissingen soms eenzijdig en over het hoofd één van de hulpvrager worden genomen, wat de slaagkansen van de hulpverlening evenmin ten goede komt (Sannen & Demeyer, 2003: 213-215).

3. Gezin

Kinderen zijn een motor tot verandering, stimuleren tot het in handen nemen van het eigen leven. Kinderen belichamen hoop. Het gezinsproject betekent ook de kans om zich als persoon, als individu te realiseren. Dit kan voor alle ouders gelden, maar het is des te belangrijker voor wie op weinig andere domeinen kansen krijgt. De belemmering of verdachtmaking van dit project kan mensen hun levenszin ontnemen.

Uit onderzoek (Vanhee, Corveleyn, Demeyer, 2003) blijkt dat de ambitie om de eigen kinderen een betere thuis te geven dan dat men zelf heeft gehad, geen evidentie is. Ouders hebben soms het gevoel nog altijd op zoek te zijn naar een thuis, een veilig nest. Veel ouders werden als kind geplaatst in een instelling of pleeggezin. Dit heeft hen echter geen ankerpunt kunnen meegeven. Naast het gebrek aan positieve identificatiemodellen, spelen nog andere belemmeringen mee in de relatie tussen ouders en kinderen. Zo blijken uitingen en gedragingen in de sfeer van de intiem-affectieve communicatie met de kinderen, vaak een bron van onzekerheid en van verdriet. Men heeft de ervaring niet te kunnen geven wat men zo graag wil geven. Men weet niet hoe het moet, het gaat niet 'vanzelf' of het is te confronterend. Psychologische mechanismen belemmeren aldus het aanbieden van een emotioneel veilige en betrouwbare 'haven'.

Men heeft voorts de ervaring dat de omgeving (bedoeld worden: instanties zoals de school, het Centrum voor Leerlingenbegeleiding (CLB), voorzieningen voor kinderdagopvang, en voorzieningen binnen de sectoren algemeen welzijn, hulpverlening en jeugdzorg) vooral en méér dan anderen, kritiek heeft of wantrouwen toont tegenover hun manier van omgaan met de kinderen. Daartegenover staat het gevoel dat ze van deze omgeving weinig bruikbare steun of advies krijgen met betrekking tot de opvoeding; meer dan andere ouders, moeten ze het allemaal alleen en telkens opnieuw uitzoeken. Zij kunnen met andere woorden inzake de opvoeding weinig beroep doen op normale bronnen van sociale steun.

De relatie met verstrekkers van formele steun is om meerdere redenen problematisch. Er is angst voor beoordeling, controle, verlies van de ouderrol, verlies van alle inspraak. Negatieve ervaringen met hulpverlening bevestigen alleen maar wat men al voorzag: *"Nu heb ik nog eens heel mijn leven mogen vertellen en wat zal het mij opleveren...?"*. Ook informele steun ontbreekt vaak. Relaties binnen het eigen (familiaal) netwerk zijn verbroken of te conflictueus. Of men verkiest zich terug te trekken uit de sociale interactie: waar de eenzaamheid en het isolement bij sommige ouders tot gevoelens van depressie en angst leiden, verkiezen anderen dit 'alleen blijven' boven de risico's die eigen zijn aan relaties met andere mensen. Nochtans wordt het hebben van een sociaal steunend netwerk aangeduid als een belangrijke, beschermende factor, zowel voor de geestelijke gezondheid als voor de opvoeding en opvoedingsondersteuning. Recent onderzoek toont aan dat hierbij niet zozeer de *feitelijk* beschikbare sociale steun van belang is, maar wel het feit dat deze steun door de betrokkene ook als steun *ervaren* wordt (*'perceived social support'*) (zie onder andere Dunst, Trivette & Deal, 1994; Pierce, Sarason & Sarason, 1996).

4. Rechtsbedeling

Bij de ontoegankelijkheid van de rechtsbedeling wijst men onder meer op de financiële drempels, de verwarring tussen hulp versus controle en een gebrek aan samenwerking tussen de sectoren van welzijn en justitie. De belemmeringen die zich in de 'klassieke' hulpverlening voordoen, blijken ook in de context van rechtshulp te gelden (Recht-Op, 2001). Armen blijken ook meer risico te lopen om met het gerecht in aanraking te komen, onder meer omdat minderheidsgroepen, zoals armen, kwetsbaarder staan tegenover het gerechtelijk gezag. Er wordt daarbij gedacht aan beslag, interneringen, jeugdrecht en ex-gedetineerden. Het steeds complexer karakter van onze samenleving, met een groeiend aantal rechtsregels en een toenemende juridisering en contractualisering van relaties, maakt dat een groeiend deel van de bevolking ongeletterd wordt in het kluwen van wetten, regelgeving en tenuitvoerleggingen van vonnissen (Vranken, Geldof & Van Menxel, 1999:168).

Recent materiaal in dit domein wordt aangeleverd uit het onderzoek van Maes en Put inzake de marginalisering die gepaard gaat met detentie (Maes, Put, 2003). Zij bouwen verder op de vroegere vaststelling van Bouverne-De Bie (1995; 1997) en medewerkers (Claeys, Roose & Bouverne-De Bie, 2000: 188), die stellen dat voor een segment van de gedetineerdenpopulatie gewag kan worden gemaakt van een soort van 'dubbele marginalisering'. Aan de ene kant is er sprake van een grotere kwetsbaarheid *vóór* een gerechtelijk optreden, aan de andere kant ook een toenemende kwetsbaarheid *door* het gerechtelijk optreden zelf. De opsluiting in de gevangenis is volgens hen voor een deel van de gedetineerdenbevolking niet alleen een voorlopig eindpunt maar ook een nieuw startpunt in een proces van sociale uitsluiting.

Zo werd in een recent Vlaams onderzoek van het Limburgs Universitair Centrum (LUC) aangetoond dat gevangenzetting negatieve effecten sorteert op het vlak van gezinsrelaties: het behoud van een partnerrelatie komt in de verdrukking naarmate de detentieduur toeneemt (Lenaers, Van Haegendoren & Valgaeren, 2001).

Onderzoek van Beyens (2000) wijst bovendien uit dat de rechtsspraak, als zou zij met verschillende maten en gewichten worden beoefend, in de realiteit zich als dusdanig manifesteert.

Uit dit (kwalitatief) onderzoek bleek dat de arbeidspositie (al dan niet tewerkgesteld zijn) inderdaad een belangrijke factor is bij de beslissing om al dan niet een gevangenisstraf op te leggen, met name bij minder ernstige criminaliteit (Beyens, 2000: 408-409). Concreet stelden ze vast dat strafrechters in dergelijk geval zullen proberen om iemand die werkt, ook uit de gevangenis te houden. De motivering voor dit fenomeen is tweërlei. Er wordt aangenomen dat werkenden meer te verliezen hebben wanneer hun gevangenisstraf wordt opgelegd (verlies van werk en inkomen). Ook wordt de recidivekans bij beroepsactieven lager ingeschat. Opmerkelijk was overigens ook dat werkloosheid door magistraten vooral werd opgevat als een persoonlijk kenmerk en minder of niet als gevolg van een structureel tekort in de samenleving!

5. Cultuur

“Soms is het leven zo zwaar dat men niet wil buiten komen en dan wordt de televisie het enige gezelschap.” (Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, 2001)

Culturele participatie wordt door onder meer vier factoren bepaald: het beschikbare geldbudget, het beschikbare tijdsbudget, de mate waarin men over de vaardigheden beschikt om culturele informatie te verwerken en statusoverwegingen. Deze verklarende factoren verwijzen naar de centrale indicatoren van sociale stratificatie: het inkomen, het opleidingsniveau, het niveau van status of prestige dat samenhangt met het uitgeoefende beroep en de kenmerken van het milieu van herkomst. Bij het verklaren van de sociale verschillen, blijkt vooral de informatiecapaciteit van belang. De ‘klassieke’ kunstvormen zijn immers activiteiten met een grote complexiteit. Deze informatiecapaciteit wordt bepaald door aangeboren vaardigheden en culturele kennis en ervaring (bepaald door opleidingsniveau, de culturele opvoeding in het milieu van herkomst en de deelname aan activiteiten in het verleden). Het hoeft geen betoog dat personen die in armoede leven, alle factoren cumuleren die een volwaardige cultuurparticipatie verhinderen (Demeyer, Van Regenmortel, 1998).

Het dossier “Haalbare cultuur voor iedereen” van het Antwerps Platform Generatiearmen en het voormalige Vlaams Forum Armoedebestrijding (2002) bundelt en actualiseert de diverse drempels die de toegang tot cultuurparticipatie bemoeilijken. Informatieverspreiding rond het bestaande culturele aanbod wordt gespecificeerd naar normen inzake leesbaarheid, begrijpbaarheid, beschikbaarheid en volledigheid van de inhoud. De problematiek van de kostprijs kaart men aan aan de hand van voorstellen tot korting op toegangskarten. De voorwaardenscheppende factoren die in het vizier komen, zijn de beperkte vervoersmogelijkheden van mensen die in armoede leven en kinderopvang. Al deze eerder praktische elementen moeten worden aangevuld met een verzorgd toeleidingsaanbod. Hiermee sluit men aan bij de eerder vermelde benodigde vaardigheden om informatie te verwerken en als antwoord op de remmingen die statusoverwegingen met zich meebrengen.

Inzake het creëren van een eigen cultuuraanbod door mensen die in armoede leven, duidt men op de noodzaak aan vorming voor begeleiders van onder meer de sociaal-artistieke projecten en een verhoogde betrokkenheid van diverse cultureel-georiënteerde instanties bij de armoedeproblematiek.

6. Inkomen

Het beschikbare inkomen van gezinnen en individuen blijft om theoretische en praktische redenen de meest gehanteerde indicator voor het meten van armoede. Een volwaardige deelname aan het maatschappelijk leven hangt op verschillende domeinen immers - direct of indirect - samen met de mogelijkheden en middelen die men ter beschikking heeft. Inkomens zijn ook gemakkelijker af te bakenen, te kwantificeren en te vergelijken dan andere vormen van uitsluiting - zoals op het vlak van wonen, werken of onderwijs.

Wie in armoede leeft, beschikt per definitie over een minimum aan bestaansmiddelen. De hoogte en de regelmaat van het inkomen bepalen of men wel of niet rondkomt aan het einde van de maand, of men onverwachte financiële opdooffers kan opvangen, of men schulden moet maken of bepaalde uitgaven uitstellen. Inkomens uit vermogensbronnen zijn - meer nog dan deze uit arbeid - een belangrijke bron van materiële welstand en financiële zekerheid. Als men over (vooral roerend) vermogen beschikt, kan een plots inkomensverlies of andere financiële tegenspoed veelal tijdelijk opgevangen worden zodat een plotse breuk in levensstandaard en -stijl kan worden vermeden.

De ongelijke verdeling van inkomen en vermogen

De inkomens- of vermogenssituatie van een individu of huishouden moet ook gezien worden in relatie tot de algemene inkomensverdeling. Deze relatieve positie kan informatie geven over de plaats die individuen en huishoudens in de maatschappelijke en economische orde innemen. De algemene inkomens- en vermogensverdeling vertelt ook iets over de samenleving zelf: in welke mate ze door ongelijkheid wordt gekenmerkt en in welke mate de overheid zich inspant om die ongelijkheid terug te dringen of binnen de perken te houden via een herverdelingsbeleid, door middel van inkomensbelasting en sociale zekerheid.

De fiscale statistieken van het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) geven aan dat in België in 2000 de 10% hoogste fiscale inkomens beschikten over 29,2% van het totale belastbare netto inkomen en de 10% laagste fiscale inkomens over 1,7%. Na belasting beslaat het inkomen van de 10% rijksten nog een vierde (24,6%) van het totale inkomen, wat nog meer dan het tienvoud blijft van het totale netto-inkomen van de 10% armsten, die 2,2% ervan op conto hebben. Kennis omtrent de Belgische vermogensverdeling is schaarser en onvollediger dan deze van de inkomens. Onderzoek uit het verleden (Rademaekers & Vuchelen, 1998) geeft aan dat het (gekende) vermogen van de Belgen nog veel ongelijker verdeeld is dan het inkomen.

Hoewel inkomensnivellering bij de gemiddelde Vlaming niet helemaal bovenaan het prioriteitenlijstje voor een rechtvaardiger samenleving staat, vindt toch ongeveer de helft (47%) van de Vlamingen het ongedaan maken van inkomensongelijkheid belangrijk; 15% vindt dit zeer belangrijk. Opvallend meer laag- dan hooggeschoolden delen deze opvatting (Administratie Planning en Statistiek, 2003: 4-6).

Bestedingen

Naast het inkomstenplaatje geven ook bestedingsposten en -patronen belangrijke informatie, met name over de consumptie- en spaarmogelijkheden van huishoudens met een laag inkomen. De bestedingspatronen van arme en rijkere huishoudens verschillen danig. Vooreerst varieert de hoogte van de uitgaven voor consumptie substantieel met het inkomen. Zo stijgt bij overgang van het eerste naar het tweede inkomenskwartiel het gemiddelde consumptiepeil met 51%; van het tweede naar het derde kwartiel stijgt het met 40%; van het derde naar het vierde kwartiel met 48% (L'Observatoire du Crédit et de l'Endettement, 2002). Daarnaast veranderen, met de hoogte van het inkomen, ook de aandelen van de verschillende uitgavenposten in het totale uitgavenpakket. De jaarlijkse huishoudbudgetenquêtes van het

NIS geven aan dat huishoudens met een laag inkomen een groter aandeel van hun budget besteden aan vaste lasten zoals voeding, huisvesting en energie. Naarmate men een hoger inkomen geniet, daalt het aandeel van deze 'basisuitgaven' en stijgt het aandeel uitgaven voor duurzame goederen, voor kleding en schoenen, vervoer en recreatie.

Schulden

De meeste mensen maken schulden. Problematisch wordt dit pas wanneer afbetalingen niet of onvoldoende kunnen gedaan worden met het beschikbare inkomen. Dan hebben we het over schuldoverlast. Voor wie arm is of bestaansonzeker, volstaat het beschikbare inkomen vaak niet om rond te komen. Schulden maken en kopen op krediet zijn soms een noodzaak om in basisbehoeften te kunnen voorzien - zoals energie, huur, voeding, kleding of gezondheidszorg. Deze overlevingsschulden vormen vaak het begin van een probleem van schuldoverlast. Ook de druk om te conformeren aan de heersende levensstandaard en de dominante consumptienorm kan mensen ertoe aanzetten om schulden te maken. Ten slotte zijn er onvoorziene tegenslagen zoals ziekte of het verlies van een job of partner, die schuldoverlast in de hand kunnen werken. Ook bij hogere inkomensgroepen doen zich betalingsproblemen en schuldoverlast voor: overkreditering kan voor niet-armen een eerste stap richting verarming of armoede betekenen. De drempel om een kredietovereenkomst aan te gaan, ligt lager dan in het verleden. Met advertenties en affiches die de illusie van het 'zorgeloze krediet' etaleren, speelt een uiteenlopende groep kredietverstrekkers - van winkelketens en postorderbedrijven tot grotere financiële instellingen - in op bestaande en nieuwe, gecreëerde behoeften.

Bij het NIS ziet men een blijvende stijging van het totaal aantal uitstaande consumentenkredieten in België. De totale waarde van de contracten is in vijf jaar tijd met ongeveer 25% toegenomen. Het aantal schuldenaars die in gebreke blijven, is in diezelfde periode met een derde toegenomen. Bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren (stelt men vast dat ook na de periode van spectaculaire stijging (tussen eind jaren '80 en midden jaren '90) van het aantal contracten van consumenten- en hypothecair krediet met afbetalingsmoeilijkheden, dit aantal gestaag bleef stijgen. Eind 2002 waren er ongeveer 552.000 problematische contracten bij 403.000 personen geregistreerd. Het totale achterstallige bedrag beliep toen ruim 1,9 miljard euro. Vooral de consumptiekredieten toegekend door niet-bancaire kredietverstrekkers kennen een verontrustende evolutie: het aandeel kredietopeningen met betalingsachterstand in het totaal aantal kredietopeningen bedraagt er het dubbele dan bij de banken - 8% tegenover 4% (Nationale Bank van België, 2002).

Relatieve inkomensarmoede

Om het aandeel inkomensarmen in de samenleving te bepalen, maakt men doorgaans gebruik van data uit wetenschappelijke surveys. Men hanteert hierbij armoedegrenzen die een bepaald percentage (40%, 50% of 60%) van het mediaan (of gemiddelde) gestandaardiseerd inkomen bedragen. In de Europese Unie is de norm vandaag 60% van het mediaan gestandaardiseerd inkomen. Recente cijfers van de Gezondheidsenquête geven aan dat in 2001 13,46% van de Belgen onder de armoedegrens vielen. Een (combinatie van) een aantal socio-economische kenmerken zoals de tewerkstellingssituatie, het onderwijsniveau en het huishoudtype hangen samen met een verhoogd armoederisico. Zo verhoogt laaggeschoold zijn sterk het risico op armoede: 31% van de mensen zonder diploma valt onder de armoedegrens. Ook bijna één op drie (30%) werklozen en één op vijf (21%) van wie ziek of invalide is, is inkomensarm. Naar huishoudtype zijn het vooral de alleenstaande moeders die een verhoogd armoederisico hebben: van hen is 28% arm. Deze cijfers zijn echter een momentopname en vertellen ons niet hoeveel mensen armoede op langere termijn treft. Onderzoek op basis van de data uit de Panel Studie van Belgische Huishoudens (PSBH) wees uit dat maar liefst 23% van de bevolking over een periode van vijf jaar (1993-1997) onder de armoedegrens viel (Dewilde & Levecque, 2002).

Onderaan de inkomensladder

Onderaan de inkomensladder vinden we vooral de huishoudens terug die leven van lage (minimum)inkomens uit arbeid, vervangingsinkomens en residuele of bodemuitkeringen. Op dit laagste sociale vangnet kan men beroep doen wanneer de nodige bestaansmiddelen niet voor handen zijn en men geen mogelijkheid (meer) heeft om aanspraak te maken op rechten van regelingen van de sociale zekerheid of andere regelingen. De financiering gebeurt hoofdzakelijk uit algemene middelen en het recht op bijstand is gekoppeld aan bepaalde voorwaarden, waaronder nagenoeg altijd een onderzoek van de bestaansmiddelen. De voorbije jaren werden aantal oudere regelingen in de sociale bijstand vervangen door nieuwe. Het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) werd in 2001 grotendeels vervangen door de Inkomensgarantie voor Ouderen (IGO); in 2002 kwam het Recht op Maatschappelijke Integratie met het daaraan gekoppelde leefloon in de plaats van de oorspronkelijke Bestaansminimumwet.

Begin 2003 telt Vlaanderen 24.857 leefloontrekkenden. Ten opzichte van één jaar is hun aantal gestegen met 17%. Deze stijging is grotendeels het gevolg van de invoering van de wet betreffende het recht op Maatschappelijke Integratie die de oude Bestaansminimumwet vervangt. Hierin werd onder meer bepaald dat dit recht en het toekennen van de uitkering wordt geïndividualiseerd. Samenwonende echtgenoten, die vroeger één gezinsuitkering ontvingen, krijgen sinds 1 oktober 2002 elk een leefloon. Ook kan de stijging van het bedrag van het leefloon op 1 januari 2002 met 4% ervoor gezorgd hebben dat meer mensen recht op de uitkering kregen. Een verklaring in ruimere context kan gezocht worden in de economische terugval. Heel wat jongeren raken na het verlaten van de schoolbanken niet of moeilijk aan de slag. Voor wie in het verleden geen of onvoldoende sociale zekerheidsrechten opgebouwd heeft en niet op de arbeidsmarkt terecht kan, is de sociale bijstand meestal de enige uitkomst. Parallel aan deze algemene ontwikkeling stijgt (in België) ook het aantal gezinnen dat een gewaarborgde gezinsbijslag ontvangt en het aantal ontvangers van de tegemoetkomingen voor personen met een handicap.

7. Onderwijs

Het onderwijs kan een belangrijke hefboom zijn voor nieuwe generaties om uit armoede te breken. Het geeft mogelijkheden (kennis en vaardigheden) om de risico's op sociale uitsluiting en armoede in latere levensstadia te verkleinen. Het onderwijs blijft vandaag echter achterstelling en sociale ongelijkheid produceren en dat heeft ook effecten op lange termijn, niet alleen op individueel maar ook op maatschappelijk vlak. Sociale uitsluiting is vandaag op vele domeinen immers terug te voeren op de breuklijn tussen hoog- en laaggeschoolden. Onderwijscurricula bepalen meer dan vroeger de posities die men kan innemen in het sociaal-economische leven. De doorstroom naar de arbeidsmarkt heeft meer kans op duurzaam succes wanneer men de juiste diploma's of kwalificaties behaalde.

Het is dan ook geen positief gegeven dat zo'n 10% van de Vlaamse jongeren jaarlijks het onderwijs verlaten zonder diploma of getuigschrift van het hoger secundair onderwijs (Van de Velde, 2003). De problematiek van ongekwalificeerde uitstroom is bovendien geconcentreerd bij lagere sociale klassen. Dezelfde groepen kennen ook een oververtegenwoordiging in het buitengewoon onderwijs. Terwijl 25% van de kansarme kinderen op lagere schoolleeftijd in het buitengewoon onderwijs zit, is dit voor de hele schoolbevolking slechts 5% (Van Heddegem en Douterlugne, 2002). De algemene stijging van het aantal leerlingen dat doorstroomt naar het buitengewoon onderwijs blijft evenzeer opvallen.

De sociale, economische en culturele situatie van het huishouden waarin een kind opgroeit, blijkt van groot belang voor de slaagkansen van de onderwijsloopbaan. Vooral het onderwijsniveau, het beroep, de nationaliteit en de economische status van de ouder(s) blijken hierbij van tel (Nicaise, 2001). De specifieke culturele vaardigheden en kennis die kinderen van thuis uit meekrijgen hangen samen met het opleidingsniveau van de ouders. De fysische omstandigheden waarin kinderen leven, kunnen ook een impact hebben op schools presteren: kinderen uit arme gezinnen leven vaak in slechtere woonomstandigheden en genieten veelal minder gunstige gezondheids- en voedingsstandaarden. Ook worden kinderen uit gezinnen uit hogere socio-economische klassen vaker geconfronteerd met hogere verwachtingen van de leerkrachten en thuisomgeving en voelen daardoor een grotere prestatiedruk (UNICEF, 2002).

Ook de randvoorwaarden om kinderen (en ouders) een gelijke toegang tot het onderwijs te verschaffen, zijn lang niet vervuld. De kost van het leerplichtonderwijs is er daar één van: hoewel toegang tot het onderwijs in principe kosteloos is, spenderen ouders toch heel wat aan schoolkosten. Volgens Bollens (2002) bedragen in 2003 de jaarlijkse studiekosten per leerling in het kleuteronderwijs 218 euro, in het lager onderwijs 387 euro en in het secundair onderwijs 923 euro. Het kostenverhaal werkt ook de verdere democratisering van het hoger onderwijs niet in de hand. De financiële drempels om de stap naar hoger onderwijs te zetten, zijn niet alleen aanzienlijk; ze nemen ook toe en hebben vooral een significante invloed op de sociaal ongelijke doorstroming naar het hoger onderwijs (Bollens e.a., 2000).

8. Werkgelegenheid

Sinds eind 2001 vertaalt de terugval van de economie zich in minder arbeidsplaatsen en een hogere (kortlopende en langdurige) werkloosheid die meer individuen, uit bredere lagen van de bevolking treft. Ook hoger geschoolden worden bijvoorbeeld vaker door werkloosheid getroffen. Voor wie in tijden van economische bloei al structurele uitsluiting kende, wordt dit een zeer precare situatie.

Eind november 2003 waren er in Vlaanderen in totaal 208.679 niet-werkende werkzoekenden (NWWZ). Ten opzichte van november 2002 is dit een stijging met 8% of 15.568 personen. De werkloosheidsgraad bedraagt in Vlaanderen 8,2%: 6,8% bij de mannen en 9,9% bij de vrouwen. In Wallonië (18%) en Brussel (21,3%) liggen de werkloosheidsgraden substantieel hoger dan in Vlaanderen. De totale Belgische werkloosheidsgraad bedraagt 12,5% (Vandenbroucke, 2003).

De arbeidsmarkt biedt de meeste individuen op beroepsactieve leeftijd hun belangrijkste bron van inkomsten. Het is ook de plaats waar men sociale zekerheidsrechten opbouwt. Hoewel de relatie tussen armoede en arbeid niet eenduidig en rechtlijnig is, blijft een betaalde job een belangrijke bescherming bieden tegen financiële armoede en andere vormen van sociale uitsluiting.

Uitsluiting op en van de arbeidsmarkt grijpt diep in op het leven van de betrokkenen. Voor één op drie gezinnen betekent werkloosheid in ons land een duik onder de armoedegrens; bij de gezinnen met een werkend gezinshoofd is dit 7%. Ook verminderen naargelang de werkloosheidsduur de kansen op een duurzame terugkeer naar de arbeidsmarkt: wie werkloos is geweest, loopt ook een groot risico om opnieuw in werkloosheid te belanden. Hoe langer de periode van werkloosheid duurt, hoe meer kans men immers heeft om te vervreemden van het arbeidsgebeuren. De gevoelens die met een periode van werkloosheid gepaard gaan, werken een verlies aan vertrouwen in zichzelf, in de maatschappelijke instellingen en in de toekomst in de hand (Elchardus e.a., 1996).

Over de conjunctuurgolven heen blijven bepaalde groepen structureel uitgesloten: (combinaties van) kenmerken als nationaliteit, onderwijsniveau, leeftijd en geslacht bepalen nog steeds in belangrijke mate welke plaats men al dan niet kan verwerven in het arbeidsmarktgebeuren. Laaggeschoolden, vrouwen, allochtonen, jongeren en ouderen vormen belangrijke doelgroepen.

Voorlaaggeschoolden hebben het moeilijk om zich op de arbeidsmarkt te handhaven, kennen een groter armoederisico en geraken ook moeilijker terug aan de slag na een periode van werkloosheid. Bijna de helft (48%) van de Vlaamse UVW's (uitkeringsgerechtigd volledig werklozen) haalde maximaal een diploma lager (24,7%) of lager secundair (23,7%) onderwijs. Als werkloze laaggeschoolde is het ook moeilijker om opnieuw aan de slag te geraken: 55% van de Vlaamse UVW's die twee tot vijf jaar werkloos zijn, hebben een diploma van maximaal lager secundair onderwijs; bij de werklozen die vijf tot tien jaar werkloos zijn, is dit 60% en bij diegenen die tien jaar of langer werkloos zijn, loopt het aandeel laaggeschoolden op tot 70%.

9. Huisvesting

Het structurele tekort aan betaalbare woningen die ook beantwoorden aan minimale kwaliteitsnormen blijft vooral op de zwaksten zwaar wegen. Een beperkt budget zorgt voor een groter risico om in kwalitatief minder goede tot onbewoonbare woningen terecht te komen. De woonomgeving vormt echter een belangrijke basis voor het welzijn van mensen: het heeft een impact op de gezondheidstoestand, op de onderwijsprestaties van kinderen, op de ontwikkeling van een gezond psychologisch en sociaal welzijn, enz.

Uitgaven voor huisvesting lopen hoog op. Volgens de huishoudbudgetenquête van het NIS hapt bij de huishoudens met de (10%) laagste inkomens, huisvesting een derde (32%) uit de totale uitgavensom. Nog eens een tiende van de uitgaven (10%) gaan naar het verwarmen en verlichten van de woonst. Wie hoger op de inkomensladder staat, besteedt een kleiner aandeel van zijn budget - maar in absolute termen meer - aan woonkost.

De wachtlijsten van de Vlaamse sociale huisvestingsmaatschappijen telden eind 2001 nog 70.794 kandidaat-huurders voor een sociale woning (Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, 2003). Het sociale huisvestingssegment maakt in België en Vlaanderen nog steeds een zeer klein deel uit van de totale woningmarkt. Nochtans realiseert de sociale huursector het best het recht op wonen voor lage inkomensgroepen. Het alternatief voor een sociale huurwoning vindt men meestal op de particuliere huurmarkt: de woningen zijn er in het algemeen echter ouder, tellen meer gebreken en zijn minder comfortabel. Het is er duur wonen en de hoogste woonkosten worden gedragen door bejaarden, werklozen en bestaansonzekere huishoudens (Pannecoucke, 2003).

Thuisloosheid en andere vormen van marginaal wonen behoren in Vlaanderen nog niet tot een grijs verleden. Midden 2002 verbleven in Vlaanderen zo'n 1.434 gezinnen permanent op campings: onzekerheid omtrent de toekomst is er troef en veelal ontbreken basiscomfort. Ook andere marginale woonvormen komen in Vlaanderen nog steeds voor - zoals het bewonen van een woonwagen of een kleine kamer, het betrekken van garageboxen, matrassenverhuur - en blijken niet louter een grootstedelijk fenomeen (ISEG & OSA, 2002).

10. Gezondheidszorg

Minder lang, minder (lang) gezond leven en een hogere gevoeligheid voor allerlei aandoeningen blijkt vandaag vaker het lot van wie met een lagere socio-economische status door het leven moet. Verklaringen voor socio-economische gezondheidsverschillen zoekt men onder meer in de ongunstiger levensomstandigheden van bepaalde socio-economische groepen. Deze kunnen de grotere kans op een negatieve gezondheid verklaren (dit is de sociale causaliteitstheorie). Anderzijds lopen personen met een slechtere gezondheid ook meer kans om af te zakken op de sociaal-economische ladder (sociale selectietheorie).

Ook is de toegang tot medische zorg nog steeds niet voor iedereen gelijk en gegarandeerd: zo moeten volgens gegevens van de Gezondheidsenquête (2001) 1/10de van de Belgische huishoudens uitgaven voor medische zorg uitstellen om financiële redenen. Naast financiële overwegingen spelen ook andere factoren in op de verminderde toegang tot gezondheidszorg: het gaat om drempels eigen aan de organisatie van de gezondheidszorg zelf, aan de levensomstandigheden en gezondheidshouding van de betrokkenen en aan de relatie tussen hulpvrager en -verlener (De Maeseneer e.a., 2002).

Niet alleen de fysische gezondheid kan een rem zetten op deelname aan het sociaal en economisch leven. Het belang van de psychische gezondheid en emotioneel welzijn als basisvoorwaarden voor maatschappelijke participatie worden vaak onderschat.

Armoede blijkt immers de kwetsbaarheid en de vatbaarheid voor depressie te verhogen: onder de armoedegrens loopt men opvallend meer risico op depressieve klachten, gaande van gevoelens van eenzaamheid en schuld tot en met suïcidale gedachten (Levecque, 2003). De gemoedsgesteldheid bij mensen onder de armoedegrens wordt gekleurd door piekeren, door een gebrek aan energie en het gevoel in de put te zitten. Onder de armoedegrens wordt 1 persoon op 20 (5%) in het functioneren gehinderd door suïcidale gedachten. Bij individuen boven de armoedegrens komt de gedachte om er een einde aan te maken 'slechts' bij 1,5% van de bevolking voor. Vrouwen in armoede kennen meer dan mannen depressieve gedachten en gevoelens die hen in hun functioneren belemmeren. Daarnaast rapporteren vooral zieken en invaliden depressieve klachten. Werklozen in armoede lieten meer depressieve symptomen noteren dan werknemers. De vaststelling dat personen in armoede vaker dan anderen met depressies kampen, verdient aandacht in het armoedebeleid en in de hulpverlening. Wanneer een depressie niet wordt herkend of erkend, bestaat het gevaar dat depressieve symptomen (zoals een gebrek aan interesse of aan energie) als persoonlijkheidskenmerken worden gezien of als een gebrek aan motivatie en bereidwilligheid in het zoeken naar oplossingen.

HOOFDSTUK 3

Concrete beleidsmaatregelen

1. Het recht op participatie

1.1 Participatie van mensen in armoede: opleiding en tewerkstelling van ervaringsdeskundigen en verenigingen waar armen het woord nemen

De beleidsnota van de minister van Welzijn, Gezondheid, Gelijke Kansen en Ontwikkelingssamenwerking vermeldt dat 'de Vlaamse regering prioriteit zal geven aan het voorkomen, verminderen en oplossen van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting voor alle burgers. Daartoe zal een beleid tot stand komen in dialoog met alle betrokkenen, in het bijzonder de armen zelf, en getoetst worden op zijn effect voor de armsten.' Ze haalt hierbij 'het uitbouwen van de werking en regelgeving voor de opleiding én inschakeling van ervaringsdeskundigen' aan als één van de concrete maatregelen om armoede en sociale uitsluiting te bestrijden.

Om dit doel te bereiken erkent en subsidieert de overheid vzw De Link. Vzw De Link staat in voor de opleiding van ervaringsdeskundige. Deze organisatie wil mee een antwoord zoeken op de vraag naar de missing link die er tussen armen enerzijds en de aanpak van armoede anderzijds. Zij wil vooral ook symbool staan voor de maatschappelijke erkenning van armoede als een structureel probleem en de samenleving aansporen tot structurele oplossingen.

Vzw De Link gaat uit van de kracht van de armen. Zij kunnen de ervaring van maatschappelijke uitsluiting op alle mogelijke levensdomeinen, mede ondersteund door dit aanbod van opleiding, verder ontwikkelen in een deskundigheid die de samenleving nodig heeft in armoedebestrijding.

De vzw werd in 1999 opgericht en heeft als doel:

- het realiseren van een permanente opleiding voor ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting;
- het structureel verankeren van de tewerkstelling van ervaringsdeskundigen binnen alle sectoren in de samenleving;
- het sensibiliseren van burgers, diensten en beleid tot het opnemen van hun eigen verantwoordelijkheid binnen armoedebestrijding;
- het sturen en bewaken van de permanente opleiding en het ondersteunen van de tewerkgestelde ervaringsdeskundigen en de tewerkstellingsplaatsen.

De eerste cursisten startten in november 1999 in Gent en Brussel met de vooropleiding tot ervaringsdeskundige. Momenteel zijn er 20 opgeleide ervaringsdeskundigen in Vlaanderen. Dit wil zeggen, ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting die de opleiding tot ervaringsdeskundige gevolgd hebben. Achttien hiervan zijn tewerkgesteld in een regulier statuut van onbepaalde duur, één heeft een overeenkomst van bepaalde duur tot mei 2004 en één ervaringsdeskundige uit Limburg is werkzoekende.

De tewerkstelling is als volgt verdeeld over de verschillende sectoren:

- Kind en Gezin, preventieve zorgcentra (Menen, Oudenaarde en Antwerpen): 4
- Vzw De Link, opleiding en algemene coördinatie: 4
- VDAB (Gent en Antwerpen): 3
- RISO (Gent en Antwerpen): 2
- CAW's (Midden West-Vlaanderen; Zuid Oost-Vlaanderen): 2
- TAO (Team voor Advies en Ondersteuning) provincie Vlaams-Brabant: 1
- Onderwijs: 1
- Kind en Gezin: 1
- Beleid: Vlaamse Gemeenschap, project vooruitgangs- en toekomstcongres: één (tijdelijk)

Bovendien zijn er drie cursisten die de opleiding zullen voltooien in juni 2004 die al tewerkgesteld zijn: twee met een overeenkomst van onbepaalde duur:

één in CAW Archipel, Brussel, één in RISO Brussel; de derde is tewerkgesteld in het Jo-Jo project in het PISO (Provinciaal Instituut Secundair Onderwijs) van Tienen met een overeenkomst die in februari 2004 afloopt.

Tewerkstelling van ervaringsdeskundigen is ook voorzien in het proces implementatieplan (PIP) van de buitendiensten van de bijzondere jeugdbijstand (BJB) (multidisciplinaire teams van de comités voor bijzondere jeugdbijstand).

Naast deze inschakeling van opgeleide ervaringsdeskundigen blijft uiteraard een belangrijke rol weggelegd voor de verenigingen waar armen het woord nemen. Zij zorgen immers voor een effectieve betrokkenheid van armen bij het uitstippelen, uitwerken en evalueren van het beleid.

De verenigingen waar armen het woord nemen onderscheiden zich van andere organisaties die rond armoedebestrijding werken door hun denkwijze. De participatie van armen staat bij hen centraal. Voor meer informatie over het Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, wordt verwezen naar hoofdstuk I, '1.3 Doelgroepen en structuren'.

1.2 BuurtSport

De campagne wil zoveel mogelijk (sportkansarme) jongeren zo regelmatig mogelijk laten sporten op ieders prestatieniveau en geeft specifieke aandacht aan sporten in de eigen buurt en leefwereld. De doelgroep die daarbij beoogd wordt, zijn sportkansarme jongeren. Dit omvat de moeilijk te bereiken groep die meestal niet door andere acties bereikt wordt omwille van allerlei drempels: financieel, sociaal, afstand,....

In mei-juni 2001 werd het BuurtSportsecretariaat opgericht. Na de algemene sensibilisatie, de bekendmaking en de verspreiding van de campagne (juni 2001 tot augustus 2002) schreven een 60-tal gemeenten zich effectief in op de campagne. In juni 2002 werd de BuurtSport happening georganiseerd waaraan 500 kinderen uit de doelgroep deelnamen. In de loop van 2002 en 2003 groeide het aantal ingeschreven gemeenten tot 90. In 2003 werd, zoals vooropgesteld, overgegaan tot een meer gerichte sensibilisatie en werd de opleiding BuurtSportwerker verder uitgewerkt in samenwerking met de Vlaamse Trainersschool (VTS).

Het doel voor 2004 is het bestendigen en implementeren van de opleiding en het verder werken aan een kwalitatieve ondersteuning van BuurtSport, eerder dan een kwantitatieve uitbreiding na te streven.

1.3 Ondersteuning jeugdwerk met maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren

Om het lokaal jeugdwerk toegankelijker te maken voor kinderen en jongeren die leven in situaties van armoede voorziet de overheid enerzijds extra geld voor 46 gemeenten. Dit budget richt zich uitsluitend op de doelgroep van de armen en moet besteed worden aan doelgroepspecifieke jeugdwerkinitiatieven of aan de integratie van bijzondere doelgroepen in bestaande jeugdwerkinitiatieven. Anderzijds moet het gemeentebestuur in het verplichte hoofdstuk 'toegankelijkheid' in het jeugdwerkbeleidsplan een situatieschets geven en beschrijven welke acties men zal ondernemen om meer arme kinderen en jongeren te bereiken.

Alle 46 gemeenten met extra middelen hebben in het Jeugdwerkbeleidsplan 2002-2004 doelstellingen geformuleerd met betrekking tot de ondersteuning van het jeugdwerk met maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren. Ook in 2004 werken de betrokken gemeenten verder aan deze concrete acties met de uitvoering jeugdwerkbeleidsplan 2002-2004.

Anderzijds is 2004 ook het planningsjaar voor het nieuwe jeugdwerkbeleidsplan 2005-2007. In functie hiervan werden de indicatoren op basis waarvan een aantal gemeenten extra middelen krijgen voor de ondersteuning van jeugdwerk met maatschappelijk achtergestelde kinderen en jongeren, geactualiseerd. Aangezien hierdoor een aantal nieuwe gemeenten in beeld komen, wordt een vormingsinitiatief en een intensievere begeleiding gepland voor alle 41 betrokken gemeenten.

1.4 Beurzen om deel te nemen aan internationale initiatieven

Om jongeren, afkomstig uit situaties van sociale uitsluiting en armoede, de kans te bieden om een internationale ervaring mee te maken, wordt hen indien gewenst een beurs gegeven. Hiermee kan men deelnemen aan een internationaal initiatief dat wordt georganiseerd door een vereniging die gesubsidieerd wordt op basis van het decreet op het landelijk georganiseerd jeugdwerk.

Het project maakt deel uit van het internationaal subsidiereglement. Eén van de doelstellingen was om meer jongeren een kans te geven op een buitenlandse ervaring en er tegelijkertijd voor te zorgen dat meer jongeren afkomstig uit armoedesituaties eveneens van dit reglement gebruik kunnen maken.

Via een mailing aan het landelijk jeugdwerk wordt de doelgroep geïnformeerd. De beurs betreft een tussenkomst voor 75% van de reiskosten en een forfaitair bedrag van 250 euro per maand voor verblijf in het buitenland, met een maximum van drie maanden. In 2002 werden 32 dossiers goedgekeurd, in 2003 werd gestreefd naar 50 nieuwe dossiers. Er werden er 30 goedgekeurd. Voor 2004 wordt opnieuw gestreefd naar 50 dossiers.

1.5 Steunpunt Vakantieparticipatie

Het Steunpunt Vakantieparticipatie van Toerisme Vlaanderen neemt diverse initiatieven ter ondersteuning van groepsvakanties en individuele vakanties van personen met een laag inkomen en hun kinderen. Deze ondersteuning omvat zowel financiële als praktische maatregelen. Bedoeling is om de vakantieparticipatie van personen met een laag inkomen en hun kinderen te verhogen en bij te dragen tot een kwalitatieve verbetering van het aanbod.

Het ontwerp van decreet 'Toerisme voor Allen' werd voorgelegd aan de Vlaamse regering ter vervanging van 'het Koninklijk Besluit van 1980 betreffende het verlenen van toelagen tot

bevordering van de arbeidersvakantie en het volkstoerisme'. Het beleidsplan 'Toerisme voor Allen' omvat een heroriëntering ten voordele van bijzondere en nieuwe doelgroepen, alsook nieuwe structurele maatregelen om dit geheel vorm te geven. Doelgroepen die binnen dit beleid aandacht krijgen zijn onder andere: jeugd, personen met een handicap, en personen met een laag inkomen. Het Steunpunt Vakantieparticipatie werd in mei 2001 opgericht ten behoeve van deze laatste doelgroep. Het Steunpunt kan dus niet worden losgekoppeld van het nieuwe beleidsplan 'Toerisme voor Allen'.

In de tweede helft van 2001 werd gestart met de voorbereidingen voor de ondersteuning van vakanties voor personen met een laag inkomen en hun kinderen. Zo werden 65 vakantiecentra en 16 organisaties die groepsvakanties organiseren gemotiveerd hier rond mee te werken. 80 organisaties namen deel aan diverse infodagen waarop het aanbod werd bekendgemaakt. Er werd overleg gepleegd met 25 verenigingen waar armen het woord nemen omtrent knelpunten inzake vakantieparticipatie. Nog in 2001 werden voor 51.090 euro subsidies toegekend aan 5 organisaties die als hoofddoel groepsvakanties organiseren voor personen die in armoede leven. In totaal werden 752 vakantiegangers via deze organisaties gesubsidieerd. In de zomer van 2002 liep dit aantal op tot 1.560 vakantiegangers, die via 12 organisaties in totaal 122.335 euro ontvingen.

Ook werd in 2002 gestart met bemiddeling tussen (individuele) vakantiegangers en vakantiecentra. 488 mensen kregen de kans om met vakantie te gaan dankzij de bemiddeling van het Steunpunt. De praktische ondersteuning van groepsvakanties zorgde ervoor dat een tiental organisaties voor het eerst een groepsvakantie organiseerden. Diverse anderen kregen eveneens ondersteuning. Door een proefproject in samenwerking met de Duitstalige Gemeenschap gingen in 2002 10 jongeren die in armoede leven met vakantie in Eupen.

Er werden 10.000 mensen bereikt in 2003, ten opzichte van de vooropgestelde 3.000. De algemene evaluatie van sociale en toeristische partners was zeer positief. Vervoer, individuele begeleiding en snelle dienstverlening blijven aandachtspunten.

In 2004 zullen de opgestarte initiatieven van 2003 verder gezet worden. Er zal eveneens nog meer aandacht worden besteed aan kwaliteitszorg. Door middel van nieuwe initiatieven wordt er waar mogelijk ingespeeld op knelpunten vanuit het werkveld. Het Steunpunt zal steeds meer toeristische partners uit het werkveld aanmoedigen om het aanbod uit te werken, zodat participatie binnen de volledige toeristische sector een feit wordt. De afstemming van vraag en aanbod zal worden verbeterd door middel van extra personeel. Ook zal het decreet 'Toerisme voor Allen' zal in de loop van 2004 van kracht zijn. Het vooropgesteld aantal te bereiken toeristen in 2004 is minstens 15.000 via een investering (subsidies) van 350.000 euro en een werkingskost van 26.000 euro. Het bereiken van de meest kwetsbare groepen wordt een belangrijke uitdaging, gezien de exponentiële groei van het aantal vragen.

1.6 Het recht op informatie: pilootproject Vlaanderen Interactief

Het pilootproject "Vlaanderen Interactief (VI): Onderzoek en Ontwikkeling interactieve Digitale Televisie Vlaanderen (iDTV)" omvat enerzijds de uitbouw van een prototype van een open en gemeenschappelijk platform voor interactieve digitale televisie op basis van open standaarden en anderzijds onderzoek naar de met dergelijk platform gerelateerde menswetenschappelijke problemen.

Naast doelstellingen als het stimuleren van interactieve digitale televisie of het toegankelijk maken van e-government toepassingen, wil het project bijdragen in het dichten van de digitale kloof. Deze kloof is niet alleen ontstaan door de financiële middelen die noodzakelijk zijn om de nodige infrastructuur ter plaatse te stellen en deze up-to-date te houden, maar

ook doordat de gebruiksvriendelijkheid van een dergelijk systeem niet het niveau bereikt van wat de huiskamer gewend is met zijn televisietoestel en spelconsole. Met dit nieuwe platform wordt de toegang tot diensten allerhande, zoals de basis internetdiensten (e-mail, chatting, sms) en allerhande andere diensten (zoals onder meer internet-bankieren, internet-winkelen) laagdrempelig gemaakt.

Dit interactieve digitale televisieplatform zal enerzijds de klassieke interactieve televisietoepassingen (interactieve programma's, elektronische programmagidsen, superteletekst, Video on demand (VOD), personal videorecording, ...) en een verhoogd aanbod van 'premium' kanalen toelaten en zal anderzijds ook (weliswaar aangepaste) toepassingen van de internetwereld beschikbaar stellen. Hierbij wordt niet alleen de universele dienstverlening beoogd door o.a. de mogelijkheid aan te bieden voor e-government toepassingen, maar wordt eveneens een bijdrage geleverd tot het dichten van de digitale kloof. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een in de huiskring ingeburgerd en dus laagdrempelig medium namelijk het televisietoestel met zijn afstandsbediening. In een eerste tijd zal een externe settopbox (de digitale tv-ontvanger inclusief een zogenaamd kabelretourpad nodig voor de interactiviteit) geplaatst worden tussen het televisietoestel en de kabeltoegang. De streefprijs voor een dergelijke settopbox is 250 euro zodat gemikt wordt op een massale adoptie door de burger. Het gebruik van de interactiviteit (SMS, voting/polling, VOD, ...) zal betalend zijn (vergelijkbaar met bestaande concurrerende diensten). In een later stadium zullen de makers van de televisietoestellen deze functionaliteit inbouwen in het televisietoestel (vergelijkbaar met de teletekstmodule die nu standaard in elk toestel zit) en zullen ook andere onderdelen zoals bijvoorbeeld een harde schijf geïncorporeerd worden (een evolutie die nu reeds aan de gang is bij videorecorders, satellietuners, dvd-recorders) waardoor meer geavanceerde toepassingen mogelijk zijn.

1.7 Project 'uitwerking en concretisering van de rechtstreekse participatie van mensen in armoede aan het ontwikkelingsproces van de integrale jeugdhulpverlening'

In opdracht van Integrale Jeugdhulp werkt vzw een project uit in het kader van de concretisering van rechtstreekse participatie van ouders in armoede aan (integrale) jeugdhulp.

De doelstelling van het project is drieledig:

- Ouders die in armoede leven en geconfronteerd worden met jeugdhulpverlening betrekken bij de implementatie van het concept integrale jeugdhulp.
- Hulpverleners en de overheid sensibiliseren voor het cliëntperspectief.
- Het ontwikkelen van methodische handvatten voor de participatie van gebruikers in de hulpverlening.

Via taakgerichte groepsbijeenkomsten van ouders die in armoede leven, begeleid door een projectmedewerkster, het realiseren van daadwerkelijke participatie van gebruikers in de hulpverlening waardoor rechtstreekse toegankelijkheid van de hulpverlening wordt vergroot en er meer preventief kan worden gewerkt. Bovendien worden gebruikers geïnformeerd over het nieuwe concept Integrale Jeugdhulpverlening en de wijze van experimenteren met deze concepten in de pilootregio's.

In 2004 wordt verder aan het project gewerkt in functie van de drie vooropgestelde doelen en wordt het project geconsolideerd.

1.8 Participatie van minderheden

1.8.1 *Beleid t.a.v. woonwagengezinnen*

a) *Voldoende duurzame en aangepaste woonwagenterreinen aanleggen*

Woonwagengezinnen leven in familieverband op woonwagenterreinen. Op dit moment (september 2003) zijn er 416 standplaatsen op 28 gemeentelijke residentiële woonwagenterreinen (bestemd voor het permanent wonen in woonwagens) in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Gemeentelijk woonwagenterrein zijn woonwagenterreinen aangelegd door gemeente en met een gemeentelijk huishoudelijk reglement. Volgens een telling georganiseerd door het Vlaams Minderhedencentrum tijdens de maanden december 2002 - maart 2003, wonen 841 woonwagengezinnen effectief in een woonwagen of caravan.

Dit betekent dat slechts de helft van de woonwagengezinnen die permanent in een woonwagen wonen, terecht kan op een legaal woonwagenterrein. De andere helft is aangewezen op niet-gereguleerde privé terreinen, die ze huren of kopen. Op dit moment (september 2003) zijn er slechts twee private terreinen bekend waarvoor een bouwvergunning is afgeleverd (namelijk in Mechelen met 8 standplaatsen en in Vilvoorde met 5 standplaatsen).

Voor de pakweg 1.000 doortrekkers die Vlaanderen jaarlijks aandoen en voor de zowat 120 in Vlaanderen gedomicilieerde Rom-zigeunergezinnen (die sterk nomadisch leven) zijn er momenteel geen doortrekkerterreinen voorhanden. Een doortrekkerterrein voor woonwagengezinnen is een terrein dat bestemd en ingericht is voor het tijdelijk plaatsen van woonwagens. Wel hebben enkele gemeenten een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen. De provincies en gemeenten worden jaarlijks via een omzendbrief van de Vlaamse minister bevoegd voor de bijstand aan personen aangespoord om pleisterplaatsen te voorzien waar doortrekkende woonwagengezinnen voor een beperkte periode van enkele weken met hun wagens kunnen staan. Drie steden (Antwerpen, Kortrijk en Gent) hebben beslist om een doortrekkerterrein in te richten.

De Vlaamse overheid wil bijkomende standplaatsen voor woonwagengezinnen realiseren, zowel op residentiële als doortrekkerterreinen, met de bedoeling om uiteindelijk te komen tot een behoeftedekkend aanbod. Het belangrijkste instrument dat de Vlaamse overheid hiervoor heeft, is het subsidiëren van woonwagenterreinen.

Daarnaast wordt ook overleg georganiseerd met de lokale en provinciale overheden om de realisatie van woonwagenterreinen te stimuleren. In 2003 werd het standplaatsenbeleid geëvalueerd en momenteel wordt door de Vlaamse Woonwagencommissie (VWWC) gewerkt aan een actualisering van het Vlaamse standplaatsenbeleid met een geactualiseerd scenario voor de realisatie van een behoeftedekkend aanbod van standplaatsen.

De Vlaamse overheid subsidieert de verwerving, de inrichting, de renovatie en de uitbreiding van woonwagenterreinen, zowel van residentiële woonwagenterreinen als van doortrekkerterreinen. De provincies, de gemeenten, de OCMW's, een vereniging van gemeenten en OCMW's, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij en de door haar erkende sociale huisvestingsmaatschappijen komen als initiatiefnemer in aanmerking voor deze subsidie. Het bedrag van de subsidie is vastgesteld op 90% van de kostprijs van de verwerving, de inrichting, de renovatie en de uitbreiding van het woonwagenterrein, zowel van residentiële woonwagenterreinen als van doortrekkerterreinen.

In 2003 werd 964.000 euro voorzien voor de subsidiëring van woonwagenterreinen. Er werden subsidies vastgelegd voor de aanpassing van de sanitaire units op het woonwagenterrein in Kessel-Lo (Leuven) en voor de renovatie van het woonwagenterrein in Mechelen. De renovatie van het woonwagenterrein van Maasmechelen gaat gepaard met een uitbreiding van 2

standplaatsen op het terrein, van Ham met 1 standplaats op het terrein. Dit zorgt ervoor dat in 2003 het totaal aantal standplaatsen op gemeentelijke residentiële woonwagenterreinen zal stijgen tot 418 (+ 2 in Maasmechelen) en in 2004 tot 419 (+1 in Ham).

Om de realisatie van bijkomende standplaatsen verder vooruit te helpen, vond in de loop van 2002 twee maal overleg plaats tussen toenmalig Vlaamse minister Mieke Vogels en de Bestendig Afgevaardigden van Welzijn in verband met het provinciaal woonwagenbeleid. Het provinciaal ruimtelijk structuurplan, overleg met de gemeenten en een provinciale woonwagencommissie of een alternatief hiervoor zijn belangrijke hefboomen voor de realisatie van woonwagenterreinen in de provincies.

Dit overleg werd ook in 2003 georganiseerd om de realisatie van woonwagenterreinen te stimuleren.

b) Aanzet tot een emancipatiebeleid naar woonwagenbewoners

De situatie van woonwagenbewoners op het gebied van onderwijs, sociale integratie, inkomen, tewerkstelling, gezondheid, ... blijkt zeer kwetsbaar. Het creëren van voldoende standplaatsen op woonwagenterreinen is dan ook niet de enige doelstelling van het beleid ten aanzien van woonwagenbewoners.

Het minderhedendecreet van 28 april 1998 voorziet dat specifieke aandacht voor de nieuwe doelgroepen van het Vlaamse minderhedenbeleid onder meer wordt gestimuleerd door cellen voor woonwagenwerk verspreid over de regio's. Momenteel zijn er cellen in vijf regio's: stad Antwerpen, Brussel, Limburg, Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. Elke cel beschikt over een voltijdse medewerk(st)er. De medewerker van de cel Oost-Vlaanderen neemt in de mate van het mogelijke ook de taak van de Cel Gent en de Cel West-Vlaanderen waar.

Het besluit van de Vlaamse regering van 14 juli 1998 betreffende de erkenning en subsidiëring van de centra en diensten voor het Vlaamse minderhedenbeleid stelt dat het werkgeverschap van het personeel van de cellen, uitgeoefend door het Vlaams Minderhedencentrum, na drie jaar zou geëvalueerd worden. Op basis van een evaluatie heeft toenmalig Vlaamse minister Mieke Vogels beslist dat het werkgeverschap van het personeel van de cellen vanaf 1 januari 2003 overgaat naar het provinciaal of lokaal integratiecentrum waarbij de cel is opgericht. Op deze manier zal de structurele inbedding van de aandacht voor alle doelgroepen bij de integratiecentra gemakkelijker worden. Naast de cellen functioneren/functioneerden er nog verschillende initiatieven op projectmatige basis. Op 3de lijnsniveau beschikt het Vlaams Minderhedencentrum over een stafmedewerker voor woonwagenterreinen die zorgt voor de ondersteuning van de cellen en van de openbare besturen i.v.m. de aanleg van residentiële en doortrekkersterreinen en over een coördinator Voyageurs en Zigeuners.

Volgende projecten konden in de loop van de voorbije jaar rekenen op ondersteuning via tijdelijke projectsubsidies:

- directe hulp aan doortrekkers, project van het Nationaal Comité voor woonwagenbewoners vzw;
- uitbouw van een laagdrempelige inloopplaats waar Kosovaarse Roma gezinsondersteuning krijgen, project van Romano Dzuvdipe vzw (Het leven van de Roma).

Om het beleid ten aanzien van woonwagenbewoners meer concreet vorm te geven, besliste Mieke Vogels, toenmalig Vlaamse minister voor Welzijn, Gezondheid, Gelijke Kansen en Ontwikkelingssamenwerking, om een specifieke werkgroep op te richten binnen de Interdepartementale Commissie Etnisch-culturele Minderheden (ICEM). Deze werkgroep heeft als doel voorstellen aan te reiken om het emancipatiebeleid naar deze doelgroep toe verder vorm te geven. De prioritaire thema's voor de verdieping van het Vlaams emancipatiebeleid t.a.v. de Voyageurs, de Manoesjen en Rom zijn onderwijs, tewerkstelling, gezondheidszorg en jeugd(welzijns)beleid. De werkgroep ging van start in januari 2003 en heeft een

beleidsvoorbereidende opdracht, namelijk de respectieve aspecten van het emancipatiebeleid naar woonwagengedwonen in kaart brengen met een stand van zaken van het beleid op de prioritaire domeinen en het uitwerken van realistische en werkbare voorstellen om de emancipatie van deze doelgroep te bevorderen. De werkgroep is samengesteld uit minstens één vertegenwoordiger vanuit administratie van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap voor de beleidsdomeinen onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg, jeugd en welzijn, terreindeskundigen, een vertegenwoordiger van het Forum van Organisaties van Etnisch-culturele Minderheden. Afhankelijk van het thema, worden ook gastleden uitgenodigd (experts, specifieke terreindeskundigen, ambtenaren, ...).

Het afgelopen jaar wijdde de werkgroep telkens één of twee vergaderingen aan een specifiek thema: onderwijs, tewerkstelling, gezondheidszorg en jeugd(welzijns)beleid. Per thema werd telkens overzicht gegeven van de voornaamste knelpunten en het beleid tot heden. Telkens opnieuw stelde de werkgroep vast dat de beschikbare informatie fragmentair was en in belangrijke mate gebaseerd op veldwerk van het Vlaams Minderhedencentrum. Voor de verschillende domeinen werden door de werkgroep aanbevelingen en projectvoorstellen geformuleerd. Eén van de aanbevelingen van de werkgroep is dan ook de situatie van woonwagengedwonen op de verschillende domeinen in kaart te brengen.

Geconfronteerd met nieuwe vragen, ontwikkelingen en uitdagingen voor het minderhedenbeleid, besliste de Vlaamse regering op 25 oktober 2002 om het minderhedenbeleid te actualiseren via de opmaak van een nieuw strategisch plan.

Vrijdag 19 september 2003 heeft de Vlaamse regering de krachtlijnen voor het geactualiseerde minderhedenbeleid goedgekeurd en opdracht gegeven om dit beleidskader tegen maart 2004 te vertalen in concrete acties.

In dit kader werkt de Vlaamse Woonwagencommissie aan een actualisering van het Vlaamse standplaatsenbeleid met een geactualiseerd scenario voor de realisatie van een behoeftedekkend aanbod van standplaatsen. Voorstellen hieromtrent worden dan vertaald in het nieuw strategisch plan. Daarnaast zullen ook de aanbevelingen van de ICEM-werkgroep emancipatiebeleid naar woonwagengedwonen een plaats krijgen in het nieuw strategisch plan. De aandacht voor deze doelgroep in het toekomstig Vlaams beleid ten aanzien van etnisch-culturele minderheden en vooral ook in het beleid van de verschillende sectoren, wordt op deze manier bewaakt.

1.8.2 Minderhedenbeleid

a) Actualisering van het minderhedenbeleid

Geconfronteerd met nieuwe vragen, ontwikkelingen en uitdagingen voor het minderhedenbeleid, besliste de Vlaamse regering in oktober 2002 om het bestaande minderhedenbeleid, dat vorm kreeg via het strategisch plan van juli 1996 en het minderhedendecreet van 28 april 1998, te actualiseren via de opmaak van een geactualiseerd strategisch plan. In 2003 keurde de regering de krachtlijnen van dit vernieuwd minderhedenbeleid goed. Hiermee evolueert het minderhedenbeleid van een beleid dat sterk focust op (welbepaalde) minderheidsgroepen die specifieke ondersteuning en begeleiding nodig hebben bij de opstap naar gelijkwaardige participatie naar een 2-sporenbeleid. Ten eerste een beleid gericht naar de hele bevolking dat tot doel heeft het samenleven in diversiteit te bevorderen, met als uitgangspunt het gedeeld burgerschap: gemeenschappelijke waarden die een open, verdraagzame en democratische samenleving kenmerken. Ten tweede een beleid dat evenredige participatie wil realiseren en de emancipatie wil faciliteren van de minderheidsgroepen die in ons land gevestigd zijn. Het gaat hierbij zowel om allochtonen, erkende vluchtelingen, anderstalige nieuwkomers, trekkende bevolkingsgroepen (voyageurs en zigeuners enerzijds en trekkende beroepsgroepen - binnenschippers, foorreizigers en circusartiesten - anderzijds). Momenteel wordt volop gewerkt aan de vertaling van deze beleidsopties naar concreet beleid. Eenmaal goedgekeurd zal dit plan de basis vormen voor de het minderhedenbeleid van de komende jaren.

b) Start en structurele verankering van het inburgeringbeleid

In uitvoering van het regeerakkoord besliste de Vlaamse regering begin 2000 om op experimentele basis van start te gaan met het inburgeringbeleid en bijkomende middelen te voorzien. Op de uitgavenbegroting 2000 van Welzijn werd in totaal 5,8 miljoen euro voorzien voor inburgering (een stijging met 394% t.o.v. het initieel geschreven bedrag). In 2001 stegen de middelen verder tot 7,3 miljoen euro (stijging van 125% t.o.v. 2000) en in 2002 tot 9,7 miljoen euro (stijging van 133% t.o.v. 2001). Sindsdien zijn de middelen niet verder toegenomen. Met deze middelen worden primaire inburgeringstrajecten gerealiseerd (1.730 trajecten tijdens het eerste experimentele jaar, 2.256 trajecten tijdens het 2de jaar en 3.093 trajecten tijdens het 3de jaar).

Naast de substantiële verhoging van de middelen voor inburgering, is tijdens deze legislatuur ook wetgevend werk verricht. Er werd een decreet op het Vlaamse inburgeringbeleid gestemd dat op 1 april 2004 in werking zal treden. Dit decreet zo kwaliteitsvol mogelijk uitvoeren, wordt de uitdaging voor de komende jaren.

Naast de aandacht voor inburgeringstrajecten werd ook geïnvesteerd in de uitbouw van de sociale tolkdienstverlening. In 2001 ging Ba-Bel, de Vlaamse Centrale Tolkdienst (tolktelefoon) van start. Ondertussen beschikt Ba-bel over een tolkenbestand van meer dan 100 tolken die voor nagenoeg 1.000 ingeschreven klanten (voorzieningen) telefonische tolkhulp bieden in meer dan 50 talen. Verdere uitbreiding en professionaliseren van het sociaal tolkenaanbod wordt een uitdaging voor de komende jaren.

c) Mensen zonder wettig verblijf

Kerntaken van de overheid

Voeren van een beleid naar mensen zonder wettig verblijf is niet vanzelfsprekend. Onder impuls van ICEM, de coördinerende commissie voor het minderhedenbeleid, is dan ook stilgestaan bij de vraag waarom een opvangbeleid aangewezen is, waarom dit beleid het principe van de federale loyaliteit niet schendt (een vraag waar veel lokale besturen mee zitten), waarom het een kerntaak is van de (lokale, provinciale en Vlaamse) overheid is en wat deze kerntaken kunnen inhouden. De resultaten van dit beleidsvoorbereidend werk zullen meegenomen worden bij het concretiseren van de krachtlijnen van het vernieuwd minderhedenbeleid.

d) Toenemende aandacht voor partnerschap met de doelgroepen

Om de communicatie met en betrokkenheid van de doelgroepen en hun organisaties bij het minderhedendecreet te verzekeren, erkent de Vlaamse regering sinds augustus 2000 een Forum van etnisch-culturele minderheden. Dit forum biedt een kader om overleg te plegen en visies of standpunten te ontwikkelen en naar buiten te brengen over alle aangelegenheden die de doelgroepen aanbelangen en die de integratie in de samenleving bevorderen. Het forum komt tegemoet aan de vraag van de doelgroepen om zelf te kunnen beschikken over een instrument voor belangenbehartiging op Vlaams niveau.

Van anderhalf personeelslid bij de start zal het Forum vanaf 2004 over 5 personeelsleden beschikken. Dat het Forum erkend wordt als partner mag vb. blijken uit het feit dat er op 3 december 2002 een gemeenschappelijke platformtekst werd afgesloten tussen de Vlaamse regering, de Vlaamse sociale partners en de allochtone gemeenschappen m.b.t. 'Evenredige arbeidsdeelname en diversiteit 2010'.

In het minderhedendecreet is bepaald dat de minister bevoegd voor het minderhedenbeleid een budget van 5 tot 10% kan besteden om projecten met een experimenteel of vernieuwend karakter te subsidiëren. Vanaf 2001 tot op heden worden deze middelen toegekend aan de eigen organisaties van migranten, voor het uitvoeren van projecten. In 2002-2003 werkten deze organisaties in hoofdzaak aan de interculturalisering van de zorg, meer specifiek rond allochtone ouderen, opvoedingsondersteuning en jeugdhulpverlening. De experimentele subsidies van 2003-2004 gaan hoofdzakelijk naar de landelijke verenigingen van migranten om rond dezelfde thema's van het voorgaande jaar te werken, en naar het Forum voor de versterking van hun functie als woordvoerder en belangenbehartiger van de eigen achterban en als beleidsadviseur.

Eén van de initiatieven die vertrekken vanuit de doelgroep zelf is het experimenteel project "Medet-foon". Met dit project werd een laagdrempelige telefonische hulpverlening opgezet voor allochtonen. Tegelijkertijd wenst men meer algemeen te werken aan interculturalisering van het algemeen welzijnswerk en wenst met tot een kader en methodieken te komen om de onthaalfunctie van het algemeen welzijnswerk voor allochtonen te optimaliseren. In 2004 zal Medet-foon verder werken aan dit project.

De expertise die wordt opgedaan met dit project zal worden neergeschreven in een draaiboek en overgedragen worden in een ruimer werkveld.

e) Minderhedensector

Voor de vormgeving en uitvoering van het Vlaamse beleid t.a.v. etnisch-culturele minderheden blijven de integratiecentra en -diensten belangrijke instrumenten. Deze centra en diensten kenden op 1 januari 2000 een nieuwe start op basis van het minderhedendecreet van 28 april 1998. Alle regionale en private integratiecentra werden gefuseerd tot 5 provinciale en drie grootstedelijke centra. De openbare lokale integratiecentra werden omgevormd tot lokale integratiediensten, met een regiefunctie voor het minderhedenbeleid in de gemeente. Het minderhedendecreet hield ook een uitbreiding van de doelgroepen in: eind 1999 werd een nieuw 'Vlaams minderhedencentrum' geboren dat zich tegelijkertijd richtte tot de allochtonen, de woonwagenbevolking en de vluchtelingen. De vroegere koepels voor de aparte doelgroepen werden niet langer gesubsidieerd. Nadruk tijdens de eerste jaren van de prille werkingen ligt op het verhogen van de professionaliteit en de doeltreffendheid via duidelijke resultaatsverbintenissen en de invoering van een enveloppenfinanciering, op partnerschap met de zelforganisaties en moskeeverenigingen via samenwerkingsverbanden en een nauwere samenwerking met het maatschappelijk opbouwwerk en de lokale besturen.

Daarbij krijgt het lokale niveau prioritaire aandacht: het streven naar een verdraagzamer en kansrijker Vlaanderen wordt immers gedragen door de lokale besturen. Tegen het einde van de legislatuur zullen 29 integratiediensten erkend zijn, wat meer dan een verdubbeling is. Ook het aantal personeelsleden steeg er gevoelig.

Een aantal voorbeelden van acties vanuit de minderhedensector i.v.m. hulpverlening aan etnisch-culturele minderheden.

Een van de grootste raakvlakken tussen het armoedebeleid en het minderhedenbeleid is wel het beleid ten aanzien van mensen zonder papieren.

Door het Vlaams Minderhedencentrum worden volgende acties ondernomen i.v.m. etnisch-culturele minderheden in het algemeen, maar mensen zonder papieren in het bijzonder:

- adviesverlening inzake verblijf en vreemdelingenwetgeving door de juridische helpdesk;
- vorming ten behoeve van OCMW's en CAW's met betrekking tot asielwetgeving en psychosociale hulpverlening;
- telefonische tolkdienst;
- informatiebrochures.

Vanuit de lokale en provinciale integratiecentra worden er in verband met mensen zonder papieren netwerken opgezet, van waaruit noodhulp georganiseerd wordt en/of juridische bijstand geleverd wordt aan zorgverstrekkers. Er zijn ook initiatieven in verband met dringende medische hulp aan mensen met een precair verblijf.

In 2003 werd gedurende één jaar een praktijkgericht onderzoek uitgevoerd met het oog op een effectievere en efficiëntere rechtshulpverlening aan vreemdelingen.

Er werd een schriftelijke enquête opgestuurd naar alle OCMW's en CAW's (met de hulp van Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten (VVSG)). Bedoeling was een beter zicht te krijgen op het aanbod, de noden, knelpunten en omkaderingsbehoeften inzake rechtshulpverlening aan vreemdelingen.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek heeft men getracht tot goede samenwerkingsafspraken te komen inzake structurele oplossingen, vormingsbehoeften en interculturalisering.

In Antwerpen werden onder de naam 'ModeM', laagdrempelige hulpverleningspunten opgericht die zich richten tot een divers publiek. De hulpverleningspunten vormen knooppunten in een uitgebreid netwerk van hulpvoorzieningen in de wijk. Wijkbewoners kunnen er terecht met hun hulpvragen in een niet-problematische context, vrijwilligers van het wijkcentrum worden er betrokken bij de mantelzorg, de dossiers van cliënten uit 'multiproblem'-gezinnen worden er intensief opgevolgd.

Lokaal Integratiecentrum De Acht lag mee aan de basis van deze voorzieningen. Dit kaderde in de afbouw van de eigen dienst- en hulpverlening aan Etnisch culturele minderheden. Eind 2002 wordt het personeelslid dat de Acht tot nu toe inzette binnen dit project, overgenomen door het algemeen welzijnswerk.

f) Gelijke kansen voor iedereen en beeldvorming

Bij het creëren van gelijke kansen is de toegankelijkheid van tewerkstelling en onderwijs een topprioriteit. Daarnaast besteedt het beleid bijzondere aandacht aan een betere beeldvorming, via sensibilisatie en racismebestrijding en communicatie met de bevolking.

In de nieuwe overeenkomsten (2003-2005) met de lokale besturen voor de werking van een integratiedienst wordt een grotere doorstroming van allochtone jongeren naar sterkere onderwijsrichtingen expliciet als effect benoemd. Op termijn dienen allochtone kleuterleiders, artsen,... de positieve beeldvorming te versterken.

Elk lokaal bestuur met een integratiedienst voert een actief beleid om de tewerkstelling van etnisch-culturele minderheden binnen de eigen diensten te verhogen. In de overeenkomst wordt dit geconcretiseerd via streefcijfers, om uiteindelijk te komen tot een verhouding die overeenkomt met het aandeel van de doelgroep in hun bevolking.

De minderhedensector zal de komende jaren expliciet werken aan de ontwikkeling en uitvoering van actieplannen ter bestrijding van het racisme en discriminatie en het verhogen van de positieve beeldvorming. Door het Forum van Etnisch-culturele minderheden werd de cd-rom 'Gevestigde waarden, diversiteit in deskundigheid' geproduceerd. Bedoeling is hiermee een overzicht te geven van allochtone deskundigen op diverse terreinen die dan bijvoorbeeld door de media kunnen geraadpleegd worden.

2. Het recht op maatschappelijke dienstverlening

2.1 Uitbouw van het zorgwonen voor oudere en/of zorgbehoevende thuislozen

'Zorgwonen' heeft tot doel, via een integrale aanpak, een concreet antwoord te geven op de vergrijzing van de thuislozen binnen de deelwerking 'beschut wonen'. Dit gebeurt door hen blijvend de structuur en de begeleiding te bieden die een maximale autonomie en zelfredzaamheid waarborgen. Dit oppakken van zorgwonen werd vertaald in de volgende operationele doelstellingen:

- het opvangen van de opnameaanvragen van thuislozen die wegens hun zorgbehoevendheid zouden geweigerd worden. Met deze doelstelling wil men bereiken dat thuislozen in een meer gepaste opvang kunnen terechtkomen;
- het bereiken dat thuislozen die anders wegens hun zorgbehoevendheid zouden moeten vertrekken, toch in het centrum kunnen opgevangen blijven. Met deze doelstelling wil men bereiken dat thuislozen in het voor hen vertrouwde milieu zouden kunnen blijven wonen.

In 2001 werden extra middelen geïnvesteerd, verdeeld over 9 autonome Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW), om een eerste stap te zetten op het vlak van zorgwonen voor oudere en/of zorgbehoevende thuislozen. Deze centra beschikken sinds 2002 over de nodige infrastructuur om deze werking verder uit te bouwen. Om tot een optimale zorgafstemming te komen, wordt maximaal samengewerkt met enerzijds bestaande dienstverleningsinitiatieven inzake thuisverzorging (SIT) en anderzijds de regionale en lokale dienstencentra en de centra voor algemeen welzijnswerk in het kader van de ziekenfondsen. Er wordt ook overlegd met de OCMW's uit de regio. Het centrum werkt met huur- en begeleidingscontracten. Systematisch worden kwantitatieve en kwalitatieve gegevens geregistreerd die toelaten op een objectieve manier de werkbelasting versus ingezette middelen bij de uitbouw van het zorgwonen te evalueren. In de loop van 2001 werden 96 zorgbehoevende thuislozen opgevangen. Dit is ruim meer dan de minimaal 72 opvangplaatsen die in dit kader dienden te worden gerealiseerd.

In 2002, 2003 en 2004 werden geen bijkomende middelen toegekend en wordt het beleid verder gezet zonder extra opvangplaatsen te creëren.

2.2 Verruiming van het begeleid wonen

Het Vlaamse regeerakkoord stelt dat de Vlaamse regering initiatieven zal nemen om het recht op wonen voor iedereen te realiseren, onder meer door een uitbreiding van de beschutte woonvormen en een aanbod van woonbegeleiding en zorgwonen.

De maatschappelijke realiteit van het groeiend aantal thuislozen (zowat 12.000 op jaarbasis) heeft ertoe geleid deze beleidsdoelstelling prioritair te realiseren via de ontwikkeling van een specifieke aanpak voor deze zeer kwetsbare groep in onze samenleving, met name de uitbouw van het begeleid wonen.

Begeleid wonen, zorgwonen en woonbegeleiding werken preventief ten aanzien van uithuiszetting, verbeteren de overgang van een residentieel verblijf naar het opnieuw zelfstandig wonen en dragen bij tot de leefbaarheid van sociale woonwijken.

Daar deze werkvormen zich situeren op het snijvlak van zorg en wonen, en dit zowel op het Vlaamse als op het lokale beleidsniveau, wordt voormelde beleidsdoelstelling gerealiseerd via het uitbouwen van woonregio's waarin wordt samengewerkt tussen de welzijns- en de huisvestingssector en de lokale besturen, en dit vanuit eenieder's kerntaken. Het betreft dus een inclusief beleid waardoor een win-winsituatie ontstaat voor alle betrokkenen: beleidsmakers, huisvestingactoren, hulpverleners en cliënten.

Op de begroting 2002 zijn er in dat kader dan ook middelen ter beschikking gesteld (met name 1.035 duizend euro, wat neerkomt op 24 voltijdse equivalenten die instaan voor de begeleiding van 288 extra cliënten op jaarbasis) om vorm te geven aan het begeleid wonen en om, vanuit de visie van gedeelde zorg, de samenwerking tussen voormelde sectoren op gang te trekken. Deze impulsen zijn gealloceerd naar zes pilootregio's waar de behoeften aan begeleid wonen en woonbegeleiding het grootst waren én waar reeds eerste aanzetten tot samenwerking aanwezig waren, met name Antwerpen, Brussel, Gent, Kortrijk, Leuven en Turnhout.

Daarnaast is een bovenlokale stuurgroep opgericht die bestaat uit de kabinetten en administraties van welzijn en huisvesting, de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, het Vlaams Overleg Bewonersbelangen, de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten, het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en een rechtstreekse vertegenwoordiger uit de respectieve pilootregio's. Deze stuurgroep heeft als opdracht de ervaringen van de pilootregio's te bundelen en, op basis hiervan, een globaal toekomstperspectief uit te werken voor de thuisloosheidsproblematiek in Vlaanderen en Brussel. Verder moet deze bovenlokale stuurgroep zorgen voor voldoende ervaringsuitwisseling en oplossingen bij acute problemen.

Tijdens de eerste fase van de verruiming van het begeleid wonen (oktober 2002 - maart 2003) hebben de woonbegeleidingsteams veel tijd en energie gestoken in overleg met de huisvestingssector, stad en OCMW. Nieuwe samenwerkingsverbanden werden in het leven geroepen, procedures herdacht en verbeterd, taakverdelingen uitgeklaard... Daarnaast is men van start gegaan met de begeleiding van cliënten.

De inzet van extra personele middelen vanuit welzijn, de oprichting van de bovenlokale stuurgroep en de werkbezoeken aan de respectieve pilootregio's hebben dus een positief proces op gang gebracht dat ook de huisvestingssector en de lokale besturen heeft overtuigd van de win-winsituatie voor eenieder en van de noodzaak hiertoe een bijdrage te leveren. Daarbij blijven het verhogen van de doorstroming vanuit opvangcentra en het stimuleren van het begeleid wonen vooropgesteld als ruggengraat van het beleid om thuisloosheid te reduceren. Daarvoor is een aangehouden inspanning vereist, gespreid over meerdere jaren.

In 2003 en 2004 dient dit wel te gebeuren met dezelfde recurrente middelen die initieel in 2002 werden toegekend.

2.3 Recht op minimumlevering

Om te vermijden dat mensen die hun elektriciteitsrekening niet kunnen betalen volledig worden afgesloten van elektriciteitsvoorziening, zullen de distributienetbeheerders bij beschermde klanten gratis een budgetmeter installeren. Met een budgetmeter heeft de verbruiker een onbeperkt elektrisch vermogen ter beschikking indien de meter is opgeladen. Bij uitputting van het opgeladen bedrag, valt het vermogen automatisch terug op 6 ampère. Er wordt alleen nog afgesloten bij klaarblijkelijke onwil (= kunnen, maar niet willen betalen).

De eerste principiële goedkeuring van het uitvoeringsbesluit kwam er op 14 december 2001. Op 4 oktober 2002 volgde de tweede principiële goedkeuring, na het advies van de elektriciteitssector, de Sociaal-economische Raad van Vlaanderen, de MINA-raad, de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt (VREG) en de armenverenigingen.

In januari 2003 werd het uitvoeringsbesluit elektriciteit definitief goedgekeurd, in juni 2003 volgde de definitieve goedkeuring van uitvoeringsbesluit aardgas na advies aardgassector, SERV, MINA-raad, VREG, de armenverenigingen en de Raad van State. In 2004 is de praktische implementatie van de besluiten voorzien. Tegen uiterlijk augustus 2004 moeten alle betreffende klanten over een budgetmeter voor elektriciteit beschikken.

2.4 Recht op basismobiliteit

Het mobiliteitsprobleem stelt zich in elke grote moderne samenleving in toenemende mate. Deze vaststelling heeft de aanleiding gevormd tot het scheppen van een juridisch kader (via een decreet) voor een systeem van basismobiliteit. Het doel ervan ligt in de realisatie van een minimumaanbod van openbaar vervoer (publiek toegankelijk vervoer tegen een vooraf bepaald tarief, in het decreet 'geregeld vervoer' genoemd) voor de gebruiker binnen het Vlaams Gewest. Het belang hiervan wordt steeds vaker erkend; dit blijkt onder meer uit de herzieningsverklaring van de Grondwet waarbij voorgesteld wordt om aan artikel 23 van de Grondwet een lid toe te voegen betreffende onder meer het recht van de burger op een minimale dienstverlening inzake mobiliteit (Belgisch Staatsblad 12 april 1995, p. 9251).

Het in het decreet opgenomen systeem van basismobiliteit vervult twee belangrijke functies van het openbaar vervoer. Enerzijds de sociale functie: sociaal gezien dient het openbaar vervoer mobiliteit te bieden aan hen die geen auto kunnen, mogen of willen gebruiken en daardoor niet in staat zijn tot volledige deelname aan het maatschappelijk leven. Bij de sociale functie van het openbaar vervoer weegt het beschikbaarheidsnut door; het vormt een middel tot het bestrijden van vervoersarmoede. Anderzijds heeft het openbaar vervoer een maatschappelijke functie: het openbaar vervoer is een middel om op gebundelde wijze te voorzien in een deel van de vervoersbehoefte. Daarmee draagt het bij tot het waarborgen van de bereikbaarheid van steden en van activiteitenplaatsen en tot de bestrijding van files op de wegen. Bij de maatschappelijke functie van het openbaar vervoer is vooral het gebruiksnut belangrijk; het vormt een middel tot het tegengaan van het steeds groter wordende autopark. Het in het decreet voorziene systeem van basismobiliteit combineert deze twee functies.

Op het vlak van de tarieven heeft de hervorming en de vereenvoudiging ervan onder andere de bedoeling om de tarieven doorzichtig en aantrekkelijker te maken.

- In het nieuwe tariefsysteem werden maatregelen genomen om kansarmen op het volledige net van de Vlaamse Vervoersmaatschappij (VVM) te laten rijden aan een sterk verminderd tarief.
- 65-plussers rijden gratis en kunnen zich aldus op een veilige manier verplaatsen.
- Gehandicapten die door het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap zijn erkend en personen die door het federaal ministerie van sociale voorzorg zijn erkend krijgen sinds kort een vrijkaart op het volledige net van de VVM.
- Ten behoeve van de jongeren, die afhankelijk zijn van het openbaar vervoer, werd een BUZZY-abonnement in het leven geroepen dat toegang verstrekt tot het volledige net van de VVM.
- Er werd met de VDAB een derde betalercontract afgesloten dat er toe strekt dat werkzoekenden een netabonnement kunnen verkrijgen aan een sterk verminderd tarief.
- Sinds 1 juli 2002 werd de laatste stap van de tariefhervorming gerealiseerd, waarbij ook 25-plussers en 60-plussers een abonnement kunnen aanschaffen voor het volledige net van de VVM (Omnipas).

De realisatie van basismobiliteit wordt onverminderd verder gezet. In 2003 werd een budget van 25 miljoen euro voorzien voor extra-exploitatie ten behoeve van de VVM. De derde betalertarieven zullen gevoelig worden uitgebreid, ook naar WIGW'ers toe. De derde betalertarieven zullen ook uitgebreid worden naar alle leeftijdscategorieën. Daarnaast zullen bedrijven kunnen inschrijven op de 3W-extra-abonnementen voor al hun personeelsleden om de woon-werkverplaatsingen met het openbaar vervoer te stimuleren. Er komt een volledige nieuwe taxireglementering die steden en gemeenten zal toelaten een taxibeleid te voeren, met specifieke tarieven voor jongeren, 65-plussers, weekendtarieven,

groepstarieven voor collectieve taxi's, De VVM zal haar net toetsen aan het netmanagement dat door de Vlaamse regering zal worden vastgelegd. Het Vlaamse land werd ingedeeld in vervoersregio's die minstens éénmaal per zes jaar zullen onderworpen worden aan een grondige doorlichting waarbij de vervoerstromen onderzocht zullen worden.

Eind 2003 zijn er 209 van de 308 Vlaamse gemeenten met een project basismobiliteit. Het programma wordt verder gezet om eind 2006 in alle gemeenten te zijn ingevuld.

3. Het recht op gezin

3.1 Integrale jeugdhulpverlening (IJH): participerende leerervaring in het kader van inzagerecht in dossiers

Het team Beleidsondersteuning Integrale Jeugdhulpverlening volgde actief het proces mee op van de dialooggroep in het kader van participatie in en aan integrale jeugdhulp rond dossier en inzagerecht (pilotregio Antwerpen). Dit teneinde de inhoudelijke ervaringen mee op te nemen in de conceptuele ontwikkelingen van IJH enerzijds en anderzijds de ervaringen te ontsluiten naar de andere pilotregio's (Limburg, Gent). De dialooggroep was een initiatief van de vzw Recht-Op, een vereniging die onder meer werkt rond methodieken voor participatie van armen aan de hulpverlening.

De aanbevelingen van de dialooggroep over inzagerecht in de dossiers werden door Recht-Op in een rapport gegoten en vonden ook hun weerslag in de werking van IJH. In september 2002 werd de deelname van IJH aan de dialooggroep voorbereid in termen van het aftoetsen van de wederzijdse rol en verwachtingen. Sinds dan nam IJH deel aan de dialooggroep.

In 2003 werd de actieve deelname vanuit het team Beleidsondersteuning IJH aan de groepswerking van Recht-Op afgerond.

De inhoudelijke en methodische thema's kwamen volwaardig aan bod binnen de thematische werkgroepen positie en participatie van de cliënt. Concrete aanbevelingen (o.a. met betrekking tot structurele participatie, uitzuiveren van de definitie leefomgeving binnen IJH) werden mee opgenomen in een adviesnota aan de centrale commissie en goedgekeurd. In 2004 moeten de beleidsaanbevelingen met betrekking tot inhoud en methodiek in de verdere ontwikkelingen van IJH worden opgenomen.

3.2 Bijzondere jeugdbijstand

3.2.1 Preventie-initiatieven ten behoeve van de maatschappelijk meest kwetsbare kinderen en jongeren

Met deze preventie, waarbij men beoogt tegemoet te komen aan de 'prioritaire' behoeften van kinderen en jongeren uit risico- en restgroepen, willen we op structurele wijze bijdragen tot het realiseren van hun fundamentele rechten en tot het optimaliseren van hun welbevinden. Uitgedrukt in kwantificeerbare termen betekent dit dat we ons de operationele doelstellingen stellen om tegen 2005 de effectiviteit en de efficiëntie van de preventiewerking binnen de bijzondere jeugdbijstand te verhogen door:

- de ondersteuning van het werkveld;
- de professionele uitbouw van de signaalfunctie en de preventiewerking die tegemoetkomt aan de vastgestelde prioritaire behoeften van kinderen en jongeren uit risico- en restgroepen.

In de voorafgaande jaren werden al elf projecten in dit kader gerealiseerd. In 2004 zullen twee preventieprojecten concreet worden uitgevoerd: één in Limburg en één in West-Vlaanderen. Daarnaast zullen op basis van de uitgevoerde omgevingsanalyses en daarop gebaseerde beleidsplannen met betrekking tot preventie door de regionale preventieteams nieuwe projectvoorstellen worden ingediend. Deze voorstellen worden op voorstel van het centraal overleg voor akkoord aan de minister voorgelegd en zullen pas in 2005 effectief gerealiseerd worden.

3.2.2 Hulpverlening

Binnen het geheel van de jeugdzorg aan jongeren in een problematische opvoedingssituatie (POS) of aan ouders van een als misdrijf omschreven feit wil de overheid een kwaliteitsvolle hulpverlening aanbieden die gericht is op hun leefsituatie. Dit gebeurt om hun rechten te vrijwaren en hun ontplooiingskansen te bevorderen. Deze hulp dient professioneel (planmatig, methodologische en multidisciplinair), participatief en emancipatorisch te worden uitgewerkt en bewaakt. Het aanwenden van een Elektronisch Dossier, dat zich in de fase van implementatie bevindt, wordt hierbij een belangrijk instrument.

Een nieuwe organisatiestructuur werd intussen uitgewerkt. De missie en de beleidslijnen van de afdeling zijn uitgezet met aandacht voor de hertekende processen inzake hulpverlening en bemiddeling.

Via het regionaal management en het inmiddels verspreide handboek van de afdeling, waarin de richtlijnen aan de buitendiensten zijn opgenomen, worden de processen vrijwillige en gerechtelijke hulpverlening uitvoerig beschreven met beklemtoning van de participatierechten van de cliënten tijdens het ganse verloop van de hulpverlening in alle onderscheiden stappen. Telkens worden er expliciet overlegmomenten ingebouwd waarbij de visie van de cliënt wordt bevestigd.

Ten einde het gezinsgerichte karakter van de hulp te bevorderen en de participatie van de cliënten te verzekeren worden de teams hulpverlening aangestuurd via hun jaardoelstellingen en met behulp van het methodisch werkinstrument Domino (cliëntopvolgingsstelsel) tot het actief betrekken van de cliënten in de verschillende stappen van de hulpverlening:

- zicht krijgen op het geheel van de POS;
- bevragen van visie en motivatie van cliënt;
- systematische bevraging van de verschillende levensdomeinen;
- evaluatie van de hulpverleningsgeschiedenis.

Tegelijkertijd kunnen ook de beschermende en risicovolle elementen van de POS in kaart worden gebracht, kan de visie van de cliënt op de diagnose worden getoetst en de consensus over de indicatiestelling worden bekomen.

Daarnaast wordt de mogelijkheid van ondersteuning verzekerd vanuit het multidisciplinaire team met betrekking tot besluitvorming, methodologie en individuele cases (consult). Cases aangemerkt als 'multiprobleem', disfunctioneel of maatschappelijk kwetsbaar kunnen aldus door toevoeging van expertise (psycholoog, ervaringsdeskundige, expert-consultant) in de juiste context worden geplaatst en benaderd.

3.3 Kind en Gezin: kinderopvang

3.3.1 Ontwikkelen van een Europese videoproductie over 'omgaan met diversiteit'

Het DECET-netwerk (Diversity in Early Childhood Education and Training) staat voor een aantal principes over het omgaan met diversiteit in de kinderopvang. Deze principes moeten vertaald worden in een concrete pedagogische aanpak voor de kinderopvangvoorzieningen.

Om dit te bereiken werd een video aangemaakt over vijf 'good examples of good practice' van het omgaan met diversiteit in de kinderopvang. In de video werden interviews met allochtone en kansarme ouders opgenomen. Deze ouders komen dus zelf aan het woord en vertellen over hun ervaringen met kinderopvanginitiatieven. De videoproductie wordt geleid door het VBJK (Vormingscentrum voor de Begeleiding van het Jonge Kind) dat met Kind en

Gezin een partnerschapsovereenkomst heeft van onbepaalde duur. De video wordt verspreid naar de kinderopvangvoorzieningen in Vlaanderen en Europa.

3.3.2 Onderzoek naar uitsluitingsmechanismen in kinderopvangvoorzieningen

Kind en Gezin wil een duidelijk zicht krijgen op de uitsluitingsmechanismen die spelen in kinderdagverblijven. Dit om nadien gerichte beleidsacties tegen uitsluiting van bepaalde groepen ouders en/of kinderen te kunnen ondernemen.

Uit het onderzoek dat in 2002-2003 gevoerd werd naar het opnamebeleid blijkt dat de voorzieningen vaak niet vertrouwd zijn met de geldende voorrangregels:

- kinderen van werkende ouders;
- sociaal en/of pedagogische redenen;
- kinderen van ouders met het laagste inkomen;
- kinderen van alleenstaande ouders.

In 2004 wil Kind en Gezin de kinderopvangvoorzieningen er toe aan zetten in hun opnamebeleid de geldende voorrangregels toe te passen en zo kinderen van wie de ouders het laagste inkomen hebben meer kansen te geven om een opvangplaats te bekomen.

Een kwaliteitsnieuwsbrief over het opnamebeleid kan de voorzieningen helpen deze voorrangregels in hun kwaliteitsbeleid praktisch uit te werken. Bij het inhoudelijk uitwerken van deze kwaliteitsnieuwsbrief zal de ervaring en kennis van vier kinderopvangprojecten die zich voornamelijk richten naar kansarmen en allochtonen benut worden.

3.4 Kind en Gezin: preventieve gezinsondersteuning

3.4.1 Prenatale werking voor kwetsbare groepen

Kind en Gezin schreef een concept uit om medische begeleiding voor kwetsbare zwangere vrouwen te faciliteren en de psychosociale begeleiding binnen de organisatie te optimaliseren.

In het concept wordt onderzocht op welke wijze Kind en Gezin kan bijdragen om meer kwetsbare zwangeren en tienerzwangeren te bereiken. Meerdere sporen worden nagegaan, onder andere samenwerking met kraamklinieken, samenwerking binnen de eerste lijn....

In juni 2002 werd een eerste aanzet gegeven tot het concept prenatale werking met betrekking tot de samenwerking met kraamklinieken.

In 2003 werd het concept met betrekking tot samenwerking met kraamklinieken in dit kader verder verfijnd. Ook werd het spoor rond samenwerking binnen de eerste lijn voor deze doelgroep onderzocht. Diverse 'experts' op vlak van begeleiding van kwetsbare groepen en begeleiding binnen de eerste lijn waren hierbij betrokken.

In 2004 start de implementatie van het concept prenatale werking voor kwetsbare zwangeren om te komen tot een beter bereik van de doelgroep dan via huidige prenatale consultatiebureaus (PCB) (in 2001 werden 2.413 vrouwen ingeschreven in deze PCB). Ook wil de actie komen tot een uitbreiding van deze dienstverlening (niet beperkt tot plaatsen waar momenteel een PCB aanwezig is).

3.4.2 Evaluatie van de eerste werkingsperiode van de INLOOP-teams (2002-2003)

Kind en Gezin wil de dienstverlening versterken ten aanzien van kansarme aanstaande moeders en hun gezin en ten aanzien van kansarme gezinnen met jonge kinderen, in het bijzonder op het vlak van opvoedingsondersteuning. Daarom werden in 2001 de INLOOP-teams opgestart.

De organisatie wil nu de inhoudelijke werking van de INLOOP-teams evalueren op het vlak van doel- en doelgroepbereik met het oog op eventuele bijsturing van deze werking.

In juni 2000 werd het concept goedgekeurd tot omvorming van de preventieve zorgcentra naar INLOOP-teams. In juni 2001 werden de voorbereidingen rond de oprichting van twee bijkomende INLOOP-teams opgestart en werd gestart met de omvorming van de werking van preventief zorgcentrum naar INLOOP-team in 11 centra gespreid over Vlaanderen. In juni 2002 werden tien INLOOP-teams erkend op basis van ingediende lokaal gerichte beleidsplannen.

Op basis van het beleidsplan en de verzamelde registratiegegevens werd in 2003 door middel van een evaluatierooster een gerichte evaluatie gehouden. Hierbij werd nagegaan in welke mate de INLOOP-teams het vooropgesteld concept realiseren, de doelgroep bereiken en de beoogde effecten bewerkstelligen.

Op basis van deze evaluatie blijkt dat een aantal werkingsprincipes onvoldoende duidelijk zijn. In 2004 wordt een proces opgezet om deze begrippen hanteerbaar te maken. Tevens blijkt dat autochtone kansarme gezinnen zich niet zo eenvoudig laten toeleiden naar de groepsbijeenkomsten. Hiertoe zal nagegaan worden welke toeleidingsstrategieën succesvol zijn. Tenslotte zal in 2004 een beleidsdossier worden voorbereid met het oog op het uitbreiden van het aantal INLOOP-teams in Vlaanderen.

3.4.3 Ondersteuningsbehoefte en middelendifferentiatie

Kind en Gezin streeft naar een klantgerichte/vraaggerichte dienstverlening waarbij rekening wordt gehouden met de diversiteit waarmee deze klanten zich aandienen.

In de toekenning van middelen voor de organisatie van zittingen in het consultatiebureau voor jonge kinderen, wordt tot op heden weinig rekening gehouden met de impact van de ondersteuningsvraag van gebruikers op de voorziene consulttijd. Bedoeling is na te gaan op welke wijze deze ondersteuningsvraag de voorziene tijd beïnvloedt en of er samenhang is met de specifieke situatie waarin gezinnen zich bevinden (armoede, allochtoon zijn,...).

Op basis van het aantal inschrijvingen van kansarmen op elk consultatiebureau werd in 2003 een gewogen bezettingsgemiddelde berekend en wordt vanaf 2004 op basis van een prognose een verruimd consult voor elke kansarme op een consultatiebureau aangeboden. De huidige consulttijd van 10 minuten per cliënt wordt verhoogd met 20% voor alle kansarmen. Het aantal zittingen op jaarbasis wordt naar rata verhoogd.

Mogelijks, afhankelijk van andere processen, zal in 2004 de berekening ook verder verfijnd worden, met uitbreiding naar andere doelgroepen.

3.4.4 Actieplan kansarmoede provincie Limburg

Kind en Gezin wil ook kansarme gezinnen en kansarme aanstaande moeders in minder verstedelijkte gebieden optimaal bereiken met een vraaggerichte dienstverlening.

In 2003 werd een actieplan kansarmoede voor de provincie Limburg binnen de dienstverlening van Kind en Gezin opgemaakt. Op basis van een sterkte-zwakte analyse en een omgevingsanalyse kwam Kind en Gezin tot het opzetten van gerichte acties binnen de

preventieve gezinsondersteuning in de provincie Limburg. Betrokkenen uit het werkveld zijn de regioteams Limburg en de organiserende besturen. Het plan richt zich in het bijzonder tot kansarme allochtone en autochtone gezinnen met jonge kinderen en kansarme allochtone en autochtone aanstaande moeders en hun gezin.

In 2004 wordt dit eerste Limburgs actieplan uitgevoerd.

3.4.5 Evaluatie nieuwe ouderbijdrageregeling in de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning

Kind en Gezin neemt maatregelen in het kader van de financiële toegankelijkheid van de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning voor gezinnen met lagere inkomens of gezinnen met schulden.

In 2003 werd de toepassing van enkele artikels van het ministerieel besluit van de nieuwe ouderbijdrageregeling (regeling met toepassing van een sociaal tarief en gratis opvang) in de centra voor kinderopvang en gezinsondersteuning geëvalueerd. Een aantal gegevens over het inkomen en de te innen ouderbijdrage werden geregistreerd.

In 2004 zal op basis van deze gegevens onderzocht worden of de nieuwe ouderbijdrageregeling een verhoging kent in het betalingsgedrag van de gezinnen met de laagste en lagere inkomens. Na het onderzoek worden vaststellingen geformuleerd en na bespreking met de sector wordt nagegaan of een wijziging van het ministerieel besluit inzake de ouderbijdrage noodzakelijk is.

3.4.6 Pictografisch materiaal voor anderstaligen

Deze maatregel die zich richt tot bevolkingsgroepen met communicatieproblemen wil het zorgaanbod van Kind en Gezin zo uitwerken en ondersteunen dat de boodschap duidelijk en concreet wordt overgedragen naar de beoogde doelgroep door middel van pictografisch materiaal.

In het concept wordt materiaal ontwikkeld waardoor anderstaligen, licht mentaal gehandicapten en analfabeten ook geïnformeerd kunnen worden over het zorgaanbod van Kind en Gezin. In september 2002 gebeurde een eerste aanzet tot het concept en tot de ontwikkeling van een prototype. In 2003 werden de thema's verfijnd en wordt het definitieve materiaal verder ontwikkeld. Diverse 'experts' op vlak van begeleiding van desbetreffende groepen en begeleiding binnen de eerste lijn worden hierbij betrokken.

In 2004 zal het bestaande materiaal verder uitgebreid worden met nieuwe thema's.

3.4.7 Vertaalde folders

Kind en Gezin wil het zorgaanbod zo uitwerken en ondersteunen dat de boodschap duidelijk en concreet wordt overgedragen naar de beoogde doelgroep door middel van vertalingen van bestaande folders en brochures binnen de organisatie. Het doel hiervan is de toegankelijkheid te vergroten voor anderstalige bevolkingsgroepen.

In het concept wordt materiaal ontwikkeld waardoor anderstaligen ook geïnformeerd kunnen worden over het zorgaanbod van Kind en Gezin. In september 2002 gebeurde de eerste aanzet en werden de procedureafspraken uitgeschreven. Voor 2004 is de verdere uitwerking van de thema's en de verdere ontwikkeling van het definitieve materiaal gepland. Diverse 'experts' op vlak van begeleiding van desbetreffende groepen en begeleiding binnen de eerste lijn worden hierbij betrokken.

4. Het recht op rechtsbedeling

'Mensen die in armoede leven staan overwegend negatief tegenover het (ge)recht. Ze hebben de indruk dat ze sneller met het gerecht in aanraking komen en bovendien een minder gunstige behandeling krijgen. Ze zijn bang om op te komen voor hun rechten, die ze vaak niet kennen. Ze voelen zich erg onzeker tegenover het ingewikkelde juridische jargon. Een goede advocaat kunnen ze zich niet veroorloven. Vaak vallen ze buiten de bestaande regels, want die zijn afgestemd op de situatie van de doorsnee burger. Arme mensen kijken dus tegen financiële, psychologische en organisatorische drempels aan. Toch zou het (ge)recht hen juist kunnen helpen om meer greep te krijgen op hun situatie. Voor arme mensen lijkt het (ge)recht echter een mes dat maar aan één kant snijdt' (Algemeen Verslag over de Armoede - synthese, 1994:22).

Deze materie wordt vooral met federale maatregelen concreet ingevuld. De maatregelen inzake schuldoverlast en integrale jeugdhulpverlening zijn hier uiteraard wel nauw mee verbonden.

5. Het recht op cultuur

5.1 Verhoging van de cultuurparticipatie van armen

Door toeleidingsactiviteiten en financiële tussenkomsten wil de Vlaamse Gemeenschap, via organisaties voor welzijn en voor basiseducatie, culturele activiteiten toegankelijker maken voor mensen met een laag inkomen. Op die manier wordt gewerkt aan lokale netwerken en samenwerkingsverbanden met culturele, artistieke of kunst-educatieve partners om zo de culturele participatie van armen te verbreden en te verdiepen.

Een eerste onderzoek van Welzijnsschakels uit 2001-2002 vermeldt een steeds groter wordende aanvraag voor deelname aan culturele activiteiten. Bijkomende publiciteit wordt niet gemaakt omdat men anders de vraag niet meer zou kunnen voldoen.

Voor 2003 wou de overheid zoveel mogelijk mensen met een laag inkomen laten participeren aan culturele activiteiten. De communicatie met de mensen met een laag inkomen gebeurde via de lokale afdelingen van de organisaties voor welzijn en voor basiseducatie. De volgende partners werken mee aan het project: Welzijnsschakels, Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen, Kunst en Democratie, Vlaams Instituut ter Bevordering en Ondersteuning van de Samenlevingsopbouw (VIBOSO), het Antwerps platform voor generatiearmen en Vlaams Ondersteuningscentrum voor de Basiseducatie (VOCB). Het beschikbare budget werd voor 100% opgebruikt.

In 2004 moet de netwerking met de lokale afdelingen verder uitgebouwd worden. De verhoging van het beschikbare budget moet het stijgend aantal vragen opvangen.

5.2 Sociaal-artistieke projecten

De overheid wil situaties van (sociaal-)culturele ongelijkheid wegwerken via een verhoging van de culturele competentie; emancipatie en integratie van bepaalde doelgroepen die materiële welstand missen. Ook wil ze de culturele competentie en de gemeenschapsvorming en -versterking in wijken, buurten en steden verhogen.

Hiervoor worden laagdrempelige projecten opgestart waarbij processen opgezet worden met een doelgroep, begeleid door enerzijds deskundige kunstenaars en anderzijds culturele of sociale werkers en die via participatie en/of toeleiding de maatschappelijke integratie beogen van achtergestelde groepen. Hierbij staat de procesmatige werking voorop.

In de zomer van 2000 werd een reglement opgemaakt. In het najaar van datzelfde jaar volgde een eerste beoordelingsronde voor 124 aanvragen. Hieruit werden 24 projecten geselecteerd. In februari 2001 werd het reglement aangepast. Bij de tweede beoordelingsronde in april 2001 werden uit 70 aanvragen 21 projecten geselecteerd.

Met het oog op 2003, het laatste jaar dat het reglement nog van toepassing was, werden door de minister van cultuur enkele nieuwe beleidslijnen aangaande de subsidiëring van sociaal-artistieke projecten uitgetekend. Het ging in hoofdzaak om een opsplitsing tussen artistieke projecten met een sociale inslag enerzijds en lokale projecten die gericht zijn op stedelijke ontwikkeling anderzijds. In 2003 werden de nieuwe beleidslijnen bijgestuurd. Deze resulteerden in een nieuw reglement. Een beoordelingscommissie boog zich over de nieuw ingediende aanvragen en bracht hierover advies uit. In 2004 zullen 14 projecten (waaronder ook het steunpunt Kunst en Democratie) subsidies ontvangen. Het reglement voorziet ook in de organisatie van een beoordelingsronde voor projecten voor 2005 (aanvragen in te dienen voor 1 juni 2004).

6. Het recht op inkomen

6.1 Schuldoverlast

De problematiek van schuldoverlast vereist een doortastende aanpak op verschillende overheidsniveaus. De krachtlijnen voor een Vlaams beleid in deze context situeren zich op vier terreinen: preventie, ondersteuning van erkende diensten voor schuldbemiddeling, beleidsgericht onderzoek en beleidsadvisering.

Vanaf 1997 werden OCMW's en CAW's erkend als dienst voor schuldbemiddeling. In 2002 werden de inspanningen gecontinueerd, onder andere op het vlak van de vorming van personeelsleden van deze diensten en het ondersteunen van deze diensten door middel van een sinds 2001 opgerichte juridische helpdesk. In het kader van het Lokaal Sociaal Beleid wordt verder gezocht naar het optimaliseren van de samenwerking tussen OCMW's en CAW's. Ondertussen (begin 2004) zijn er 252 OCMW's en 23 CAW's erkend.

Ten slotte werd in 2002 door Lieve Ruelens & Ides Nicaise van het Hoger instituut voor de arbeid (HIVA) een onderzoek 'Hulp op krediet, schuldbemiddeling in de Vlaamse OCMW's en CAW's' gefinaliseerd.

6.2 Financiële armoede op het platteland

6.2.1 Subsidiëring van begeleiding van de land- en tuinbouwers in moeilijkheden bij hun bedrijfsvoering en de uitbating van hun land- en tuinbouwbedrijf

Door het verlenen van subsidie voor de begeleiding van landbouwers in moeilijkheden wenst men de landbouwers aan te moedigen een beroep te doen op begeleiding bij hun bedrijfsvoering om zo hun inkomen te verbeteren. Het betreft een technische en economische begeleiding voor die bedrijven waar het tij kan gekeerd worden en een begeleiding bij stopzetting voor die bedrijven die niet meer te redden zijn, zodat de bedrijfsbeëindiging op een menswaardige wijze kan gebeuren. Het aantal faillissementen in de landbouw zal hierdoor verminderen en het aantal landbouwers die noodgedwongen de landbouwsector zouden verlaten zal door deze maatregel ook verminderen. De maatregel sluit aan bij de andere steunmaatregelen voor de verbetering van het inkomen en de structuur van de land- en tuinbouwbedrijven, voor steun bij de overname van landbouwbedrijven en investeringen op landbouwbedrijven en voor de uitbouw van een duurzame landbouw in Vlaanderen.

Het besluit van de Vlaamse regering betreffende steun voor begeleiding van land- en tuinbouwers in moeilijkheden werd goedgekeurd op 8 november 2002. Het ministerieel besluit is goedgekeurd op 17 februari 2003. Negen centra zijn in 2003 erkend als centrum voor bedrijfsbegeleiding. Aangezien er pas kon gestart worden met het indienen van aanvragen nadat de centra erkend waren, is het aantal ingediende aanvragen in 2003 nog gering (25). In 2004 moet de maatregel bekend gemaakt worden bij de doelgroep zodat landbouwers die in moeilijkheden verkeren een beroep doen op begeleiding voor het verhelpen van hun problemen.

6.2.2 Aandacht voor kwetsbare bewonersgroepen op het platteland

De actie beoogt om via beleidsinitiatieven en concrete projecten kansarmen (en andere kwetsbare groepen) ook op het platteland toegang te geven tot voorzieningen en tot de arbeidsmarkt. De actie past in het voornemen van de Vlaamse regering (regeringsverklaring bij het aantreden in 1999) en de beleidsbrieven van de Vlaamse minister van Leefmilieu en Landbouw om een geïntegreerd Vlaams plattelandsbeleid uit te bouwen.

De actie omvat enerzijds concrete projecten (onder meer inzake kansarmoedebestrijding) in het kader van de tweede fase (2002-2006) van hoofdstuk 9.3.9 van het 'Programmadoocument voor Plattelandsontwikkeling (PDPO) in Vlaanderen', gericht op een geïntegreerd plattelandsbeleid. Anderzijds omvat de actie de uitwerking van specifieke acties (middelen, organisatiestructuur, instrumenten, ...) uit de beleidsnota 'geïntegreerd plattelandsbeleid'. De bedoeling van deze nota is om de Vlaamse regering aan te zetten tot een beleidsoverschrijdende aanpak van de problemen en kansen op het platteland (buitengebied). In 2002 werden 19 lokale projecten (in het kader van het PDPO) uitgevoerd inzake zorgnetwerk, urgentieopvang, leefbaarheid plattelandskernen, voorzieningen voor jongeren en gemeenschapshuizen.

Met de goedkeuring van de 2de fase van het PDPO hebben de provincies een belangrijke rol gekregen inzake het geïntegreerd plattelandsbeleid (organisatie projectoproepen, selectie projecten en evaluatie, provinciale steunverlening, opmaak provinciale beleidsnota's). Maar ook de gemeenten, het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse Landmaatschappij zijn bij de actie betrokken. Vanuit het werkveld worden de verenigingen, welzijnsorganisaties, opbouwwerk, ... betrokken. De informatie inzake projecten wordt door de provincies aangereikt bij de oproepen voor nieuwe projectvoorstellen in de beoogde gebieden. De steunverlening aan projecten in het kader van het PDPO loopt tot 2006.

De verdubbeling van de middelen (2 miljoen euro) voor 2003 werd goedgekeurd. Dit heeft in het algemeen wel geleid tot meer projecten, maar niet tot meer projecten in de algemene 'welzijns sfeer'. Anderzijds werd voor 2003 ook een Vlaamse cofinanciering van 10% voor de projecten goedgekeurd.

De beleidsnota geïntegreerd plattelandsbeleid werd nog niet aan het Vlaams Parlement voorgelegd. Dat moet in 2004 gebeuren. Daarnaast moet in 2004 de projectwerking aangezwengeld worden en de ondersteuning van projecten voor diverse doelgroepen geoptimaliseerd worden.

6.3 Een sterk economisch beleid als voorwaarde voor duurzame armoedebestrijding

Vlaanderen moet tot één van de meest performante economieën behoren binnen de EU. Dit impliceert een groter aantal startende ondernemingen, meer snelgroeiende ondernemingen, permanente vorming en het stimuleren van innovatie. Vlaanderen moet een aantrekkelijke vestigingsplaats zijn voor buitenlandse ondernemingen. Gezonde en groeiende bedrijven die jobs creëren zijn de beste garantie om mensen op een structurele manier uit de armoede te halen.

Ook binnen de Europese programma's doelstelling 2 en URBAN 2, zijn de hoofddoelstellingen georiënteerd op het stimuleren van duurzame economische initiatieven en werkgelegenheid, zodat de leefbaarheid van de omgeving verhoogt.

Om deze doelstellingen te ondersteunen neemt de overheid een aantal initiatieven.

De **opleidingscheques**, waarmee bedrijven gestimuleerd worden te investeren in vorming, blijven van kracht.

Met de **adviescheques** krijgen ondernemingen de mogelijkheid om externe expertise aan te trekken tegen een gereduceerde prijs. Het budget voor adviescheques is in 2003 vertienvoudigd en bedraagt 5 miljoen euro per jaar. Op deze wijze kunnen een kleine 1.000 ondernemingen van deze faciliteit genieten. De cheques worden in 2004 verder uitgegeven.

Wat betreft de **peterschapsprojecten** zal in 2004 speciale aandacht worden besteed aan het stimuleren van vrouwelijk ondernemerschap, industriële vormgeving en internationaal ondernemen.

In 2004 wordt ook effectief met de feitelijke implementatie van **ARKimedes** gestart. ARKimedes heeft tot doel het activeren van risicokapitaal via de verlaging van de kostprijs van kapitaal voor risicokapitaalverschaffers die enkel investeren in Vlaamse groeibedrijven.

7. Het recht op onderwijs

7.1 Wegnemen financiële drempels basisonderwijs, secundair onderwijs en hoger onderwijs

Door het geven van financiële ondersteuning worden financiële drempels weggewerkt met de bedoeling kinderen van mindervermogende ouders te laten participeren aan het leerplichtonderwijs en de doorstroming naar het hoger onderwijs te bevorderen.

Voor wat betreft het hoger onderwijs werd in 2003 gewerkt aan het optimaliseren van de wetgeving. Het voorontwerp van decreet en uitvoeringsbesluit is afgewerkt.

Voor het basis- en secundair onderwijs werden simulaties uitgevoerd om de budgettaire weerslag na te gaan van de maatregelen over de studietoelagen.

Op het vlak van informatie en werking werd in 2003 de actie verder gezet. Er werden verschillende informatiemomenten georganiseerd voor de doelgroepen. In de maanden maart en april werden informatiemomenten georganiseerd voor verantwoordelijken van de scholen in het secundair onderwijs en voor de verantwoordelijken van de sociale voorzieningen van het hoger onderwijs. Op deze sessies werd de wetgeving toegelicht en informatie gegeven over het gezinsdossier. Voor de opbouw van het dossier worden meer gegevens herbruikt om de administratieve last voor de burger te verminderen. Het gezinsdossier voor het hoger onderwijs werd gerealiseerd.

Voor 2004 worden de volgende doelstellingen vooropgesteld.

1. Hoger onderwijs

Implementering van het nieuw decreet inzake studiefinanciering en studentenvoorzieningen. Toepassen van de nieuwe maatregelen inzake studiefinanciering; realiseren van de complementariteit van en de samenwerking met de studentenvoorziening.

2. Basis- en secundair onderwijs

Op basis van de doorlichting van de wetgeving inzake studietoelagen voor het secundair onderwijs en de toetsing aan het decreet voor hoger onderwijs, zal een voorstel van nieuwe wetgeving voor het secundair onderwijs opgemaakt worden, teneinde de verschillen inzake wetgeving zo veel mogelijk weg te werken.

Tevens zullen de pedagogische voorwaarden worden bekeken en aangepast aan de wijzigingen die zich in het onderwijslandschap hebben voorgedaan.

De voorbereiding van de wetgeving gebeurt in het voorjaar van 2004. Implementering is voorzien voor het schooljaar 2005-2006.

3. Informatie en werking

In het kader van het uniek administratief loket en de vermindering van de administratieve lasten van de burgers werd een e-government project voor de studietoelagen opgestart. Het opzet is een doorgedreven elektronische verwerking van de aanvragen voor studietoelagen te realiseren tegen juli 2004.

Door integratie van de gegevens van andere databestanden zal een groot deel van de informatie niet meer door de burger moeten verzameld worden. Bovendien zal de mogelijkheid worden voorzien de aanvraag - zelf of via intermediairs - on line te doen. Teneinde de doelgroep maximaal te bereiken worden de gerichte acties verder gezet. Het aantal zitdagen en informatiesessies waarop de burger over het bestaan van de studietoelagen wordt geïnformeerd en waarop hulp geboden wordt bij het vervolledigen van de aanvraag zal worden uitgebreid.

7.2 Verduidelijken van het principe van de kosteloosheid in het onderwijs en analyse van de schoolreglementen in het Vlaamse basis- en secundair onderwijs

De actie wil de transparantie in het schoolbeleid vergroten voor wat betreft de aangerekende kosten en de conformiteit met de terzake geldende voorschriften. Het principe van de kosteloosheid in het onderwijs wordt verduidelijkt en bekendgemaakt. Men gaat na in welke mate scholen tegemoet komen aan de verplichting dat de voorziene kosten voor de ouders opgenomen moeten worden in het schoolreglement en dat een overzicht, opgedeeld in grote rubrieken, opgesteld moet worden van de aard van deze kosten.

Naast de oprichting van een 'commissie zorgvuldig bestuur', die zich o.a. over klachten betreffende schoolkosten buigt, bepaalt het onderwijsdecreet XIII van 13 juli 2001 dat door de gemeenschap gefinancierde of gesubsidieerde basisscholen geen direct of indirect inschrijvingsgeld mogen vragen. Evenmin kunnen er bijdragen worden gevraagd voor onderwijsgebonden kosten die noodzakelijk zijn om een eindterm te realiseren of een ontwikkelingsdoel na te streven. Door de gemeenschap gefinancierde of gesubsidieerde secundaire scholen mogen ook geen direct of indirect inschrijvingsgeld vragen.

Vanaf het schooljaar 2002-2003 moeten de zaken waarvoor een bijdrage mag gevraagd worden, overlegd worden in de participatieraad/schoolraad en via het schoolreglement meegedeeld worden aan de ouders. Er moet een gedifferentieerde regeling worden uitgewerkt voor minder goeude ouders. Door deze decretale verplichting zijn ouders in staat om de grootte van de jaarlijkse bedragen die door de school gevraagd worden, in te schatten en wordt vermeden dat ouders in de loop van het jaar voor onverwachte financiële uitgaven komen te staan.

Met behulp van een steekproef, opgestart in 2002, werden in 2003 de bijdrageregelingen gescreend die een onderdeel moeten uitmaken van het schoolreglement. Het onderzoek ging ook na in welke mate scholen via de participatie- of schoolraad een regeling uitwerken voor ouders die het financieel moeilijk hebben (als afwijking op de bijdrageregeling die opgenomen moet worden in het schoolreglement). Het onderzoek wees uit dat acht op tien scholen een bijdrage opnemen in hun schoolreglement. Ook bleek uit het onderzoek dat er grote verschillen bestaan tussen de scholen, en dit op het vlak van detaillering, aanpak en volledigheid. Hierdoor kunnen de bijdrageregelingen moeilijk gebruikt worden als vergelijkingsinstrument.

De VZW Schulden op School

De vzw, SOS Schulden op School, is een onafhankelijke vzw die reeds enkele jaren actief is om kosteloos onderwijs voor iedereen te promoten en netoverschrijdend werkt. Op 7 mei 2003 organiseerde zij, met financiële ondersteuning van de Vlaamse minister van Onderwijs, een scholenbeurs voor alle Vlaamse scholen, waarop de verschillende onderwijsactoren zeer concrete informatie konden vinden om hun onderwijs kostprijsbewust in te richten.

Naast een ideeënmarkt waren er ook verschillende themadebatten waarbij onderzoeksresultaten m.b.t. de kostprijs van onderwijs voorgesteld werden, beleidsstandpunten aan bod kwamen, de rol van de centra voor leerlingenbegeleiding (CLB's), OCMW's en schoolopbouwwerk belicht werden,....

Tijdens 2004 krijgt SOS Schulden op School financiële ondersteuning (van de Vlaamse minister van onderwijs) om een netoverschrijdend project 'goed(koop) onderwijs' uit te bouwen. In het kader van dit project zullen 25 scholen 'procesmatig' ondersteund worden in het uitbouwen van een schoolbeleid dat oog heeft voor goed(koop) onderwijs. Vorming is hierbij een belangrijke dimensie.

7.3 Afwezigheden van leerlingen in het basisonderwijs

Deze maatregel heeft tot doel het leerrecht van jongeren maximaal te garanderen. Scholen die inspanningen leveren bij de begeleiding van problematische afwezigheden mogen niet langer bestraft worden, maar moeten ondersteund worden met een duidelijke en overzichtelijke regelgeving. Preventie, open communicatie, begeleiding en samenwerking met het CLB én ouders staan hierbij centraal.

Vanaf het schooljaar 2002-2003 wordt de nieuwe regelgeving op afwezigheden van leerlingen in het basisonderwijs geïmplementeerd. Aan alle scholen worden ter ondersteuning een aantal instrumenten (o.a. vertalingen modelbrief ouders, schematische voorstelling van de regelgeving voor ouders en leerkrachten, een overzicht van de meest gestelde vragen, ...) aangeboden. De betrokkenen worden geïnformeerd via artikels in 'Klasse voor Leerkrachten', 'Klasse voor Ouders', via de ministeriële omzendbrief en via de website van de administratie basisonderwijs. In 2004 wordt een beleidsevaluatie van de nieuwe regelgeving op afwezigheden uitgewerkt.

7.4 Gelijke onderwijskansenbeleid in het basis- en secundair onderwijs

Deze actie wil optimale leer- en ontwikkelingskansen voor alle leerlingen realiseren, uitsluiting, segregatie en discriminatie vermijden en sociale cohesie en integratie bevorderen. Daarnaast wil ze aandacht besteden aan de diversiteit van iedere leerling.

Dit beleid is opgebouwd rond drie krachtlijnen:

- het principiële recht op inschrijving in de school van eigen keuze. Redenen om een leerling te weigeren worden zeer beperkt (vanaf 1 januari 2003);
- de lokale responsabilisering van gelijke onderwijskansen en de rechtsbescherming van leerlingen door de oprichting van lokale overlegplatforms en de commissie inzake leerlingenrechten (vanaf 1 september 2002);
- een geïntegreerd ondersteuningsaanbod (extra uren) dat scholen toelaat een zorgbrede werking te ontwikkelen voor kansarme kinderen (vanaf 1 september 2002).

In het spoor van het decreet van 28 juni 2002 betreffende gelijke onderwijskansen-I wordt het beleid via uitvoeringsbesluiten in fasen geïmplementeerd. In 2002 kregen scholen ondersteuning in de vorm van extra uren (voor indicatoren zie hierna) en startte men met de oprichting van de commissie leerlingenrechten en van de lokale overlegplatforms.

In 2003 werd het beleid betreffende gelijke onderwijskansen verder geïmplementeerd. Concreet betekende dit de realisatie van het recht op inschrijving, de aanstelling van de zorgcoördinatoren in het basisonderwijs en het opstarten van de commissie leerlingenrechten en van de lokale overlegplatforms in het basis- en het secundair onderwijs. In deze lokale overlegplatforms zetelen de inrichtende machten van de scholen, de CLB's, het personeel van de scholen, ouders en leerlingen, lokale socio-culturele en/of economische partners, organisaties van allochtonen en armen, integratiecentra, onthaalbureaus voor nieuwkomers en het schoolopbouwwerk.

Voor leerlingen die voldoen aan volgende indicatoren krijgen scholen extra uren:

- de ouders behoren tot de trekkende bevolking;
- de moeder is niet in het bezit van een diploma secundair onderwijs of van een daarmee gelijkwaardig studiebewijs;
- de leerling wordt tijdelijk of permanent buiten het eigen gezinsverband opgenomen;
- het gezin leeft van een vervangingsinkomen;
- de thuistaal is niet het Nederlands.

In 2004 wordt de eerste wetenschappelijk onderbouwde evaluatie van het gevoerde beleid voorzien. Ook de verdere implementatie van het vernieuwde beleid betreffende gelijke onderwijskansen staat op het programma. In de praktijk betekent dit dat de volgende items verder worden uitgewerkt: recht op inschrijving, werking commissie leerlingenrechten en lokale overlegplatforms in basis- en secundair onderwijs, start van de inspectiecontrole van het geïntegreerd ondersteuningsaanbod in de scholen en implementatie van het zorgbeleid in het basisonderwijs.

7.5 Waardering van het technisch en beroepssecundair onderwijs: experiment modularisering van beroepsgerichte opleidingen

Modularisering is een belangrijk instrument om het aantal ongekwalificeerden uit het leerplichtonderwijs te verminderen. (Deel)certificaten geven immers toegang tot de arbeidsmarkt of tot vervolgonderwijs. Door eenzelfde opleidingsstructuur te laten doorlopen van leerplicht- naar volwassenenonderwijs, wordt 'een leven lang leren' bevorderd en worden aan schoolverlaters stevige startkwalificaties verstrekt.

Door de opleidingenstructuur en zijn verschillende onderdelen af te stemmen op de gevraagde kwalificaties, wordt bovendien een transparantie tussen het onderwijsaanbod en de vraag van de arbeidswereld gerealiseerd.

Sinds 1997 wordt het experiment met een modulair onderwijsaanbod in het beroepsgericht onderwijs stelselmatig uitgebouwd. Zo werden de voorgaande jaren steeds meer studiegebieden betrokken en werd een regelgevende basis voor het experiment uitgewerkt. Het experiment richt zich tot de deelnemende scholen uit het leerplichtonderwijs en alle centra volwassenenonderwijs (voor wat betreft het aanbod vergelijkbaar met het secundair onderwijs). Er wordt gestreefd naar:

- een stimulans tot een leven lang leren;
- een flexibele afstemming op de arbeidsmarkt;
- tussentijdse succesbeleving;
- een maximum aan gekwalificeerde uitstroom;
- een doorzichtig onderwijsaanbod.

Uit besprekingen met de betrokken scholen blijken een aantal knelpunten. De verdere verfijning en inhoudelijke invulling van de modulaire structuur voor het secundair onderwijs is gepland in 2004. Daarnaast dient werk gemaakt te worden van de modulaire structuur in het volwassenenonderwijs. Voor het analoge aanbod wordt vertrokken van het secundair onderwijs. Uit besprekingen met de sector en de scholen moet blijken waar aanpassingen vereist zijn. De Dienst voor Beroeps Opleiding (DBO) is één van de deelnemers in het overleg dat door Dienst Informatie Vorming en Afstemming (DIVA) wordt georganiseerd om tot een overkoepelende modulaire structuur te komen. Ook VDAB en Vlaams Instituut voor Zelfstandig Ondernemen (VIZO) zitten mee rond de tafel. De coördinatie gebeurt door de Dienst voor Onderwijsontwikkeling (DVO).

7.6 Onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers in het basis- en secundair onderwijs

Door extra middelen te geven aan scholen die onthaalklassen inrichten voor anderstalige nieuwkomers wil deze maatregel anderstalige kinderen de kans bieden Nederlands te leren. Dit om hen zo snel mogelijk te integreren in de school en hen in staat te stellen de normale lessen te volgen in de onderwijsvorm en studierichting die het nauwst aansluit bij hun individuele capaciteiten. Door hun kennis van de Nederlandse taal vergroot ook hun kans op buitenschoolse integratie in de samenleving.

In het basisonderwijs organiseerden 173 scholen onthaalklassen in het schooljaar 2002-2003. In het secundair onderwijs waren dit er 37.

Voor de volgende schooljaren zijn er geen minimum of maximum aantal vooropgesteld. Het beleid, waarmee gepoogd wordt zoveel mogelijk anderstalige nieuwkomers Nederlands te leren, wordt verder gezet.

7.7 Project scholen voor jongeren – jongeren voor scholen (Jo-Jo)

De overheid wil jongeren die niet in het bezit zijn van een diploma hoger secundair onderwijs, in het bijzonder allochtonen, laaggeschoolden en kansarmen, ervaring laten opdoen in het onderwijs en hen stimuleren vormingen te volgen en hun diploma hoger secundair onderwijs te behalen. Zo kunnen ze hun kansen op de arbeidsmarkt vergroten.

Jongeren die aan het Jo-Jo-project deelnemen, werken gedurende één jaar in een startbaanovereenkomst in een secundaire school. Hier staan zij in voor de goede relaties tussen leerlingen, ouders en de school. Ze proberen het schoolklimaat aangenamer te maken. Ondertussen kunnen ze opleidingen volgen die hen helpen bij een latere tewerkstelling.

In 2003 kwamen er 47 extra banen en een intensievere begeleiding naar opleiding en verdere tewerkstelling. Dit brengt het totaal op 147 jobs. Het doel voor 2004 is deze jobs invullen en de tewerkgestelde jongeren vormingen aanbieden.

7.8 Afwijkende toelatingsvoorwaarden in het hoger onderwijs

Het decreet van 4 april 2003 betreffende de herstructurering van het hoger onderwijs in Vlaanderen geeft aan de instellingen de mogelijkheid om ook studenten toe te laten die niet voldoen aan de algemene toelatingsvoorwaarden. Het instellingsbestuur moet in een voorstel van reglement afwijkende algemene of bijzondere toelatingsvoorwaarden bepalen.

De afwijkende toelatingsvoorwaarden kunnen rekening houden met volgende elementen:

- humanitaire redenen;
- medische, psychische of sociale redenen;
- het algemeen kwalificatieniveau, de verdiensten of competenties van de kandidaat.

Door de toegang te flexibiliseren zal het hoger onderwijs meer doelgroepen een kans bieden op een diploma van hoger onderwijs. De maatregel kadert in de democratisering van het hoger onderwijs. De instellingen voor hoger onderwijs passen het reglement met afwijkende toelatingsvoorwaarden effectief toe vanaf het academiejaar 2004-2005.

7.9 Strategisch plan geletterdheid

Met het strategisch plan geletterdheid wenst de Vlaamse regering via een brede en departementoverschrijdende benadering acties te realiseren die de geletterdheid en de gecijferdheid van de bevolking doen toenemen. Beide begrippen dienen gerelateerd te worden aan een brede invulling van levensvaardigheden, met inbegrip van de basisvaardigheden computergebruik en nieuwe vaardigheidsgebieden zoals het vermogen tot samenwerken en probleemoplossend werken.

2003 betekende de opstart voor het plan: uitwerking van een doelstellingennota, goedkeuring door de Vlaamse regering, samenstelling van een beleidsgroep en de voorbereiding van een voortgangsnota aan de Vlaamse regering met een concretisering van het tijdsplan en de objectieven.

De concrete opmaak van het strategisch plan rond de 10 doelstellingen gebeurt in 2004. Het is de bedoeling om tot een meerjarenplan te komen waarin de doelstellingen van het Pact van Vilvoorde inzake deze problematiek worden gerealiseerd.

Ook wordt verwacht dat in 2004 begonnen wordt met de realisatie van de eerste acties uit het plan.

8. Het recht op werkgelegenheid

8.1 Ervaringsdeskundigen

De Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB) werd in februari 2002 aangewezen als Vlaamse Openbare Instelling (VOI) om de 'ervaringsdeskundige in de armoede' te integreren in zijn dienstverlening. De VDAB wierf in 2003 drie ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting aan. De ervaringsdeskundigen doorliepen in de eerste 5 maanden van de aanwerving een 'leertraject', ondersteund door een peter/meter om de dienstverlening van de VDAB beter te leren kennen. Het is pas na het doorlopen van dit leertraject dat de ervaringsdeskundigen werden ingeschakeld. De ervaringsdeskundigen zijn vooral werkzaam in een adviesfunctie naar de werkzoekende waarin zij vooral een ondersteunende, bemiddelende en drempelverlagende rol vervullen voor werkzoekenden in het kader van randvoorwaarden, die de tewerkstelling in de weg staan.

De ervaringsdeskundigen bieden ondersteuning bij de zelfinschrijvingscomputers en hebben hierbij oog voor kansarmen. Ze verwijzen klanten door naar de juiste dienstverlening/trajectbegeleider binnen de VDAB. Het voordeel is dat de ervaringsdeskundigen een doorleefde kennis hebben van situaties waarin werkzoekenden kunnen terechtkomen. Zij kennen bepaalde organisaties van binnenuit waardoor ze snel weten hoe bepaalde organisaties werken. Hierdoor kunnen ze de betrokken klant doeltreffend helpen en oriënteren naar de gepaste dienstverlening. De initiatieven genomen in 2003 worden in 2004 verder gezet. Het project zal in 2004 op kruissnelheid komen waarbij er speciaal oog is voor de sensibiliserende functie binnen de VDAB en acties naar externe organisaties.

8.2 Ontwikkelingen in de meerwaardeneconomie: sociale economie, maatschappelijk verantwoord ondernemen en de nieuwe diensteneconomie

8.2.1 Meerwaardeneconomie en invoegbedrijven

Eén van de maatregelen in het kader van de meerwaardeneconomie betreft een impuls- en ondersteuningsprogramma voor de meerwaardeneconomie. Als één van de instrumenten in dit kader werden op Vlaams niveau de invoegbedrijven en invoegafdelingen ontwikkeld. Het stelsel van de invoegbedrijven biedt startende ondernemingen de kans om tegen bijzonder gunstige voorwaarden personen uit kansengroepen aan te werven. Onder impuls van de vernieuwde regelgeving zijn in de periode 2001 tot eind juni 2003 verspreid over 22 invoegbedrijven en 5 invoegafdelingen 408 voltijdse equivalenten (VTE) invoegwerknemers (357 in invoegbedrijven en 51 in invoegafdelingen) gevraagd en toegekend, die over een periode van vier respectievelijk drie jaar kunnen worden aangeworven. Algemeen kan men stellen dat vandaag pas het instrumentarium van de meerwaardeneconomie volledig operationeel is. Vanaf nu kan de meerwaardeneconomie zich ten volle ontwikkelen.

In het voorjaar 2003 werd de evaluatie van de invoegbedrijven afgerond. Op basis van deze resultaten en rekening houdend met de afspraken van het voorstel van resolutie betreffende de evaluatie van de tewerkstelling binnen de sociale tewerkstellingsprojecten en de meerwaardeneconomie (aangenomen in het Vlaams Parlement op 12 februari 2003), zullen nieuwe beleidssporen en acties worden ontwikkeld en aanpassingen aan de regelgeving worden uitgewerkt. In overleg met de sociale partners en de betrokken actoren voor de sociale economie werd reeds een rondetafelgesprek gevoerd. De resultaten ervan zullen als basis dienen voor de aanpassing van de regelgeving.

8.2.2 De uitbouw van de nieuwe diensteneconomie

De meerwaardeneconomie dient voldoende ruimte te bieden voor nieuwe vormen van dienstverlening die een relationeel of zorgaspect inhouden en die de levenskwaliteit kunnen verhogen, o.m. via de uitbouw van de lokale diensteneconomie. Via deze nabijheidsdiensten worden arbeidsplaatsen gecreëerd met een perspectief op duurzaamheid met maximale kansen voor de kansengroepen.

Voor 2004 is de verdere uitbouw van de nieuwe diensteneconomie en de creatie van arbeidsplaatsen op dit terrein voorzien:

- verdere ontwikkeling en toepassing van het instrument invoegbedrijven en invoegafdelingen voor de collectieve diensten;
- implementatie van de dienstencheque;
- verdere ontwikkeling en structurering van de experimenten in de nieuwe diensteneconomie;
- verdere uitbouw van de lokale diensteneconomie als tweede pijler van de Lokale Werkwinkel.

Op het vlak van de dienstenwerkgelegenheid lopen de actieplannen in de 13 centrumsteden nog tot 2004. Het projectenfonds dienstenwerkgelegenheid dat eind 2001 werd opgericht zal ook voor de periode eind 2003-2004 op een Vlaamse financiering kunnen rekenen. Tevens wordt werk gemaakt van structurele financieringsinstrumenten voor een duurzame uitbouw van de nabijheidsdiensten.

8.2.3 De sociale werkplaatsen

Voor de moeilijkste doelgroep van langdurig werklozen zijn er de sociale werkplaatsen, die een bijzondere arbeidsorganisatie en een aangepaste begeleiding bieden aan mensen die enkel binnen een beschermd milieu aan de slag kunnen.

In het najaar van 2003 werd aan de sociale werkplaatsen die actief zijn als kringloopcentrum een uitbreiding toegekend van 92 nieuwe arbeidsplaatsen (in voltijdse equivalenten) voor doelgroepwerknemers. Er kwamen ook een aantal nieuwe sociale werkplaatsen in aanmerking. Deze uitbreiding brengt het huidig aantal arbeidsplaatsen voor de doelgroepwerknemers in sociale werkplaatsen op 2.212 (in voltijdse equivalenten). Bijna 70% van deze mensen is actief op het vlak van natuurbeheer, milieubehoud (o.a. kringloopsector) en biologische landbouw. Voor 2004 wordt geen uitbreiding van het aantal erkende doelgroepwerknemers voorzien.

8.2.4 Arbeidszorg

Arbeidszorg richt zich tot personen die omwille van persoonsgebonden kenmerken en/of eigenschappen, buiten hun wil om, niet kunnen werken in het reguliere of beschermde arbeidscircuit. Deze persoonsgebonden kenmerken en/of eigenschappen zijn zeer divers: psychiatrische problematiek, psychische instabiliteit, extreem lage stressbestendigheid, mentale/fysische/sociale handicap, geen sociale vaardigheden en zelfvertrouwen,.... Er wordt voor deze doelgroep bewust geen nieuw circuit gecreëerd, maar het nieuwe concept 'arbeidszorg' wordt geïntegreerd binnen de bestaande structuren en voorzieningen in diverse sectoren.

Aan de sociale werkplaatsen die arbeidszorg willen aanbieden, wordt sinds midden 2002 een omkaderingssubsidie toegekend voor het aanwerven van personeel om de arbeidszorgmedewerkers te begeleiden. Er werd een subsidie voorzien voor 40 omkaderingspersoneelsleden (VTE) zodat er een 200-tal arbeidszorgmedewerkers (VTE) in het kader van arbeidszorg kunnen begeleid worden.

8.3 Werk en arbeid aantrekkelijker maken

8.3.1 Regularisatie van de traditionele tewerkstellingsprogramma's

De omzetting van de traditionele tewerkstellingsprogramma's Derde Arbeidscircuit (DAC), Programma ter Bevordering van de Werkgelegenheid (PBW) en gesubsidieerde contractuelen (GESCO's) is één van de prioriteiten in het regeerakkoord. Het PBW-stelsel is inmiddels volledig geregulariseerd. Ook alle DAC'ers in de sectoren welzijn, gezondheid en cultuur zijn geregulariseerd. Enkele DAC'ers in de sector van Monumenten en Landschappen stapten over naar een reguliere tewerkstelling. Daarmee komt het totaal aantal werknemers die een volwaardig statuut kregen met een reguliere arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur onder de loon- en arbeidsvoorwaarden eigen aan de sector op ruim 8.000 voltijds equivalenten. In oktober 2002 werden ook 1.000 onderwijs-GESCO's geregulariseerd. Wegens discussie met de federale overheid kunnen deze statuten momenteel niet verder geregulariseerd worden.

Voor 2004 staat de regularisatie op het programma van de DAC'ers in projecten die zich situeren in ontwikkelingssamenwerking (7 VTE), toerisme (112 VTE) en leefmilieu (114,5 VTE).

8.3.2 Wegwerken van werkloosheidsvallen

In Vlaanderen worden de werkloosheidsvallen aangepakt door in te spelen op enkele randvoorwaarden die de inzetbaarheid van werkzoekenden en inactieven vaak sterk beïnvloeden, met name (flexibele) kinderopvang en geografische mobiliteit.

Kinderopvang

Aan gezinnen met lage inkomens, waaronder een grote groep éénoudergezinnen, worden voordelige minimumtarieven gegarandeerd. Dit werd verankerd in de beleidsbrief kinderopvang, zoals goedgekeurd door de Vlaamse regering op 3 maart 2000. Kinderopvang blijkt tevens een goede sector om laaggeschoolde vrouwen tewerk te stellen en voldoet zo aan een dubbele behoefte, enerzijds werkgelegenheid bieden aan laaggeschoolde vrouwen, anderzijds het aanmoedigen van hun intrede op de arbeidsmarkt.

In het kader van de Europese doelstelling inzake kinderopvang (33 plaatsen per 100 kinderen jonger dan 3 jaar tegen 2010) en een betere afstemming tussen arbeid en privéleven, bouwt de Vlaamse regering de voorzieningen voor kinderopvang verder uit. De doelstelling is om in de periode 2000-2004 ruim 10.000 extra plaatsen te creëren. Er waren reeds 32 plaatsen per 100 kinderen jonger dan 3 jaar in 2002 (wat overeenkomt met een tewerkstelling van 2.072 personen), en met de geplande bijkomende plaatsen wordt de Europese benchmark in 2003 reeds bereikt.

In afwachting van een regulier statuut, wordt voor 2004 tot doel gesteld ervoor te zorgen dat de door de weer-werk-GESCO's verworven competenties in overweging kunnen worden genomen bij het vastleggen van kwalificatievereisten. Daarnaast moet dit jaar worden nagegaan of een erkenning van de door de VDAB erkende opleiding 'begeleider buitenschoolse opvang' kan omgezet worden in een titel van beroepsbekwaamheid. De uitvoering van het sociaal akkoord 2003-2004 moet zorgen voor de harmonisering van de weer-werk-GESCO's en de creatie van bijkomende plaatsen en jobs in de buitenschoolse kinderopvang.

Mobiliteit

De mobiliteitsmaatregelen in Vlaanderen komen tegemoet aan de noden van de meest preciaire kansengroepen. De VDAB heeft ook in 2003 een samenwerkingsakkoord met De Lijn afgesloten. Werkzoekenden in trajectbegeleiding kunnen mits het betalen van een remgeld van 12,40 euro een netabonnement krijgen. Voor werkzoekenden onder VDAB-beroepsopleidingscontract is dit netabonnement zelfs gratis.

Van januari tot en met augustus 2003 maakten maar liefst 11.586 werkzoekenden gebruik van een netabonnement. 7.237 werkzoekenden waren in opleiding, 4.349 werkzoekenden gebruikten het netabonnement om te gaan solliciteren. Van januari tot en met augustus 2003 werden ook 116 fietsen en 470 snorfietsen uitgeleend aan vervoersarme werkzoekenden. Niet-werkende werkzoekenden kunnen vanaf 1 januari 2003 een spoorkaart kopen om te gaan solliciteren, van 1 euro voor een enkele reis of 2 euro voor een heen- en terugreis. Van januari tot en met augustus 2003 maakten in totaal 2.266 werkzoekenden gebruik van deze maatregel. Onder bepaalde voorwaarden kunnen werkzoekenden een gratis opleiding rijbewijs B volgen. De mobiliteitsinitiatieven genomen in 2003 worden in 2004 verder gezet en het samenwerkingsakkoord met De Lijn werd verlengd tot eind oktober 2004. Het (snor)fietsenproject loopt tot eind 2004, het contract met de NMBS wordt ook verlengd tot eind 2004.

8.4 Evenredige participatie en non-discriminatie

Met als doel alle vormen van discriminatie bij de toegang tot de arbeidsmarkt, opleiding en vorming te bestrijden en evenredige deelname te realiseren, worden acties en trajecten ontwikkeld die tegemoet komen aan de behoeften van mensen met een handicap, allochtonen, ouder wordende werknemers en werkzoekenden, met daarbij aandacht voor de gelijke kansen van mannen en vrouwen. Het doel is om de principes van evenredige participatie en non-discriminatie structureel in te bedden in alle werkgelegenheidsmaatregelen om zo te komen tot een evenredige vertegenwoordiging van de zogenaamde kansengroepen.

In het kader van een doelgroepoverstijgend diversiteitbeleid stelt de Vlaamse regering het principe van evenredige arbeidsdeelname centraal. De doelstelling is het aanbieden van kansen (en uitkomsten) aan groepen die mede omwille van stereotypen, vooroordelen en discriminatie geconfronteerd worden met uitsluiting op (delen van) de arbeidsmarkt. Via een personeelsbeleid in organisaties dat waardering van verschil als uitgangspunt neemt, wil men de werkzaamheidsgraad van kansengroepen verhogen en op termijn evenredige arbeidsdeelname realiseren. De beleidsvisie omtrent evenredige participatie wordt ondersteund door de resolutie van 15 mei 2001 van het Vlaams Parlement betreffende de evenredige participatie van de kansengroepen op de arbeidsmarkt, en heeft als stevige juridische basis het decreet van 8 mei 2002 houdende evenredige participatie op de arbeidsmarkt.

Om non-discriminatie te implementeren, werden op Vlaams niveau diverse stappen gezet binnen het werkgelegenheidsdomein. Concreet gebeurde dit enerzijds via allerlei acties, anderzijds door een versterkte samenwerking met de sociale partners, intermediairs en eigen organisaties van de kansengroepen. In 2001 werd, mede onder impuls van de aanpak die werd ontwikkeld in de pioniersgroep diversiteit van het TRIVISI-proces, de nadruk gelegd op een geïntegreerde aanpak rond meerdere kansengroepen, en werd afgestapt van een loutere doelgroepbenadering. De diverse actieplannen inzake evenredige arbeidsdeelname voor de verschillende kansengroepen die in 2000 van start gingen in afspraak met de Vlaamse sociale partners (via VESOC), werden in 2002 geïntegreerd met concrete en meetbare objectieven, en opgesteld in functie van het diversiteitconcept en evenredige participatie.

8.4.1 Diversiteitplannen en beste praktijken, structurele projecten en diversiteitprojecten, sectorconvenants

Om op het microniveau van de individuele organisatie een personeels- en HRM-beleid te bevorderen dat verschillen waardeert en evenredige participatie nastreeft, wordt gewerkt met het instrument van diversiteitsplannen en beste praktijken. Een diversiteitsplan bestaat uit een geheel van maatregelen die, op maat van de betrokken organisatie, op een planmatige manier (in)direct discriminerende drempels wegnemen en aangepaste voorzieningen scheppen voor personen uit de kansengroepen. Daardoor worden niet alleen hun instroomkansen verhoogd, maar is er ook oog voor doorstroom en opleiding, en voor het voorkomen van voortijdige uitstroom. De ondernemingen, instellingen en lokale besturen die intekenen op de maatregel krijgen een eenmalige subsidie van 2/3 van de gedane uitgaven (loonkosten en werkingsmiddelen) in het kader van het diversiteitplan of de beste praktijk (met een maximum van 10.000 euro). In ieder diversiteitsplan wordt gewerkt met duidelijke streefcijfers, en de organisatie verbindt zich ertoe om het diversiteitsbeleid na de subsidieperiode te continueren. Eind 2003 hebben in totaal meer dan 850 ondernemingen, instellingen en lokale besturen een diversiteitsplan of beste praktijk opgestart of uitgevoerd. In de diversiteitsplannen en beste praktijken 2003 engageren de organisaties zich om te streven naar een instroom van ongeveer 2.700 personen uit de kansengroepen, een doorstroom van ongeveer 2.400 personen en meer dan 9.000 opleidingen.

Een centraal instrument op het Vlaamse macroniveau zijn de structurele projecten. Zij zijn een uitvloeisel van de gemeenschappelijke platformteksten met betrekking tot 'Evenredige arbeidsdeelname en diversiteit 2010' die in 2002 voor de doelgroep allochtonen en in 2003 voor personen met een handicap tot stand kwamen. In de platformteksten worden concrete groeiscenario's vastgelegd die binnen VESOC jaarlijks worden opgevolgd. Alle ondertekenende partijen hebben zich daarin verbonden tot concrete engagements.

Diversiteitprojecten dienen ter ondersteuning van de acties in de ondernemingen en sectoren. Ze hebben een experimenteel en/of innoverend karakter, moeten snel kunnen inspelen op gesignaleerde noden, één van hun componenten is steeds methodieontwikkeling of verfijning, en ze situeren zich binnen een aantal prioritaire actieterreinen en acties.

Het sectorconvenant is een flankerende maatregel van de Vlaamse regering in het kader van de sectorale werkgelegenheidsakkoorden 2001-2002. De bedoeling ervan is te komen tot structurele samenwerking met de sectorale sociale partners op drie domeinen, namelijk inzake diversiteit, levenslang leren en aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt. Sectoren die een actieplan ontwikkelden om de knelpunten op de Vlaamse arbeidsmarkt te bestrijden, krijgen een aantal sectorconsulenten en diversiteitmanagers ter beschikking voor de uitvoering ervan. Het nieuwe akkoord 2003-2004 tussen de Vlaamse regering en de Vlaamse sociale partners verlengt de maatregel en voorziet een uitbreiding. In de loop van 2004 zullen de onderhandelingen tot de verlenging van de convenants starten. Het zal de bedoeling zijn om meer concrete acties in de convenants op te nemen. Daarnaast zal er gestreefd worden om meer acties rond diversiteit en mobiliteit te laten opnemen. Ook staat de uitbreiding van het concept sectorconvenants naar nieuwe sectoren op het programma.

8.4.2 Kansengroepenbeleid

Jeugdwerkplan (JOB-kaart)

Op 1 januari 2003 ging een nieuw project van start ter bestrijding van de jongerenwerkloosheid, namelijk het "jeugdwerkplan - de JOB-kaart". Dit project richt zich specifiek tot schoolverlaters jonger dan 25 jaar die zes maanden werkzoekend zijn én tijdens deze periode geen opleiding aanvroegen, volgden of gewerkt hebben. Doelstelling is de jonge werkzoekenden aan het werk te helpen, voornamelijk via sollicitatietraining en -begeleiding én met behulp van een Individuele Beroepsopleiding in een Onderneming (IBO). Eind augustus 2003 woonden 3.520 schoolverlaters een collectieve info bij. 2.375 schoolverlaters volgden reeds een sollicitatietraining via groepsleren of via het web en er werden 1.531 JOB-kaarten uitgereikt. Ruim 1/3de van de werkzoekenden die de collectieve info bijwoonden waren eind augustus aan het werk.

Sociaal uitzendkantoor 'Instant A'

Instant A staat voor Instant Arbeid. Het is een project dat vooral kansarme jongeren tussen 18 en 30 jaar helpt aan een interimjob. Instant A is een uitzendbureau dat werd opgericht in oktober 1999. Instant A verschilt van de klassieke uitzendkantoren omdat het zich richt op een welomschreven doelgroep, met als doel kansarme jongeren door te laten stromen naar de reguliere arbeidsmarkt (de klassieke uitzendarbeid, een opleiding of trajectbegeleiding,...). Instant A richt zich vooral op laaggeschoolde arbeid zoals inpakwerk, productiewerk,...

Zoals in 2002 werden ook in 2003 5 uitzendkantoren Instant A gefinancierd in uitvoering van het Vlaams Actieplan Startbanen. Het project startte op als een vorm van publiek-private samenwerking. Het streefcijfer voor het aantal uitzendingen ligt voor de lopende periode (april 2003 tot december 2003) op 180.000 uitzendingen en 207 doorstromingen. Voor de omschreven periode werd een bedrag voorzien van 330.509,46 euro.

Werkervaring via WEP+-plan

Een belangrijk instrument binnen het werkervaringbeleid is het WEP+-plan. Het werkervaringprogramma WEP+ biedt langdurige laaggeschoolde werkzoekenden en leefloongerechtigden een concrete opleiding gekoppeld aan een werkervaring. De tewerkstelling binnen deze maatregel is relatief stabiel. Omdat uit het effectiviteitsonderzoek (in 2001 uitgevoerd door de administratie Werkgelegenheid) ook bleek dat in een aantal projecten de begeleiding niet steeds even adequaat gebeurde, werden in functie van een meer individueel trajectplan een aantal denkpijlers ontwikkeld. De haalbaarheid van deze ideeën dient in 2004 verder te worden bekeken.

Startbanen (inschakelingplan voor laaggeschoolde jongeren)

Het federale startbanenplan beoogt de preventie van langdurige werkloosheid, specifiek gericht op jonge werkzoekenden. Het Vlaams Actieplan 'Start van een loopbaan' geeft eigen Vlaamse accenten aan het federale startbanenplan. Een aantal belangrijke werkgelegenheidsinstrumenten om de overstap van jongeren van het onderwijs naar de arbeidsmarkt vlot te laten verlopen vindt men terug in het startbaanverhaal. Het gaat daarbij om de volgende acties: Campusactie, deeltijds onderwijs, Vlaams toeleiding- en promotieplan, Individuele Beroepsopleiding (IBO), opleidingen social profit en toeleiding via zelforganisaties.

Projecten ter bevordering van de arbeidsdeelname van arbeidsgehandicapten

Bestaande initiatieven die werkgelegenheid voor personen met een handicap creëren, zoals beschutte en sociale werkplaatsen zullen beter op elkaar afgestemd kunnen worden. Meer en meer aandacht zal ook uitgaan naar meer geïntegreerde vormen van begeleid werk door het aanbieden van individuele ondersteuning en begeleiding bij reguliere arbeid van personen met een handicap.

Arbeidstoeleiding van gedetineerden

Het Actieplan (ex-)gedetineerden beoogt om, in samenwerking met een aantal strafinrichtingen, de universele basisdienstverlening ook te realiseren voor gedetineerden, en hun kansen op tewerkstelling na detentie te verhogen. In 2003 werd de methodiek van arbeidstrajectbegeleiding voor gedetineerden verder op punt gesteld op basis van de tussentijdse evaluatie van een pilootproject die in de zomermaanden van 2002 plaatsvond. In september 2003 waren reeds 455 nieuwe trajecten opgestart in 2003. In 2004 wordt het project verder gezet en verfijnd. Ook zal er begin 2004 een evaluatie gebeuren van het project. In een aantal diversiteitsplannen en beste praktijken werd in 2003 ook aandacht besteed aan ex-gedetineerden. De klemtoon ligt daarbij vooral op het sensibiliseren van de werkgevers en de toekomstige collega's. Binnen het project 'B(ege)leide intrede' wordt gewerkt aan methodieken om ondernemingen te ondersteunen bij de instroom en het onthaal van ex-gedetineerden.

Gelijke kansen voor mannen en vrouwen

Op 17 juli 2000 werd via een besluit van de Vlaamse regering een VESOC-actieplan luik man-vrouw verhoudingen goedgekeurd. Hierbij wordt jaarlijks 1.735 miljoen euro gereserveerd voor de uitvoering van acties in het kader van het VESOC-actieplan man-vrouw problematiek.

In 2004 wordt verder werk gemaakt van de promotie van genderbewust personeelsbeleid in het kader van gelijke kansen voor mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt en mainstreaming binnen werkgelegenheid. Verder zal er ook het accent op gelegd worden om bedrijven bewust te maken van een goed beleid inzake de combinatie werk en privé-leven. Ook een doorgedreven aanpak inzake kinderopvang is noodzakelijk. Verder is het ook aangewezen om blijvende aandacht te hebben voor de moeilijkste doelgroep (laaggeschoolde vrouwen,...) en te kijken op welke manier zij kunnen intreden op de arbeidsmarkt. In 2004 hoopt men ook van start te gaan met een project rond anders werken en plant men via de themawerking (en de werkgroep kinderopvang) ook een seminarie rond kinderopvang om de knelpunten aan te kaarten.

Professionele integratie van nieuwkomers

De Vlaamse regering stelde in haar regeerakkoord en in de septemberverklaring van 1999 snel werk te willen maken van een inburgeringsbeleid. Anderstalige nieuwkomers krijgen een intensief onthaalprogramma aangeboden zodat ze snel inburgeren in hun nieuwe leefwereld. De professionele integratie van nieuwkomers dient, in uitvoering van de 'Afsprakennota inburgeringsbeleid', middels secundaire inburgeringstrajecten vorm te krijgen (traject naar werk). Een evaluatierapport inburgering 2001-2002 werd opgemaakt voor de bespreking van het inburgering- en inwerkingdecreet in de hoorzittingen van het Vlaams Parlement. Hieruit blijkt dat in 2002 1.314 nieuwkomers vanuit de onthaalbureaus doorgestroomd zijn naar de VDAB. In totaal werden 4.806 trajecten met de ruime doelgroep (volgmigranten, vluchtelingen en asielzoekers die al langer in het land verblijven maar voor het eerst de arbeidsmarkt betreden) opgezet, wat neerkomt op 103,7% van het objectief. Een prognose

voor 2003 geeft aan dat de resultaten in dezelfde lijn zullen liggen. De inspanningen voor de doelgroep worden verder gecontinueerd. De Vlaamse regering wil de werking van de onthaalbureaus optimaliseren en een interdepartementale werkgroep onderzoekt eind 2003-begin 2004 hoe de inspanningen van de onthaalbureaus, Huizen van het Nederlands en de VDAB kunnen worden geoptimaliseerd. Op die manier wil de Vlaamse regering een behoeftedekkend aanbod voor nieuwkomers realiseren.

8.5 Sociale investeringen in opleiding en vorming

Het Actieplan "een leven lang leren in goede banen"

Het Actieplan "een leven lang leren in goede banen", en de jaarlijkse opvolging hiervan, vormen de grondslag voor alle acties die kaderen binnen het thema levenslang leren. In 2003 kregen volgende acties concreet gestalte: de opleidingscheques voor werknemers, een ontwerp van beleidskader voor de erkenning van verworven competenties en het voorbereiden van een actieplan laaggeletterdheid. Daarnaast werd verder gebouwd op reeds in 2002 gestarte initiatieven zoals het uittekenen van een beleidskader voor de implementatie van loopbaanbegeleiding in Vlaanderen, de verdere uitbouw van competentiecentra en het gestalte geven aan de DIVA.

Voor het strategisch plan geletterdheid van de Vlaamse Gemeenschap (zie hierboven) werd midden 2003 de aanzet gegeven. De minister van Onderwijs en Vorming nam het initiatief voor het lanceren van een doelstellingennota. Deze bevat 10 doelstellingen inzake de problematiek van laaggeletterdheid en de idee van het ontwikkelen en uitwerken van een strategisch plan. Met het finaliseren van een strategisch plan (april 2004) wordt de start gegeven voor concrete acties.

Het bevorderen van het leerklimaat in bedrijven

Bij het ontwikkelen van acties om het leerklimaat in bedrijven te bevorderen gaat de aandacht onder meer naar het bereiken van alle doelgroepen binnen het bedrijf (van hoog tot laag) en een onderbouwing van het strategisch opleidingsbeleid. In het eerste kwartaal van 2001 werd hiervoor zoals gepland het vernieuwde hefboomkrediet gelanceerd. In 2004 zal onder meer een voorstel uitgewerkt worden om de instrumenten ter stimulering van vorming en ontwikkeling van werknemers (en het opleidingsbeleid in bedrijven) beter op elkaar af te stemmen en te integreren in één opleidingsfonds.

Basisvaardigheden Informatie- en CommunicatieTechnologie (ICT)

De doorbraak van de kennismaatschappij is onmiskenbaar. Het is van cruciaal belang dat werkzoekenden en werknemers beter voorbereid worden op het gebruik van ICT bij de uitvoering van hun taken en op het permanent verwerven van de kennis en vaardigheden die hiervoor noodzakelijk zijn (LevensLang Leren). Het Actieplan ICT van de VDAB, dat gedefinieerd werd in het kader van een Leven Lang Leren, is specifiek gericht op dit nieuwe spanningsveld binnen de arbeidsmarkt en streeft er naar om zo snel mogelijk, en op grote schaal, een antwoord te bieden op de toenemende vraag naar opleiding van werkzoekenden en werknemers. In 2002 kwam de uitvoering van het Actieplan 'ICT-basisvaardigheden voor iedereen' op kruissnelheid. Het plan spitst zich toe op het verwerven van basisvaardigheden ICT op het niveau van de persoonlijke vaardigheden, waar ook sleutelkwalificaties als lezen, schrijven en rekenen toe behoren. Ondertussen is het project operationeel in heel Vlaanderen. Bij prioriteit werd de doelgroep werkzoekenden aangesproken.

In 2003 werd de doe-cursus uitgebreid met een 5de halve dag. Tijdens deze sessie wordt er specifiek aandacht besteed aan het laten kennismaken van de werkzoekenden met 'Mijn VDAB' en de webcursus solliciteren (gratis toegang). Dit alles met het oog op het sneller en efficiënter leren vinden van een geschikte job. In 2002 werden 8.635 opleidingen gevolgd; tijdens de eerste acht maanden van 2003 waren dat er 5.641.

8.6 Het recht op geïntegreerde basisdienstverlening

8.6.1 De lokale werkwinkels

Overeenkomstig het Vlaams regeerakkoord besliste de Vlaamse regering op 25 februari 2000 haar goedkeuring te hechten aan het concept van de lokale werkwinkel en om jaarlijks 35 lokale werkwinkels op te richten en zo tegen eind 2004 gans Vlaanderen te voorzien. De lokale werkwinkel heeft twee belangrijke, evenwaardige en complementaire functies:

- het aanbieden van een geïntegreerde basisdienstverlening dicht bij de klant als recht voor alle werkzoekenden en werkgevers;
- het uitbouwen van de nieuwe dienstenwerkgelegenheid op lokaal niveau. Deze dienstenwerkgelegenheid omhelst de creatie van jobs die inspelen op sociale en ecologische behoeften.

De voornaamste principes van de geïntegreerde dienstverlening in de werkwinkel zijn: uniek cliëntvolgsysteem met alle partners, coördinatie van acties voor werkzoekenden, ondersteuning aanbieden bij het vinden van werk in functie van randvoorwaarden zoals mobiliteit en kinderopvang, nadruk op zelfredzaamheid, laagdrempelig en gericht op inzetbaarheid. Tussen begin januari en eind oktober 2003 werden reeds 18 nieuwe werkwinkels geopend. Daarnaast zijn ondertussen 20 ex-VDAB kantoren en PLOT's omgevormd tot echte werkwinkels, dit wil zeggen met volledige dienstverlening en zelfbedieningsruimte. Voor 2004 engageert de Vlaamse overheid zich tot verdere ondersteuning van de reeds opgerichte werkwinkels door de nodige recurrente middelen ter beschikking te stellen van deze werkwinkels. De Vlaamse overheid stelt in 2004 bovendien de middelen ter beschikking om alsnog een werkwinkel op te richten in die zorggebieden waar dit om uiteenlopende redenen binnen het voorziene tijdsraam nog niet kon.

8.6.2 Trajectwerking

Trajectbegeleiding is een methodiek waarbij de werkzoekende volgens een stappenplan door één vaste consulent, de trajectbegeleider, naar duurzaam werk wordt begeleid. Centraal staan dus én de werkzoekende én het arbeidsmarktperspectief. De partnerconsulenten in de werkwinkel kunnen trajectbegeleiding doen voor specifieke doelgroepen. In 1999 startte de VDAB met de trajectwerking: alle stappen van begeleiding en opleiding werden geïntegreerd in één traject, op maat van de werkzoekende. De uiteindelijke doelstelling is de inschakeling in de arbeidsmarkt. Het traject dat een werkzoekende doorloopt, bestaat uit één of meerdere combineerbare modules, al naargelang de vaardigheden en de kennis van de werkzoekende. De trajectwerking werd in 2003 verder uitgebouwd en geïmplementeerd in de werkwinkels. Nadruk lag op de samenwerking tussen de verschillende partners in de werkwinkel, bijvoorbeeld gerichte doorverwijzing van klanten. Van januari 2003 tot oktober 2003 startte de VDAB 75.698 nieuwe trajecten op. De acties zoals voorzien in 2003 worden verder gezet.

9. Het recht op huisvesting

9.1 Uitbreiding van het aanbod sociale woningen

In het regeerakkoord is de doelstelling ingeschreven om het aantal sociale huurwoningen binnen de huidige legislatuur met 15.000 te verhogen. Het aandeel van de sociale huisvesting in Vlaanderen bedraagt ongeveer zes procent van het totale woningenbestand. Dit aandeel is beperkt en onvoldoende om tegemoet te komen aan de bestaande vraag naar sociale woningen van woonbehoeftigen. Dit blijkt onder meer uit de lange wachtlijsten van kandidaat-huurders bij de sociale huisvestingsmaatschappijen en de vele kansarmen die noodgedwongen een beroep doen op de private huurwoningmarkt. Daarnaast blijken er ook grote verschillen in de omvang van het sociale woningbestand tussen gemeenten en regio's. De lokale woonbehoefte is de indicator bij uitstek om de bijkomende sociale woningen te plannen en te realiseren.

Om het aanbod sociale huurwoningen in Vlaanderen uit te breiden en beter tegemoet te komen aan de bestaande behoefte werd de realisatie van de bijkomende sociale huurwoningen opgenomen als één van de beleidsprioriteiten voor de huidige legislatuur van de Vlaamse regering. Het vooropgesteld aantal woningen waarvoor de middelen in 2003 definitief zouden worden vastgelegd (3.000) zal ruimschoots behaald worden. Ook voor 2004 is het de bedoeling ongeveer 3.000 sociale huurwoningen te realiseren.

Dit betekent dat er binnen deze legislatuur 15.000 bijkomende sociale woningen gerealiseerd worden. Renovaties van het eigen patrimonium, waarvoor gedurende deze legislatuur ook een bijzondere inspanning werd gedaan, zijn niet meegeteld. Van deze 15.132 woningen zijn er 2.348 in voorontwerp, 1.456 in definitief ontwerp, 1.524 zijn in aanbesteding en 9.804 zijn uitgevoerd of in uitvoering.

Belangrijk hierbij is dat voor al deze woningen de nodige middelen gereserveerd zijn. Ook voor de woningen dit momenteel nog niet in uitvoering zijn, werden de nodige middelen in de begroting voorzien zodat ze ook daadwerkelijk zullen gebouwd worden.

Deze 15.000 woningen zijn het resultaat van het systematisch verhogen van de begrotingskredieten ter realisatie van sociale huisvesting. Gezien het grote aantal mensen dat wacht op een sociale woning, blijft de verhoogde investeringsinspanning echter onverkort doorgaan.

9.2 Sociale verhuurkantoren (SVK's)

De sociaal verhuurkantoren leveren een waardevolle bijdrage aan het inschakelen van de private huurwoningmarkt in het Vlaams woonbeleid. Het bestaande aanbod aan sociale huurwoningen is onvoldoende om tegemoet te komen aan de huidige vraag van woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden naar een betaalbare en kwaliteitsvolle woning. Dit impliceert dat een deel van de minderbegoeden aangewezen is op de private huurwoningmarkt. Het Vlaams woonbeleid tracht dan ook - binnen haar bevoegdheden - de private huurwoningmarkt te betrekken bij het sociaal huisvestingsbeleid. Hiertoe wil de overheid de werking van de sociaal verhuurkantoren verder uitbreiden en stimuleren.

De sociaal verhuurkantoren huren woningen op de private huurwoningmarkt om deze, eventueel na renovatie, verbeterings- of aanpassingswerken, onder te verhuren aan woonbehoeftige gezinnen en alleenstaanden. Daarnaast bieden de SVK's de huurders inspraak- en participatiemogelijkheden en begeleiding. Dit heeft tot doel hen vertrouwd te maken met hun rechten en plichten als huurder en om hen te stimuleren tot het dragen van verantwoordelijkheid.

Ook gaat bijzondere aandacht naar de samenwerking met lokale huisvestings- en/of welzijnsactoren, met het oog op het uitbouwen van een gedragen en integrale werking. De werking van de sociaal verhuurkantoren kan als complementair aan de sociale huisvestingsmaatschappijen beschouwd worden. Enerzijds omdat zij woningen betrekken van de private huurwoningmarkt, anderzijds omdat binnen de SVK-werking bijzondere aandacht gaat naar de begeleiding en ondersteuning van de huurders. Dit is een belangrijk aspect voor kansarme woonbehoeftigen, die zich geconfronteerd zien met uiteenlopende problemen. Door de effectieve betrokkenheid en samenwerking van zowel huisvestings- als welzijnsactoren binnen een SVK, gaat zowel aandacht naar de verbetering van de huisvestingssituatie als naar de ruimere woon- en leefsituatie.

De sociale verhuurkantoren dragen ook bij tot de kwaliteitsverbetering van huurwoningen door de coördinatie van eventuele renovatiewerken op zich te nemen. Sinds 1 januari 2001 zijn zij erkend als initiatiefnemer in het kader van de bestaande subsidies voor renovatieprojecten. Hierdoor kunnen zij beroep doen op dezelfde financiële ondersteuning voor renovatieactiviteiten als sociale huisvestingsmaatschappijen. Deze mogelijkheid kent echter slechts een beperkt succes. Dit onder meer omwille van de kleinschaligheid van de werking van sociale verhuurkantoren. Om dit aspect van hun werking toch doeltreffend te stimuleren, werd in 2003 beslist dat de vernieuwde verbeterings- en aanpassingspremies ook aangevraagd kunnen worden door eigenaars die via een sociaal verhuurkantoor hun woning verhuren.

Het bestaande aanbod huurwoningen van sociaal verhuurkantoren is nog relatief beperkt. Met het oog op het stimuleren en uitbreiden van de werking van de sociaal verhuurkantoren en de vereenvoudiging en verduidelijking van de regelgeving, werd eind 2003 een nieuw besluit inzake de erkenning en subsidiëring van sociale verhuurkantoren voorgelegd aan de Vlaamse regering.

In 2004 zal het nieuwe besluit over de sociale verhuurkantoren in werking treden. De betrokkenen zullen worden geïnformeerd en op de hoogte gebracht van het nieuwe besluit. Door de bijkomende ondersteuningsmiddelen moeten de gesubsidieerde SVK's in staat zijn om hun woningpatrimonium verder uit te bouwen en een kwaliteitsvolle dienstverlening aan te bieden. Er wordt gestreefd naar een uitbreiding van het beheerde patrimonium in 2004 met 300 woongelegenheden.

9.3 Verbeteren toegankelijkheid en bereikbaarheid van de dienstverlening van de huurdersbonden

Binnen dezelfde context als de SVK's vormt de dienstverlening van de huurdersbonden een belangrijke ondersteuning van de huurders; in het bijzonder van de kwetsbare en kansarme huurders, met het oog op het effectief uitoefenen van hun rechten en plichten op de private huurwoningmarkt.

De huurdersbonden verstrekken op individuele en/of collectieve basis informatie en advies over alle aangelegenheden met betrekking tot het wonen van huurders en kandidaat-huurders in het algemeen en de huurreglementering in het bijzonder en staan in voor de belangenbehartiging van, in het bijzonder de kwetsbare en kansarme, huurders.

Dit wil zeggen onder meer huuradvies en bevattelijke huurinformatie verstrekken en eventueel juridische bijstand verlenen aan huurders en kandidaat-huurders in het algemeen en aan kwetsbare en kansarme huurders in het bijzonder. Dit alles om hen weerbaar te maken en hen te helpen, met het oog op de realisatie van hun recht op wonen, de rechten, verbonden aan de sociale en gemeenrechtelijke huurwetgeving, uit te oefenen.

In Vlaanderen zijn 5 provinciale en 2 regionale huurdersbonden actief. Zij verzorgen spreekuren in 28 gemeenten of steden in Vlaanderen. Eind 2002 telden zij in totaal 15.411 individuele leden en 379 collectieve leden (diensten en organisaties). De huurdersbonden komen dus duidelijk tegemoet aan een bestaande behoefte aan informatie en ondersteuning inzake de complexe huurwetgeving. Met name voor kwetsbare en kansarme huurders of kandidaat-huurders is de dienstverlening van de huurdersbonden bijzonder waardevol, met het oog op het effectief uitoefenen van hun rechten en plichten als huurder.

Een belangrijk aandachtspunt binnen de werking van de huurdersbonden is het voorzien van een laagdrempelige en kwaliteitsvolle dienstverlening. Hiertoe tracht men aan de volgende vijf kwaliteitsvoorwaarden te voldoen: bereikbaarheid, beschikbaarheid, betaalbaarheid, bruikbaarheid en begrijpelijkheid. Momenteel is met name de bereikbaarheid van de dienstverlening van de huurdersbonden nog niet voor alle huurders en kandidaat-huurders in Vlaanderen een feit. In bepaalde regio's kunnen nog geen spreekuren georganiseerd worden. Om specifiek de kansarme en kwetsbare huurders te bereiken wordt onder meer gewerkt via het collectief lidmaatschap (organisaties die lid worden en hun cliënteel kunnen doorverwijzen voor gratis individuele dienstverlening) en via gerichte informatie- en vormingscampagnes naar deze huurders en de organisaties die met de doelgroep werken.

In overleg met de sector (het Vlaams Overleg Bewonersbelangen, als samenwerkings- en overlegstructuur van de huurdersbonden) wordt een ontwerp tot wijziging voorbereid van het besluit van de Vlaamse regering van 30 november 1994 houdende de voorwaarden inzake erkenning en subsidiëring van huurdersbonden. Hierbij zal onder meer onderzocht worden op welke wijze een kwaliteitsvolle dienstverlening van de huurdersbonden, met daarbij bijzondere aandacht voor de kansarme huurders, verder kan worden gestimuleerd en uitgebouwd. In het bijzonder met het oog op de uitbreiding van de regionale spreiding van de adviespermanenties en dus de toegankelijkheid en bereikbaarheid van de dienstverlening voor huurders en kandidaat-huurders.

9.4 Aanpassen van het besluit op de huursubsidie

Een persoon die verhuist van een woning die bepaalde gebreken vertoont naar een woning die aan de kwaliteitsnormen voldoet en die daarenboven aan een aantal andere voorwaarden voldoet met betrekking tot het inkomen en de huurprijs die wordt betaald, kan beroep doen op een huursubsidie. De inkomensgrenzen en voorwaarden verbonden aan deze subsidie beperken echter de impact van dit instrument. Door de gestegen huurprijzen wordt het steeds moeilijker om nog een huurwoning te vinden die voldoet aan de kwaliteitsnormen van de huursubsidie en toch nog binnen de toegelaten maximumgrens van de huurprijs valt.

Daarom is het noodzakelijk dat de regelgeving inzake de huursubsidie wordt aangepast en het huursubsidiestelsel wordt uitgebreid. In het Vlaams Regeerakkoord werd reeds de belofte gedaan dat de private huurmarkt toegankelijker zou gemaakt worden voor minderbegoeden, onder andere door een aanpassing van de huursubsidieregelgeving.

Begin 2004 wordt een kenniscentrum voor duurzaam woonbeleid opgestart ter ondersteuning van het Vlaams woonbeleid. De eerste specifieke opdracht voor de onderzoekers van dit kenniscentrum wordt het optimaliseren van een systeem van huursubsidies opdat ook private woningen kunnen ingeschakeld worden in de sociale huisvesting.

De oplossingsvoorstellen die het kenniscentrum na onderzoek naar voren schuift, moeten leiden tot een aanpassing van de regelgeving inzake de huursubsidie zodat deze beter tegemoet komt aan de noden van de minder begoede huurders.

10. Het recht op gezondheidszorg

10.1 Toegankelijkheid van de zorg

Om de toegankelijkheid van de ouderenvoorzieningen verder te optimaliseren, werd de zorgverzekering door het Vlaams Parlement geïntroduceerd. De zorgverzekering heeft de bedoeling een tussenkomst te verlenen in de niet-medische kosten van zorgbehoevenden. Zorgbehoevenden zijn diegenen die afhankelijk worden van anderen. Met de zorgverzekering wil de Vlaamse overheid de hoge kosten waarmee deze categorie burgers wordt geconfronteerd verminderen en erkennen dat diegenen die instaan voor de mantelzorg een belangrijke taak op zich nemen.

Door een stelsel van solidariteit waarin iedereen voor iedereen betaalt, zonder enige zekerheid ooit van de verzekering te moeten gebruik maken, schept de Vlaamse overheid de noodzakelijke verbondenheid met de groep zorgbehoevenden in de samenleving.

De hoge kosten waarmee zwaar zorgbehoevenden worden geconfronteerd, kunnen hen immers in een situatie van armoede doen terechtkomen. Daarnaast dreigen zij die reeds in armoede leven, ook uitgesloten te worden van de nodige zorg wanneer zij daar behoefte aan hebben. De zorgverzekering wil de solidariteit met die zorgbehoevenden concreet gestalte geven.

Meer bepaald wil de Vlaamse overheid de betaalbaarheid verhogen van de zorg aan zwaar zorgbehoevenden, zowel in de residentiële zorg (rusthuizen, de rust- en verzorgingstehuizen, de psychiatrische verzorgingstehuizen) als in de mantel- en thuiszorg. De maandelijkse forfaitaire tegemoetkomingen verlichten de kostprijs van de residentiële zorg (125 euro per maand) en de mantel- en thuiszorg (90 euro per maand). Vanaf april 2004 kunnen alle bewoners van een residentiële voorziening genieten van een forfaitaire tegemoetkoming van 125 euro per maand. Het aantal zorgbehoevenden voor 2004 wordt geraamd op 144.000.

Bij de zorgverzekering zijn de zorgkassen, de gemachtigde indicatiestellers (diensten voor gezinszorg, OCMW's, CAW's in het kader van de ziekenfondsen en lokale dienstencentra in Brussel), de rusthuizen, de rust- en verzorgingstehuizen en de psychiatrische verzorgingstehuizen betrokken.

Naast deze financiële maatregelen om de toegankelijkheid te verhogen, worden ook andere maatregelen met dit doel genomen. Zo heeft de verdere uitbouw van de lokale dienstencentra onder andere tot doel om de bewoners van een wijk op een laagdrempelige manier de nodige info over het welzijnsaanbod te geven. Diverse lokale dienstencentra wachten het bezoek van deze wijkbewoners niet af maar gaan zelf actief naar hen toe. Projecten zoals "Ouder worden in Vlaanderen" zijn erop gericht om de wederzijdse bekendheid van welzijnsvoorzieningen en personen uit etnisch culturele minderheden te verhogen.

10.2 Preventie

De basis voor het preventieve gezondheidsbeleid werd gelegd in het decreet van 21 december 2003 betreffende het preventieve gezondheidsbeleid dat op 3 februari 2004 in het staatsblad is gepubliceerd. Dit decreet bepaalt de verschillende instrumenten voor het beleid en inventariseert de mogelijke initiatieven. Belangrijk met betrekking tot kansarmoede is dat er een basis wordt gelegd voor een facettenbeleid, waarbij andere beleidsdomeinen dan de gezondheidszorg worden betrokken, en dat een doelgroepenbeleid wordt mogelijk gemaakt. Hierbij gaat bijzondere aandacht naar groepen die meer kwetsbaar zijn, die kampen met kansarmoede, en die in grotere mate zijn blootgesteld aan gezondheidsbedreigingen. Ook de toegankelijkheid is een bijzonder aandachtspunt in dit decreet.

10.2.1 Georganiseerde borstkankerscreening in Vlaanderen

Borstkanker is een belangrijk gezondheidsprobleem in Vlaanderen. Uit internationale studies is echter gebleken dat een tweejaarlijks onderzoek naar borstkanker bij vrouwen van 50 tot en met 69 jaar de sterfte ten gevolge van borstkanker in deze bevolkingsgroep met 30% kan doen dalen. Om deze reden worden vrouwen om de twee jaar aangespoord om deel te nemen aan het preventief borstkankeronderzoek. Enkel vrouwen zonder klachten of symptomen worden uitgenodigd. Het doel van het preventief borstkankeronderzoek is namelijk om de kanker een stap voor te zijn door vroegtijdige ontdekking, zodat de kans op genezing veel groter is.

In juni 2001 waren er 44 erkende mammografische eenheden en vijf voorlopig erkende regionale screeningscentra. Een jaar later, in juni 2002, waren er 164 erkende mammografische eenheden en werd vrijwel overal gestart met de rechtstreekse uitnodiging van de vrouwen uit de doelgroep via de vijf regionale screeningscentra. Een persoonlijke uitnodiging blijkt drempelverlagend te werken. De massamediacampagne 'Laat naar je borsten kijken' werd gelanceerd door de Vlaamse Liga tegen Kanker en herhaald in december 2002.

In 2003 werd het aantal erkende mammografische eenheden uitgebreid tot 168 (juni 2003). In 2004 wordt de georganiseerde borstkankerscreening verder gezet en moet de participatiegraad van vrouwen uit de doelgroep toenemen.

Op basis van de participatiecijfers zullen de Logo's (Loco-regionale preventieve gezondheidsnetwerken), die ondermeer hiervoor gesubsidieerd worden, op loco-regionaal vlak initiatieven nemen om de participatiegraad te verhogen, en dit prioritair bij die groepen waar dat het meest nodig is.

10.2.2 Seksuele gezondheid

Door initiatieven op vlak van gezondheidsbevordering en ziektepreventie op vlak van de seksuele gezondheid beoogt de Vlaamse Gemeenschap gezondheidswinst op kwalitatief en kwantitatief vlak. Hiertoe subsidieert ze via meerjarige convenants organisaties, die elk op een welomschreven manier bijdragen tot de seksuele gezondheid van de hele bevolking, en van bepaalde risicogroepen. De betrokken organisaties streven concreet naar een vermindering van ongewenste zwangerschappen, een vermindering van het aantal abortussen, een vermindering van seksueel overdraagbare aandoeningen (hepatitis B, Aids, ...) en hun complicaties zoals onvruchtbaarheid en een verbetering van relationele vaardigheden en kennis over het eigen lichaam.

In de periode vóór 2004 werden vierjarige convenants afgesloten met geselecteerde organisaties. Er werd een lange termijnstrategie voor inspanningen omtrent seksuele gezondheid ontwikkeld en de verdeling van de werkterreinen werd beter op elkaar afgestemd. Er werden drie convenants afgesloten specifiek rond seksuele gezondheid (Sensoa, Pasop, GH@PRO) en drie convenants met doelstellingen rond seksuele gezondheid naast algemene gezondheidsdoelstellingen (ITG (Instituut voor Tropische Geneeskunde), VAD (Vereniging voor Alcohol en andere Drugproblemen), WVVH (Wetenschappelijke Vereniging van Vlaamse Huisartsen)).

In 2002 werd de werking van de organisaties opgestart in overeenstemming met de convenant. Deze werking wordt vanaf eind 2002 jaarlijks geëvalueerd en richt zich tot de hele bevolking, en in het bijzonder tot een aantal speciale doelgroepen zoals jongeren en hun ouders, allochtonen en mobiele populaties, mannen die seks hebben met mannen, sekswerkers (mannen en vrouwen), mensen met HIV en AIDS, subsaharaanse Afrikaanse migranten, reizigers, intraveneuze druggebruikers.

Doelgroepen waarbij er een link bestaat tussen seksuele gezondheid en armoede zijn jongeren (vooral het probleem van tienerzwangerschappen vertoont deze link met armoede, zowel wat tienermoeders als hun kinderen betreft: lagere opleiding en verminderde arbeidsmogelijkheden aan lagere salarissen), subsaharaanse Afrikaanse migranten, prostitué(e)s, allochtonen en mobiele bevolkingsgroepen van diverse afkomst. Die link is echter, behalve in het geval van tienerzwangerschappen, onvoldoende gedocumenteerd, en niet het uitgangspunt van de ondernomen acties.

De doelgroep wordt op verschillende manieren geïnformeerd zoals via websites, posters en folders in verschillende talen, ontmoetingsavonden, tijdschriften, informatie naar intermediairs toe zoals huisartsen, Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's), scholen, enz.

In 2003 werd het eerste jaar werking van de zes organisaties volgens de strategieën ontwikkeld in de convenants (met welomschreven doelstellingen en overeenkomstige indicatoren) geëvalueerd. Deze evaluatie was positief: de convenanthouders vullen elkaar aan en hebben specifieke taken op het veld. In 2004 worden de convenant verder gezet.

10.2.3 Gratis vaccinaties in het algemeen en tegen meningokokken van serogroep C in het bijzonder

Zoals voorgesteld door de Wereldgezondheidsorganisatie maakt de Vlaamse overheid van een goed vaccinatiebeleid ook een Vlaamse gezondheidsdoelstelling. De nodige vaccinatiegraden van 95% zijn zeker voor een aantal aandoeningen nog niet bereikt. Het is essentieel dat de Vlaamse overheid inspanningen doet om de laatste, moeilijkste, percenten te halen. Om de drempel tot vaccinatie zo laag mogelijk te houden biedt de Vlaamse overheid de doelgroepen de kans zich gratis te laten inenten tegen een aantal ziekten via de raadplegingen van Kind en Gezin en de Centra voor Leerlingenbegeleiding. Ook huisartsen en kinderartsen kunnen beschikken over de gratis vaccins.

De aangeboden vaccins betreffen de klassieke basisinenting (kinderverlamming, tetanus, difterie, kinkhoest, mazelen, bof, rode hond, Haemophilus influenzae type B, Hepatitis B) en recent ook de inenting tegen meningokokkeninfectie van serogroep C.

In 2003 zette de overheid de basisvaccinaties en de vaccinatiecampagne tegen meningokokken van serogroep C voor de kinderen en jongeren tot 18 jaar verder. Hiermee wou men een maximale 'coverage' voor vaccinatie tegen meningokokken van groep C realiseren. De inenting van kinderen op de leeftijd van 1 jaar met een gratis vaccin tegen meningokokken van serogroep C maakt ondertussen deel uit van het basisvaccinatieschema. Tegen het eind van het jaar 2004 zullen alle kinderen vanaf 1 jaar tot en met de jongeren van het laatste jaar secundair onderwijs de kans hebben gekregen zich met een gratis vaccin tegen meningokokken van serogroep C te laten inenten. Voor de Centra voor Leerlingenbegeleiding is de doelgroep voor vaccinatie in 2004 de jongeren van het huidige derde, vierde en vijfde leerjaar.

10.3 De eerstelijnsgezondheidszorg

In juli 2001 werd met de federale overheid een protocol ondertekend met betrekking tot de eerstelijnsgezondheidszorg. De Vlaamse overheid engageerde zich in dit protocol om:

- zorgregio's af te bakenen en erover te waken dat deze het hele grondgebied bestrijken;
- de 'geïntegreerde diensten voor thuisverzorging (GDT's)' te erkennen;
- wetgeving op te stellen die moet toelaten bijkomende opdrachten te enten op deze GDT's en een aangepaste financiering voor deze opdrachten voorzien.

Stand van zaken met betrekking tot de realisatie van deze drie engagementen:

- Op 6 juni 2003 werd het decreet van 23 mei 2003 betreffende de indeling in zorgregio's en betreffende de samenwerking en programmatie van gezondheidsvoorzieningen en welzijnsvoorzieningen in het staatsblad gepubliceerd.
- In afwachting van Vlaamse regelgeving (zie hieronder) werden de bestaande erkende samenwerkingsinitiatieven inzake thuisverzorging (SIT's), die voldoen aan de GDT-erkenningvereisten (federale regelgeving), erkend als GDT. Eind 2003 waren er 22 GDT erkend.
- Het ontwerpdecreet betreffende de eerstelijnsgezondheidszorg en de samenwerking tussen de zorgaanbieders werd goedgekeurd door de commissie Welzijn, Gezondheid en Gelijke kansen van het Vlaams Parlement. Eén van de hoekstenen van dit decreet is de oprichting van Samenwerkingsinitiatieven eerstelijnsgezondheidszorg (SEL). Het gaat om samenwerkingsverbanden tussen vertegenwoordigers van zorgaanbieders werkzaam in de eerstelijnsgezondheidszorg van een bepaalde zorgregio.

Dit ontwerpdecreet voorziet ondermeer dat de GDT (zie hoger) zullen samenvallen met de SEL. Dit betekent dat de federale en Vlaamse middelen voor de eerstelijnsgezondheidszorg zullen samengebracht worden in één entiteit. Dit moet de doelmatigheid en de transparantie bevorderen wat de uiteindelijke samenwerking ten dienste van een zorg op maat moet ten goede komen.

Tot slot kan nog vermeld worden dat er in het ontwerpdecreet betreffende de eerstelijnsgezondheidszorg en de samenwerking tussen de zorgaanbieders diverse bepalingen zijn opgenomen die oog hebben voor de kansarmoedeproblematiek. Zo krijgen de zorgverstrekkers en de SEL's onder andere als opdracht bijzondere inspanningen te leveren om de toegankelijkheid van de eerstelijnsgezondheidszorg te optimaliseren, in het bijzonder voor personen die leven in achtergestelde situaties.

Het ontwerpdecreet betreffende de eerstelijnsgezondheidszorg en de samenwerking tussen de zorgaanbieders biedt ook mogelijkheden om in de toekomst elke vorm van samenwerkingsverband op niveau van de praktijkvoering te erkennen en te subsidiëren. Erkenningvoorwaarden kunnen onder meer betrekking hebben op de doelgroep of de vestigingsplaats. Dit biedt de mogelijkheid om ondermeer wijkgezondheidscentra te erkennen en te subsidiëren.

Bibliografie

- ADMINISTRATIE PLANNING EN STATISTIEK (2003), *VRIND 2002 - Vlaamse Regionale Indicatoren*, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- ANTWERPS PLATFORM GENERATIEARMEN & VLAAMS NETWERK VAN VERENIGINGEN WAAR ARMEN HET WOORD NEMEN (2002), *Haalbare cultuur voor iedereen, Dossier Cultuur*, oktober 2002, Antwerpen.
- BEYENS, K. (2000), *Straffen als sociale praktijk. Een penologisch onderzoek naar straftoemeting*, Brussel: VUBPress.
- BOLLENS, J. (2002), *De kostprijs van een kosteloos onderwijs. Berekening op basis van een kosteloos onderwijs*, (Persbericht 3 september 2002), Leuven: KULeuven - HIVA.
- BOLLENS, J., NCAISE, I. & VERHAEGHE, J.-P. (2000), *Materiële drempels in het onderwijs afbouwen. Resultaten van recente OBPWO-onderzoeken*, (Persconferentie 24 oktober 2000), KULeuven - HIVA / RUGent - Vakgroep Onderwijs.
- BOUVERNE-DE BIE, M. (1995), Armoede en criminaliteit. Armoedebestrijding als instrument voor justitieel beleid, in: VRANKEN, J., GELDOLF, D. & VAN MENXEL, G. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1995*. Leuven/Amersfoort: Acco, 211-220.
- BOUVERNE-DE BIE, M. (1997), Het socio-cultureel profiel van de gedetineerde populatie, in: DETIENNE, J., ÉTIENNE, I. & PIERAERTS, M. (eds.), *Participation de la société dans les prisons / Samenlevingsparticipatie in de gevangenis*. Brussel: Commission Royale des Patronages / Koninklijke Commissie der Beschermingscomité's, 34-46.
- CLAEYS, A., ROOSE, R. & BOUVERNE-DE BIE, M. (2000), Detentiebegeleiding: een hefboom tot sociale reïntegratie?, in: GOETHALS, J. & BOUVERNE-DE BIE, M. (eds.), *Voorwaardelijke invrijheidstelling: wetgeving, predictie en begeleiding*. Gent: Academia Press, 179-204.
- DE MAESENEER, J. e.a. (2003), *Toegankelijkheid in de gezondheidszorg - eindrapport. Samenvattend rapport*, Gent: Universiteit Gent - Vakgroep Huisartsgeneeskunde en Eerstelijnsgezondheidszorg.
- DEMEYER, B. & VAN REGENMORTEL, T. (1998), *Cultuurparticipatie: een vergeten recht en bindende kracht in de armoedebestrijding. Een kijk op de ART 23*-projecten. In opdracht van de Koning Boudewijnstichting*, Leuven: KULeuven - HIVA.
- DEWILDE, C. & LEVECQUE, K. (2002), De mobiliteit in en uit armoede: 'Wie is arm en voor hoe lang?' in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002*, Leuven/Leusden: Acco, 85-103.
- DRIESENS, K. (2003), *Armoede en hulpverlening. Omgaan met isolement en afhankelijkheid*, Gent: Academia Press.

DUNST, C. J., TRIVETTE, C. M. & DEAL, A. G. (eds.) (1994), *Supporting and strengthening families: methods, strategies and practices*. Cambridge, MA: Brookline Books.

ELCHARDUS, M. e.a. (1996), *Voorspelbaar ongeluk. Over letsels die werkloosheid nalaat bij mannen en hun kinderen*, Brussel: VUBPress.

ISEG & OSA (2002), *Omvang en ruimtelijk-economische dimensie van het grijze wooncircuit in Vlaanderen & De ruimte van armoede en uitsluiting in het stadslandschap: gezamenlijke beleidsgerichte conclusies en maatregelen*, Leuven: KULeuven.

KONING BOUDEWIJNSTICHTING (1994), *Algemeen Verslag over de Armoede. Synthese, Rapport in opdracht van de Minister van Sociale Integratie, gerealiseerd door de Koning Boudewijnstichting in samenwerking met ATD-Vierde Wereld België en de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (Afdeling Maatschappelijk Welzijn)*, Brussel: Koning Boudewijnstichting.

LENAERS, S., VAN HAEGENDOREN, M. & VALGAEREN, E. (2001), *De Gemeenschap achter tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*, Diepenbeek: Sociaal-Economisch Instituut / LUC.

LEVECQUE, K. (2003) Armoede en depressie: (g)een evident verband, in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*, Leuven/Leusden: Acco, 155-173.

L'OBSERVATOIRE DU CREDIT ET DE L'ENDETTEMENT (2002), *La consommation et le crédit aux particuliers. Rapport général 2001*, Charleroi: OCE.

MAES, E. & PUT, J. (2003), Armoede en vrijheidsberoving: een vicieuze cirkel? In VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*, Leuven/Leusden: Acco, 155-173.

NATIONALE BANK VAN BELGIË (2002), *Centrale voor kredieten aan particulieren*, (Statistieken - december 2002), Brussel: Nationale Bank van België.

NICAISE, I. (2001), Onderwijs en armoedebestrijding: op zoek naar een nieuwe adem, in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2001*, Leuven/Leusden: Acco, 223-242.

PANNECOUCHE, I. (2003) Een gehuurde baksteen ligt zwaarder op de maag. Vragen bij de sociale dimensie van de particuliere huursector, in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*, Leuven/Leusden: Acco, 125-139.

PIERCE, G., SARASON, B. & SARASON, I. (eds.) (1996), *Handbook of Social Support and the Family*. (Plenum Series on Stress and Coping), New York: Plenum Publishers.

RADEMAEKERS, K. & VUCHELEN, J. (1998), *De verdeling van het Belgische gezinsvermogen*, (paper 355), Brussel: Vrije Universiteit Brussel.

RECHT-OP VZW (2001), *Justitiehuizen: luchtkastelen?*, Antwerpen: Recht-Op vzw.

- SANNEN, L. & DEMEYER, B. (2003), *Drempels naar welzijnsvoorzieningen: de cliënt aan het woord. Literatuurstudie en diepte-interviews bij kansarmen en etnisch-culturele minderheden*, Leuven: KULeuven - HIVA.
- STEUNPUNT TER BESTRIJDING VAN BESTAANSONZEKERHEID, ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING (2003), *In dialoog, Tweejaarlijks Verslag, december 2003*. Brussel: Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding.
- VAN DE VELDE, V. (2003), Vroege uitstromers uit het voltijds secundair onderwijs en het deeltijds onderwijs als alternatief, in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*, Leuven/Leusden: Acco, 141-154.
- VANDENBROUCKE, F. (2003), *De federale werkloosheidscijfers van november 2003*, (on line), <http://meta.fgov.be/pi/pib/nlib15.htm>
- VAN HEDDEGEM, I. & DOUTERLUGNE, M. (2002), Kansarmen: op de wip tussen gewoon en buitengewoon onderwijs, in: VRANKEN, J. e.a. (eds.), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2002*, Leuven/Leusden: Acco, 189-198.
- VANHEE, L., CORVELEYN, J., DEMEYER, B. (2003), Transgenerationeel kansarme gezinnen en gezinsondersteuning in een psychologisch perspectief. In VRANKEN, J., DE BOYSER, K., DIERCKX, D. (2003), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*. Leuven: Acco, p. 213-228.
- VLAAMSE HUISVESTINGSMAATSCHAPPIJ (ed.) (2003), *Jaarverslag 2002*, Brussel: VHM.
- VRANKEN, J., GELDOF, D., VAN MENXEL, G. (1999), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 1999*. Leuven: Acco.
- VRANKEN, J., DE BOYSER, K., DIERCKX, D. (2003), *Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2003*. Leuven: Acco.
- UNICEF (2002), *A league table of educational disadvantage in rich nations*, (Innocenti Report Card Issue No. 4, November 2002), Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Colofon

Vlaamse overheid

Samenstelling

Deze publicatie werd gerealiseerd en goedgekeurd door de Vlaamse regering

Verantwoordelijke uitgever

Marc Morris, directeur-generaal
Administratie Gezin en Maatschappelijk Welzijn

Productie

Jan Casaert, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid

Vormgeving en coördinatie

Kathy Ooge, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid

Druk

Drukkerij IPM, Brussel

Depotnummer

D/2004/3241/081